

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PEDAGOGIKO IN ANDRAGOGIKO
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

DIPLOMSKO DELO

**PODOBA UČITELJA V SLOVENSKI PROZI IN NJEGOVA REALNA
PODOBA 1855–1914**

LJUBLJANA, 2012

MAJA ŠEBJANIČ

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PEDAGOGIKO IN ANDRAGOGIKO
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

DIPLOMSKO DELO

**PODOBA UČITELJA V SLOVENSKI PROZI IN NJEGOVA REALNA PODOBA
1855–1914**

Študijski program:

pedagogika – D, slovenski jezik in književnost – D

Mentorja:

MAJA ŠEBJANIČ

doc. dr. Tadej Vidmar

red. prof. dr. Miran Hladnik

LJUBLJANA, 2012

ZAHVALA

Za strokovno pomoč in usmeritve pri pisanju svojega diplomskega dela se najlepše zahvaljujem obema mentorjema. Zahvaljujem se tudi svojim domačim in bližnjim za pomoč in podporo, bratu Tomiju pa še za pomoč pri tehničnem oblikovanju diplomskega dela. Vsem še enkrat hvala.

IZVLEČEK

Maja Šebjanič: PODOBA UČITELJA V SLOVENSKI PROZI IN NJEGOVA REALNA PODOBA 1855–1914

Prikazujem podobo učitelja v slovenski prozi, napisani med letoma 1855 in 1914, in dejanski položaj ter realno (neliterarno) podobo učitelja v tem obdobju ter ju med sabo primerjam. Za lažje in nazornejše razumevanje položaja učitelja podajam najpomembnejše zakonodajne dokumente, ki so uravnavali izobraževanje učiteljev in določali njihov položaj, to sta konkordat iz leta 1855 in tretji avstrijski šolski zakon iz leta 1869. Navajam tudi določila, ki so učiteljem narekovala, kakšni morajo biti, in prikazujem neliterarno podobo učitelja v pedagoškem tisku, ki jo primerjam s podobo učitelja v analiziranih delih slovenske proze, v katerih nastopa kot glavni junak ali pa ima eno od osrednjih vlog. Posebno poglavje namenjam učiteljicam in jih obravnavam z enakih vidikov kot učitelje.

Ključne besede: (literarna) podoba učitelja, slovenska proza, položaj učiteljev 1855–1914, konkordat 1855, tretji avstrijski šolski zakon 1869, zgodovina izobraževanja učiteljev, realna (neliterarna) podoba učitelja, učiteljice.

SUMMARY

Maja Šebjanič: THE IMAGE OF THE TEACHER IN SLOVENIAN PROSE AND THE REAL IMAGE OF THE TEACHER 1855–1914

I am presenting the image of the teacher in Slovenian prose, written between 1855 and 1914, actual position of teacher in this era and his real image. I will also compare them. For easier understanding of the position of the teacher, I will present the most important acts that determined education of the teachers and defined their economic position. These acts are Concordat from 1855 and Third Austrian Law on Primary Education from 1869. I will also present definitions that dictated teacher's personality with their real (non-literary) image in pedagogic journal and compare that real image of the teacher with their image in the analyzed Slovenian prose works in which the teacher is the main character or has one of the central roles. I will present activity and organization of teachers in Slovenia. I dedicated a special chapter for female teachers and treated them on the same level as male teachers.

Key words: (literature) image of a teacher, Slovenian prose, position of teachers 1855–1914, Concordat 1855, Third Austrian Law on Primary Education 1869, history of teacher's education, real (non-literary) image of a teacher, female teachers.

KAZALO VSEBINE

UVOD	1
1 METODOLOGIJA DELA	3
1.1 <i>Osnovna raziskovalna metoda.....</i>	3
1.2 <i>Oprelitev raziskovalnega problema.....</i>	4
1.3 <i>Raziskovalna vprašanja .....</i>	4
2 OSNOVNA ŠOLA IN UČITELJ NA SLOVENSKEM PRED LETOM 1855	5
2.1 <i>Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji .....</i>	5
2.2 <i>Odzivi na osnutek in realizacija načel v praksi.....</i>	6
2.3 <i>Izobraževanje učiteljev do leta 1855 .....</i>	7
2.4 <i>Položaj učiteljev.....</i>	8
3 OSNOVNOŠOLSKA ZAKONODAJA MED LETOMA 1855 IN 1914	9
3.1 <i>Konkordat (1855) .....</i>	9
3.1.1 <i>Okoliščine sprejetja konkordata .....</i>	9
3.1.2 <i>Določila konkordata .....</i>	9
3.2 <i>Državni osnovnošolski zakon (1869) .....</i>	10
3.2.1 <i>Okoliščine nastanka in sprejetja zakona .....</i>	10
3.2.2 <i>Določila Državnega osnovnošolskega zakona.....</i>	11
3.2.4 <i>Šolski in učni red .....</i>	13

4 IZOBRAŽEVANJE UČITELJEV MED LETOMA 1855 IN 1914	14
4.1 <i>Izobraževanje učiteljev po sprejetju konkordata (1855) .....</i>	14
4.1.1 Preparandni tečaj	14
4.1.2 Pedagoški tečaj	14
4.1.3 Učiteljska zborovanja	15
4.1.4 Usposobljenost učiteljev	15
4.2 <i>Izobraževanje učiteljev po zlomu Bachovega absolutizma .....</i>	16
4.3 <i>Izobraževanje učiteljev po sprejetju Državnega osnovnošolskega zakona (1869) .....</i>	16
4.3.1 Učiteljišča	17
4.3.2 Šolska novela	20
4.4 <i>Izobraževanje učiteljev do leta 1914 .....</i>	22
5 POLOŽAJ UČITELJA MED LETOMA 1855 IN 1914	23
5.1 <i>Položaj učitelja po sprejetju konkordata (1855) .....</i>	23
5.1.1 Ekonomski položaj učiteljev po letu 1855	23
5.1.2 Učiteljev odnos do cerkovniške službe	24
5.1.3 Dodatni zaslužki	25
5.2 <i>Položaj učitelja po letu 1860 .....</i>	25
5.3 <i>Položaj učitelja po sprejetju Državnega osnovnošolskega zakona (1869) .....</i>	26
5.3.1 Nova sestava šolskih svetov	27
5.3.2 Ekonomski položaj učiteljev po letu 1869	28
5.3.3 Ekonomski položaj učiteljev do leta 1914	29
5.3.4 Strokovna avtonomija učiteljev po sprejetju <i>Državnega osnovnošolskega zakona</i>	29
5.4 <i>Organiziranje učiteljev za izboljšanje svojega položaja .....</i>	30

5.4.1 Učiteljska društva	31
5.4.2 Slovenski pedagoški tisk.....	31
6 PODOBA UČITELJA MED LETOMA 1855 IN 1914.....	33
6.1 O podobi	33
6.2 Oblikovanje podobe osnovnošolskega učitelja	34
6.2.1 Dolžnosti učitelja	34
6.2.2 Idealna podoba oziroma moralni lik učitelja.....	36
6.3 Neliterarna podoba učitelja v pedagoškem tisku	38
6.4 Podoba učitelja v slovenski prozi	45
6.4.1 O literarni podobi v slovenski prozi	45
6.4.1 Analiza podobe učitelja v slovenski prozi	47
6.5 Primerjava podobe učitelja v slovenski prozi z neliterarno podobo učitelja	60
7 UČITELJICE NA SLOVENSLEM MED LETOMA 1855 IN 1914	63
7.1 Izobraževanje žensk med letoma 1855 in 1914.....	63
7.1.1 Zametki izobraževanja žensk.....	63
7.1.2 Izobraževanje žensk do leta 1869.....	63
7.1.3 Izobraževanje žensk po letu 1869	64
7.2 Učiteljice in ženska učiteljišča	64
7.2.1 Prve učiteljice na Slovenskem	64
7.2.2 Učiteljice po sprejetju <i>Državnega osnovnošolskega zakona</i> leta 1869.....	65
7.3 Položaj učiteljic na Slovenskem med letoma 1855 in 1914	66
7.3.1 Zaposlovanje učiteljic.....	67

7.3.2 Plače učiteljic in zapoved celibata	68
7.3.3 Organiziranje učiteljic za izboljšanje svojega položaja	69
<i>7.4 Podoba učiteljice med letoma 1855 in 1914 .....</i>	<i>71</i>
7.4.1 Lastnosti učiteljic	71
7.4.2 Stereotipi o učiteljicah	72
<i>7.5 Neliterarna podoba učiteljice v pedagoškem tisku .....</i>	<i>72</i>
<i>7.6 Podoba učiteljice v slovenski prozi .....</i>	<i>74</i>
7.6.1 Podatki o analiziranih proznih delih, v katerih nastopa učiteljica	74
7.6.3 Primerjava podobe učiteljice v slovenski prozi z neliterarno podobo učiteljice	76
SKLEP	78
VIRI IN LITERATURA	81
PRILOGA: POVZETKI ANALIZIRANIH PROZNIH DEL	90
KAZALO TABEL	
Tabela 1: Avtorji analiziranih proznih del.	47
Tabela 2: Število učiteljev v analiziranih proznih delih.	48
Tabela 3: Prikaz učiteljev v analiziranih proznih delih.	48
Tabela 4: Prikaz učiteljic v analiziranih proznih delih.	74

UVOD

Predstavila bom podobo učitelja v slovenski prozi in njegov dejanski položaj ter realno (neliterarno) podobo učitelja med letoma 1855 in 1914. Diplomsko delo je sestavljeno iz sedmih poglavij, ki se med sabo prepletajo in dopolnjujejo ter tako dajejo kompleksno celoto dveh pogledov na učitelja v izbranem obdobju, to je literarnozgodovinskega in pedagoško-zgodovinskega.

V poglavju *Osnovna šola in učitelji na Slovenskem pred letom 1855* bom prikazala najpomembnejše dogajanje pred sprejetjem konkordata leta 1855. Pri tem bom dala največji poudarek dogajanju na področju šolstva v revolucionarnem letu 1848. Opisala bom tudi izobraževanje in položaj učitelja do leta 1855.

Naslednje poglavje z naslovom *Osnovnošolska zakonodaja med letoma 1855 in 1914* bo zajemalo predstavitev dveh najpomembnejših dokumentov, in sicer konkordat iz leta 1855 in *Državni osnovnošolski zakon* iz leta 1869. Predstavila bom okoliščine nastanka in sprejetja obeh dokumentov ter njuni vsebini.

V poglavju *Izobraževanje učiteljev med letoma 1855 in 1914* bom opisala, kakšno je bilo izobraževanje učiteljev po sprejetju konkordata, kakšne spremembe na področju izobraževanja učiteljev so se zgodile po zlomu absolutizma leta 1860, kaj je izobraževanju učiteljev prinesel zakon iz leta 1869 in kakšno je bilo izobraževanje učiteljev do začetka prve svetovne vojne, torej do leta 1914.

Sledilo bo poglavje *Položaj učitelja med letoma 1855 in 1914*, ki bo prinašalo prikaz položaja učitelja, s posebnim ozirom na njegov ekonomski položaj, po sprejetju konkordata, nato po letu 1860, po sprejetem *Državnem osnovnošolskem zakonu* (leta 1869) in ekonomski položaj učitelja do leta 1914. V tem poglavju bom predstavila tudi spremembe v šolskem nadzorstvu in učiteljevo šolsko avtonomijo.

Poglavje *Podoba učitelja med letoma 1855 in 1914* bo najobsežnejše in bo zajemalo tri poglede na podobo učitelja v tem obdobju. To bodo (idealna) podoba oziroma moralni lik učitelja in realna (neliterarna) podoba, kakršna se kaže iz prispevkov v pedagoškem tisku

tistega časa. Drugi del poglavja bo zajemal prikaz podobe učitelja v (analizirani) slovenski prozi, kjer nastopa učitelj kot glavni junak ali ima eno od vlog v ospredju. Šlo bo torej za literarno in pedagoško konstrukcijo slovenskega učitelja med letoma 1855 in 1914. Na koncu bom skušala narediti primerjavo literarne in neliterarne podobe učitelja ter predstaviti, ali sta podobi skladni ali ne oziroma ali se ujemata ali ne, ter izpostaviti tiste točke, v katerih sta oziroma nista skladni.

Posebno poglavje bom namenila učiteljicam. Tako bom v poglavju *Učiteljice na Slovenskem med letoma 1855 in 1914* predstavila začetke izobraževanja žensk in se posebej osredotočila na izobraževanje učiteljic. Opisala bom tudi položaj učiteljic na Slovenskem v tem obdobju in potek njihovega zaposlovanja. V poglavju bom prikazala še literarni in neliterarno podobo učiteljice ter ju skušala med sabo primerjati.

1 METODOLOGIJA DELA

Pri izbiri proze in sestavljanju seznama del, v katerih nastopajo učitelji, sem si pomagala z monografijami,¹ v katerih so sezname del in oznake njihovih vsebin. Uporabila sem vsa bodisi v knjižnicah bodisi v digitalizirani obliki na spletu dostopna dela. S seznama del, ki sem jih analizirala, sem izločila tista, v katerih so nastopali kot učitelji zgodovinske osebnosti in tiste učitelje, ki so bili skromno opisani in se iz podatkov ni dalo narediti oznake. Pod oznako »učitelj« so uvrščeni osnovnošolski učitelji, srednješolski učitelji (profesorji) so bili iz analize izključeni, saj so za njih veljale nekoliko drugačne določbe. Poleg tega je učitelj (skupaj z župnikom) standardna oseba v vaški zgodbi (Hladnik 1990), profesor pa nastopa v ženskem romanu (Hladnik 1981).

Izbrala sem si obdobje med letoma 1855 in 1914. Ti letnici sem določila tako, da sem poiskala leto, v katerem se pojavi prvo delo, v katerem je glavni junak učitelj (to je leto 1858), in v katerem so bile na področju šolstva kakšne pomembne spremembe oziroma sprejeti pomembni dokumenti (to je bilo leto 1855, ko je bil sprejet konkordat). Kot zaključek analiziranega obdobja sem si izbrala leto 1914, saj se je takrat začela prva svetovna vojna, ki je pomenila prelomnico v razvoju šolstva.

1.1 Osnovna raziskovalna metoda

Diplomsko delo je kombinacija dveh študijskih smeri in kot taka združuje dva vidika raziskovanja. Izbrana dela slovenske proze sem analizirala tako, da sem poleg kratkega povzetka dogajanja pripravila oznako učitelja ali učiteljev, če je v delu nastopalo več učiteljev. Pri tem sem se osredotočala na to, kako je učitelj v delu predstavljen. Za raziskovanje dejanske podobe in položaja učitelja v izbranem obdobju sem uporabila deskriptivno raziskovalno metodo. S to metodo spoznavamo pedagoško polje na ravni

---

¹ Uporabila sem Slodnjakove *Obraze in dela slovenskega slovstva* (1975), Janeževa *Poglavitna dela slovenske književnosti* (1992), *Sto slovenskih pripovednikov* (1996) H. Glušič, podatkovno zbirko *Kmečka povest* in besedilni korpus *Nova beseda*.

vprašanja, kakšno je nekaj. Z njo ugotavljamo stanje, kakršno je oziroma v mojem primeru kakršno je bilo (Sagadin 1991, str. 29). Za deskriptivno raziskovalno metodo sem se odločila zato, ker gre za zgodovinsko temo, ki jo lahko raziskujemo na ta način.

1.2 Opredelitev raziskovalnega problema

V svojem diplomskem delu želim prikazati podobo učitelja v slovenski prozi in njegov dejanski položaj ter realno (neliterarno) podobo učitelja med letoma 1855 in 1914. Pri tem me posebej zanima, ali se podoba učitelja, ki jo prikazuje proza, ujema z dejansko podobo učitelja v izbranem obdobju, oziroma ali je podoba v leposlovju odraz dejanskega stanja učiteljev. Predstaviti želim tudi zakonske podlage, ki so natančneje določale izobraževanje učiteljev, njihove naloge in pristojnosti ter iz tega izhajajoč njihov položaj. Vsako tematsko področje bom predstavila kronološko, tako da bodo iz tega vidne spremembe, ki so se dogajale na posameznem področju.

Posebno mesto bom posvetila učiteljicam, saj bom izobraževanje učiteljic in njihov položaj predstavila v posebnem poglavju, ker so bila določila za učiteljice nekoliko drugačna od določil za njihove moške kolege.

1.3 Raziskovalna vprašanja

Ob raziskovanju teme svojega diplomskega dela sem si zastavila raziskovalna vprašanja, na katera sem skušala tekom dela odgovoriti. Zanimalo me je:

- Kakšna je podoba učitelja v leposlovju (fikciji), napisanem med letoma 1855 in 1914, in kakšna v strokovni pedagoški literaturi, ki predstavlja izbrano obdobje?
- Ali sta ti podobi skladni ali se razlikujeta oziroma ali je podoba v slovenski prozi odraz dejanskega stanja učitelja na Slovenskem?
- V čem sta si podobi podobni, skladni oziroma v čem se razlikujeta?

2 OSNOVNA ŠOLA IN UČITELJ NA SLOVENSKEM PRED LETOM 1855

2.1 Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji

Marčna revolucija leta 1848² je prinesla spremembe tudi na področju šolstva.³ Študijsko dvorno komisijo je zamenjalo ministrstvo za bogočastje in uk, ki je pripravljalo osnutke šolskih reform. Najpomembnejši je bil *Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji*, ki je izšel julija 1848 in določal, da je osnovna šola najpomembnejša šola v šolskem sistemu in da mora biti kot taka dostopna vsakomur. Država bi morala omogočiti izobraževanje vsem, tudi najrevnejšim. Trivialke, glavne šole in normalke⁴ je Osnutek zamenjal s trirazredno osnovno šolo. Osnutek je razglasil brezplačen javni pouk za manj premožne, s čimer je olajševal dostopnost in prehodnost šolanja. Šolska obveznost naj bi trajala do 15. leta starosti, pouk v osnovni šoli pa naj bi potekal izključno v materinščini. Osnutek je predvidel, da bi minimalno učiteljsko plačo določili deželni zbori, ta pa naj bi bila takšna, da učiteljem ne bi bilo potrebno posegati po postranskih opravilih za dodaten zaslužek, s katerim bi lahko preživeli (Okoliš 1999; Ostanek 1999; Schmidt 1988c).

Osnutek je predvidel, da bi vodstvo osnovnih šol prevzel deželni šolski svet, ki bi bil v glavnem mestu vsake dežele. Ta bi bil kot oddelek deželne vlade podrejen šolskemu ministrstvu, vsako šolo pa bi neposredno vodila šolska komisija, sestavljena iz duhovniških in posvetnih učnih moči šole ter iz več let izvoljenih predstavnikov občanov. Po mnenju Schmidta (1988c, str. 12) bi cerkev izgubila svojo vodilno vlogo v osnovnem šolstvu, zagotovljeno s *Politično šolsko ustavo* iz leta 1805,⁵ če bi ta Osnutek obveljal.

---

² Več o dogajanju na Slovenskem v času marčne revolucije glej Vodopivec 2010, str. 46–56; o podrobnostih državnoborskih volitev leta 1848 in sestavi državnega zbora pa glej Cvirn 2006, str. 24–33.

³ O zgodovini šolstva pred letom 1855 glej Schmidt 1988a in Schmidt 1988b.

⁴ Te vrste šol je prinesla Felbigerjeva *Splošna šolska naredba* leta 1774, ki jo je sprejela Marija Terezija. Naredba je določala, da naj bi bile trivialke v vseh manjših mestih, v trgih in na deželi; v vsakem okrožju naj bi bila vsaj ena glavna šola; v glavnem mestu vsake dežele pa naj bi bila ustanovljena še normalka (Schmidt 1988a, str. 179; več o *Splošni šolski naredbi* glej prav tam, str. 178–183).

⁵ Več o *Politični šolski ustavi* glej Schmidt 1988b.

Z zmanjšano vlogo cerkve v šolstvu naj bi prišle v ospredje izobraževalne naloge osnovne šole, ki jih je predvidel Osnutek. To je razvidno iz njegovega člana, ki pravi: »Osnovna šola naj daje toliko znanja in privajenosti, kolikor bo potrebno vsakemu odraslemu avstrijskemu državljanu, da se bo mogel pošteno preživljati, opravljati dolžnosti in uporabljati pravice, ki mu jih daje nova državna ureditev, skladno s svojimi koristmi in z interesi celote, ter živeti človeka dostojno življenje.« (prav tam, str. 12)

2.2 Odzivi na osnutek in realizacija načel v praksi

Osnutek je, kot pravi Schmidt (1988c, str. 18), želel zmanjšati vlogo cerkve v šolstvu, zato so se cerkveni predstavniki organizirali in zavzeli za »pravice« cerkve v šolah. Slomšek⁶ je pozval vernike, naj podpišejo peticijo, naslovljeno na državni zbor, in s tem protestirajo proti ločitvi šole od cerkve. Kot najpomembnejši argument za vodilno vlogo cerkve v šoli so cerkveni predstavniki navajali verskovzgojno nalogo šol. Trdili so, da je prava vzgoja mogoča le na verski osnovi in da je le verski vzgoji mogoče priznati temelj in zagotovilo miru in reda v družbi. Ljubljanski škof Wolf je ob tem še poudaril, da če šola ni prava, je bolje, da je ni. Kot drugi argument za vodilno vlogo cerkve v šolstvu so navajali, da je osnovno šolo ustanovila katoliška cerkev kot svoj pomožni zavod (prav tam, str. 18–20).

Popolnoma drugače so se na Osnutek odzvali učitelji na Štajerskem in Koroškem. Ti so zbirali podpise za ločitev šole od cerkve ter za osamosvojitve učiteljskega poklica od cerkveniške in orglarske službe, ki je bila doslej združena v eni osebi. Po letu 1849 so zahteve v slovenskem tisku in na učiteljskih zborovanjih potihnile, v nasprotju z njimi pa cerkveni predstavniki niso odnehali in so težnje po zmanjšanju vloge cerkve v šolstvu še naprej napadali. Trdili so celo, pravi M. Peček (1998, str. 94), da je otroke mogoče zaupati le učiteljem, ki imajo versko in moralno neoporečno prepričanje.

---

⁶ Anton Martin Slomšek (1800–1862) je bil slovenski rimskokatoliški duhovnik, škof, pisatelj, pesnik, pedagog in svetnik, ki je leta 1844 postal višji šolski nadzornik. Uvajal je nedeljske šole in se zavzemal za pouk materinščine (*Slovenski biografski leksikon*, v nadaljevanju *SBL*; tudi Pavlič 1972, str. 17).

Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji ni bil realiziran v celoti, po Schmidtovem (1988c, str. 16) mnenju pa je bil najvišji dosežek revolucije na področju šolstva, čeprav, nadaljuje, je nadaljnji razvoj šolstva odstopal od Osnutka. Leta 1854 so bili ukinjeni deželni šolski sveti kot samostojna sekcija deželnih oblasti, deželni šolski nadzorniki pa so postali strokovni svetovalci deželne vlade, s čimer je bilo vse pripravljeno za konkordat, ki je bil sprejet naslednje leto (prav tam, str. 32).

2.3 Izobraževanje učiteljev do leta 1855

Učitelji cerkovniki ali organisti trivialnih šol so se šest mesecev izobraževali na preparandnih tečajih,⁷ ki so bili organizirani na normalkah v glavnih mestih dežel in na nekaterih glavnih šolah. Leta 1849 se je izobraževanje učiteljev trivialk podaljšalo na eno leto, za učitelje glavnih šol pa na dve leti (Ostaneč 1969a, str. 208). Dokler so učitelja vzdrževali starši s šolnino in bero,⁸ ki sta bili nizki, je bila nizka tudi učiteljeva izobrazba. Posledično je bila učiteljeva usposobljenost za poučevanje nizka, temu ustrezna pa je bila tudi kvaliteta pouka, pravi Schmidt (1970, str. 23).

Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji je določal, da naj se v vsakem glavnem mestu dežele uvede za usposabljanje novih učiteljev dveletni, pozneje pa triletni pedagoški tečaj, ki bi se naj postopoma razvil v učiteljsišče. V tečaj bi lahko bili sprejeti učenci, ki so končali oba letnika četrtega razreda takratne normalke, pozneje pa tisti učenci, ki bodo končali meščansko šolo ali štiri razrede gimnazije. Tečaje naj bi vodil učitelj praktik, ki bi hkrati poučeval, na njih naj bi honorarno poučevali še najboljši učitelji v mestu, ki bi bili izbrani (Schmidt 1988c, str. 13).

Osnutek je določal tudi nadaljnje izpopolnjevanje učiteljev, ki naj bi potekalo tako, da bi se za dva ali tri dni zbrali učitelji z določenega področja in si izmenjevali svoje izkušnje ter se seznanili z novimi metodami. Učitelji so ta srečanja izkoristili v druge namene, saj so se

---

⁷ Dvoletni preparandiji so bili nasledniki pedagoških tečajev (Ostaneč 1999, str. 57).

⁸ Bera je dajatev učitelju ali cerkvenim ljudem (SSKJ).

njihove zahteve nanašale predvsem na izboljšanje njihovega gmotnega položaja in ločitev cerkovniške službe od učiteljske. Zborovanja so bila predvidena vsaj enkrat na mesec, udeležba na njih pa naj bi bila prostovoljna. Zapiske z zborovanj naj bi zbral škofijski konzistorij⁹ preko dekanijskih šolskih nadzornikov in jih na tri mesece s svojimi pripombami posredoval deželni oblasti (prav tam, str. 36).

2.4 Položaj učiteljev

Položaj osnovnošolskih učiteljev je bil v marsičem odvisen od razdelitve pristojnosti na področju šolstva med cerkvijo in državo, pravi Schmidt (1988c, str. 35). Učitelji so bili za svoje delo slabo plačani, zato so posegali po raznih postranskih opravilih, da so zaslužili dodaten denar za preživetje. Prejemke so si zbirali sami iz krajevnih virov, z bero in šolnino, zaradi česar jih ljudje niso marali, to pa je vplivalo tudi na odnos učiteljev do svojega dela. »S takim ekonomskim stanjem učiteljskega poklica je bil [...] določen njegov odnos do cerkovniške službe, ki se ji učitelji že zaradi pomanjkanja dohodkov za učno delo niso mogli odreči.« (prav tam, str. 43)

Učitelji s svojim položajem niso bili zadovoljni, kar se kazalo v njihovih zahtevah na učiteljskih zborovanjih. Njihove glavne zahteve so bile:

- izboljšanje učiteljskih dohodkov, ki naj jih več ne bi zbiral učitelj sam;
- ločitev cerkovniške službe od učiteljske, saj bi se s tem povečal ugled učiteljev v družbi in bi se lahko v prostem času posvetili šoli;
- učiteljski naraščaj naj bi dobival višjo splošno in pedagoško izobrazbo v slovenskih učiteljskih, za nameščene učitelje pa naj izhaja slovenski pedagoški časopis za nadaljnje izpopolnjevanje (prav tam, str. 36).

---

⁹ Konzistorij je cerkveni svet oziroma vrhovni cerkveni organ v škofiji (Verbinc 1997, str. 378).

3 OSNOVNOŠOLSKA ZAKONODAJA MED LETOMA 1855 IN 1914

3.1 Konkordat (1855)

3.1.1 Okoliščine sprejetja konkordata

Po letu 1849 so v slovenskem tisku in na učiteljskih zborovanjih potihnile zahteve po zmanjšanju vloge cerkve v šoli. Na drugi strani pa so se zagovorniki cerkvenega nadzorstva šol še zmeraj oglašali in si prizadevali za ohranitev stanja, kar jim je tudi uspelo (Schmidt 1988c, str. 30–31). Leta 1854 so bili ukinjeni deželni šolski sveti, deželni šolski nadzorniki pa so postali strokovni svetovalci deželne vlade, s čimer je bilo vse pripravljeno za konkordat,¹⁰ nadaljuje Schmidt (prav tam, str. 32). Tudi M. Peček (1998, str. 94) meni, da se je vloga duhovščine v šolstvu s sprejemanjem novih zakonov in ukrepov večala. Tako je bil 18. avgusta 1855 podpisan konkordat, ki je, kot pravi M. Peček (prav tam), predstavljal vrhunec dogajanja. Z njim je katoliška cerkev dobila vodilno vlogo na področju šolstva v državi.

3.1.2 Določila konkordata

Konkordat je določal, da naj bo ves pouk mladine v vseh javnih in privatnih šolah usklajen z naukom katoliške vere, naloga škofov pa bo voditi versko vzgojo mladine ter skrbno paziti, da ne bo pri nobenem učnem predmetu nič, kar bi nasprotovalo katoliški veri in moralnosti. Osnovnošolski učitelj je bil po mnenju Schmidta (1988c, str. 32–33) v popolni odvisnosti od cerkve in podrejen cerkvenemu nadzorstvu.

Konkordat je bil pomemben mejnik v razvoju šolstva na Slovenskem, nadaljuje Schmidt (prav tam, str. 33), ker so Slovenci z njim prvič in zadnjič dobili od države priznano versko šolo, to je šolo, v kateri verouk ni bil samo najpomembnejši učni predmet, ampak se je morala z naukom o veri ujemati tudi vsebina vseh drugih učnih predmetov in so morali vsi predmeti prispevati k nalogam verske vzgoje.

---

¹⁰ Konkordat je sporazum oziroma pogodba med državno oblastjo in katoliško cerkvijo o ureditvi položaja cerkve in pravnih ter drugih odnosih med državo in cerkvijo (Verbinc 1997, str. 369–370).

3.1.2.1 Vrste šol

Osnovna šola je bila razdeljena na tri vrste šol: trivialke, glavne šole in normalke. Trivialke so bile namenjene kmečkim otrokom, obiskovati pa so jo morali šest let, če jih starši niso prej poslali v mesto v glavno šolo (prav tam, str. 163). Trivialke in glavne šole so se kasneje preimenovali v ljudske šole, v večjih krajih pa so bile poleg osnovne šole ustanovljene trirazredne spodnje realke («nesamostojne» spodnje realke), ki so se sčasoma spremenile v meščanske šole ali v popolne realke (Žlebničnik 1955, str. 138).

3.2 Državni osnovnošolski zakon (1869)

3.2.1 Okoliščine nastanka in sprejetja zakona

V 60. letih 19. stoletja so se v Avstriji po padcu Bachovega absolutizma zgodile številne spremembe. Gospodarstvo se je razvijalo in krepilo, posledično pa se je širila šolska mreža, dosledneje izvajala šolska obveznost, izboljšala kvaliteta pouka in izobraževanje učiteljev (Schmidt 1988c, str. 164). Zahtevo po reformi osnovne šole je pospešil vojaški poraz leta 1866, ki je povzročil novo ureditev Habsburške monarhije,¹¹ in sicer dualizem z Ogrsko leta 1867. Avstrijsko cesarstvo je bilo s tem razdeljeno na avstrijski in ogrski del, imenovalo pa se je Avstro-Ogrska monarhija.¹² Slovenske dežele, ki so pripadale avstrijskemu delu, so bile Štajerska, Koroška, Kranjska, Goriška dežela, Istra in Trst, ogrskemu delu pa je pripadalo Prekmurje (Ostaneč 1969b, str. 6).

V avstrijskem državnem zboru so večino dobili liberalci, ki so izglasovali in sprejeli številne nove zakone, znane kot decembrska ustava (1867).¹³ Med njimi je bil za napredek šolstva najpomembnejši *Temeljni zakon o splošnih pravicah državljanov* (Ostaneč 1969b, str. 7), saj je bila z njim je bila uzakonjena svoboda pouka in enakopravnost deželnih jezikov v šolah. Država je dobila v šolstvu pravico do najvišjega vodenja in nadzorstva, vrhovna šolska oblast

¹¹ Več o tem glej Cvirnič 2006, str. 111–118, in Vodopivec 2010, str. 65–72.

¹² Več o Avstro-Ogrski glej Cvirnič 2006, str. 124–128.

¹³ Več o decembrski ustavi iz leta 1867 glej Cvirnič 2006, str. 119–123.

v monarhiji pa je s tem zakonom postalo ministrstvo za bogočastje in uk¹⁴ (prav tam, str. 7; glej tudi Schmidt 1988c; Žlebnik 1955). Leta 1868 je bil sprejet *Zakon o razmerju med cerkvijo in šolo*, ki je odpravil cerkveno nadzorstvo nad šolskim poukom in določil posvetno oziroma državno nadzorstvo šol, duhovniki pa so še zmeraj lahko postali šolski nadzorniki, in sicer kot člani krajevnega, okrajnega ali deželnega šolskega sveta (Schmidt 1970, str. 27–28; Peček 1998, str. 97). *Zakon o razmerju med cerkvijo in šolo* lahko po mnenju Ostanka (1969b, str. 11) štejemo za začetek šolske reforme.

S sprejetjem zakonov je nastopila politična razdeljenost med Slovenci na konservativni in liberalni tabor,¹⁵ pravi Ostanek (prav tam, str. 7). V tem boju so zmagali liberalci, saj je dobilo ministrstvo za bogočastje in uk vrhovno šolsko oblast, šola pa je s tem izgubila verski značaj (sekularizacija šole), kar pa je, kot pravi M. Peček (1998, str. 98), povzročilo velik odpor cerkve proti nastalim spremembam, saj so pomenile njen hud poraz na tem področju, ker je izgubila vodilno vlogo v šolstvu, za katero si je močno prizadevala in jo dobila leta 1855 s konkordatom (prav tam, str. 99). 14. maja 1869 je bil sprejet *Državni osnovnošolski zakon*, ki je (z nekaterimi kasnejšimi spremembami) veljal do razpada monarhije leta 1918. Bil je temeljni dokument za sprejemanje vseh nadaljnjih zakonov. »Nanj so se naslonili še drugi šolski zakoni: *Šolski in učni red* (1870), *Šolska novela* (1883) in vsi deželni zakoni.« (Okoliš 1999, str. 65; glej tudi Melik 1970, str. 50)

3.2.2 Določila *Državnega osnovnošolskega zakona*

Državni osnovnošolski zakon je navajal namen in ureditev šol; v njem so bile naštetje olajšave glede obiska pouka in dolžnosti staršev ter njihovih namestnikov; navedeni so bili predpisi o učiteljskem izobraževanju in o pridobitvi usposobljenosti za poučevanje; obravnaval je

---

¹⁴ Minister za bogočastje in uk je bil Leopold Hasner von Artha (1818–1891), ki je 2. marca 1869 poslanski zbornici dunajskega parlamenta predložil osnutek zakona (Melik 1970, str. 45). Minister je bil med letoma 1867 in 1870 (*AEIOU Österreich-Lexikon*).

¹⁵ Konservativen pomeni nagnjen k ohranjanju obstoječega (Verbinc 1997, str. 371), liberalizem pa pomeni svobodomiseln, brez predsodkov (prav tam, str. 411).

nadaljnje izobraževanje učiteljstva; postavil načela za ustanavljanje šol (Ostaneč 1969b, str. 8). Na temelju zakona je vsaka dežela izdala svoje predpise in zakone glede pouka, olajšav, ustanavljanja šol, predmetnika in materialnega vzdrževanja šol (prav tam, str. 9).

3.2.2.1 Ustanavljanje šol

Zakon je določal, da je treba ustanoviti osnovno šolo povsod, kjer je v razdalji ene ure hoda po petletnem povprečju več kot 40 otrok, ki so morali obiskovati nad štiri kilometre oddaljeno šolo. Zahteval je dostopnost šole vsem otrokom, šestletno šolsko obveznost pa razširil na osem let, kar je pomenilo, da morajo otroci obiskovati šolo od 6. do 14. leta starosti. Uvajanje splošne osemletne šolske obveznosti je ukinilo nedeljske začetne šole in jih nadomeščalo z rednim vsakodnevnim šolanjem, starši oziroma otrokovi skrbniki pa so bili odgovorni za reden obisk pouka. Če te dolžnosti niso izpolnjevali, so jih lahko oblasti kaznovale (Schmidt 1970, str. 9; Schmidt 1988c, str. 192).

3.2.2.2 Nadzorstvo šol

Z *Državnim osnovnošolskim zakonom* je bila uvedena laična šolska uprava in nadzorstvo, javne šole pa so postale dostopne vsem, ne glede na njihovo versko prepričanje. Šolsko vodstvo je v šolah z več učitelji prevzel učitelj laik, ki je imel naziv nadučitelj. Tam, kjer je bilo več učiteljev, so lahko namestili tudi podučitelja (Ostaneč 1969b, str. 9).

3.2.2.3 Elementarne šole

Zakon je določal dva tipa elementarnih šol, in sicer občo (splošno) ljudsko šolo in meščansko šolo. Obvezno šolanje je trajalo osem let, torej so učenci obiskovali pouk osem šolskih let. V večjih industrijskih in trgovskih središčih so bile ustanovljene meščanske šole, ki so trajale tri leta in v katere so vstopali učenci po končanem petem razredu ljudske šole, ki je imela v teh

krajih pet razredov. Meščanska šola je bila obvezna šola in je skupaj z ljudsko šolo omogočala osemletno šolanje (Ostanek 1999, str. 58–59).

3.2.4 Šolski in učni red

Leta 1870 je bil predpisan za obče ljudske šole *Šolski in učni red*, ki je določil trajanje šolskega leta, učni čas, red in disciplino, dolžnosti učiteljev, učiteljske konference, razdelitev učencev v razrede, učne smotre, preizkuse in vrste spričeval, učila in podobno (Ostanek 1969b, str. 10). *Šolski in učni red* je določil, da naj šolsko leto traja 46 tednov, pouk naj bi se pričel med 1. septembrom in 1. novembrom. Velike počitnice (danes so to poletne počitnice), ki so trajale šest tednov, so lahko razdelili med leto (Ostanek 1969a, str. 213). *Šolski in učni red* je določil, da lahko dobijo odpustno spričevalo ali izpustnico tisti, ki so izpolnili osemletno šolsko obveznost, odhodnico pa tisti, za katere ni bilo upanja, da bi ob nadaljnjem šolanju dosegli zahteve ljudske šole (prav tam).

4 IZOBRAŽEVANJE UČITELJEV MED LETOMA 1855 IN 1914

4.1 Izobraževanje učiteljev po sprejetju konkordata (1855)

Raziskovalci, ki so se ukvarjali s problematiko zgodovine šolstva in učiteljstva na Slovenskem in katerih dela so teoretska podlaga za temo mojega diplomskega dela, v svojih delih ne obravnavajo posebej izobraževanja učiteljev po sprejetju konkordata leta 1855. Iz tega sklepam, da konkordat ni prinesel pomembnejših sprememb in da so obveljala določila, ki so veljala do revolucionarnega leta 1848, torej določila *Politične šolske ustave* iz leta 1805, z nekaterimi manjšimi spremembami. V nadaljevanju bom povzela, kakšno je bilo izobraževanje učiteljev po določitih, sprejetih pred letom 1855.

4.1.1 Preparandni tečaj

Ostane (1969a, str. 208) piše, da so se učitelji cerkovniki ali organisti trivialnih šol šest mesecev izobraževali na preparandnih tečajih, ki so bili na normalkah in nekaterih glavnih šolah. Leta 1849 je bilo izobraževanje učiteljev trivialk podaljšano na eno leto, izobraževanje učiteljev glavnih šol pa na dve leti. Znanje, ki so ga pridobili na teh tečajih, je bilo »nizko« (pomeni nizko raven izobrazbe), kar pa je ustrezalo skrbnikom osnovne šole, saj so menili, da »[...] učitelj ne potrebuje mnogo znanja, da nauči otroke branja, pisanja, računanja in petja.« (prav tam, ista stran) Po zakonskih določilih je bilo torej dovolj, če učitelj učno snov obvladal malo bolj kot učenci.

4.1.2 Pedagoški tečaj

Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji iz leta 1848 je za usposabljanje novih učiteljev predvideval v glavnih mestih dežel dvoletni pedagoški tečaj, ki bi naj sčasoma postal triletni, ta pa bi se potem postopoma razvil v učiteljišče (Schmidt 1988c, str. 13). Osnutek ni bil realiziran, tako da na Slovenskem ni bilo učiteljišč. Nastala so po sprejetju *Državnega*

osnovnošolskega zakona leta 1869, ki je zahteval štiriletno moško učiteljišče (do leta 1874 je bilo triletno), ki je postalo štiriletno leta 1874 (Ostanek 1969b, str. 12).

4.1.3 Učiteljska zborovanja

Od leta 1848 je bilo predvideno tudi nadaljnje izpopolnjevanje učiteljev, ki naj bi potekalo v okviru učiteljskih zborovanj. Ta naj bi potekala dva ali tri dni, zbrali pa naj bi se učitelji z določenega območja in si izmenjevali svoje izkušnje ter se seznanili z novimi metodami. Zborovanja so bila predvidena vsaj enkrat na mesec, udeležba na njih pa naj bi bila prostovoljna (Schmidt 1988c, str. 36).

4.1.4 Usposobljenost učiteljev

Učitelji so bili v skladu s predvidenim izobraževanjem slabo izobraženi, izhajali pa so večinoma iz preprostih vaških krogov. Schmidt (prav tam, str. 232–233) pravi, da so se takšni učitelji zdeli škofu Slomšku idejno nevarni, saj je leta 1857 prosvetnemu ministrstvu predlagal, da naj bi osnovnošolski pouk v mestih, trgih in večjih vaseh lavantinske škofije¹⁶ prevzele redovnice, šolske sestre in dobivale za to delo učiteljem namenjene dohodke. Slomšek je skušal izrabiti nezaupanje do učiteljev v času Bachovega absolutizma in kot argument za svoj predlog navajal, da obstoječi učitelji slabo vplivajo na mladino, saj ji kvarijo značaj, mladina pa zato postaja domišljava, versko mlačna ter neubogljiva do boga in deželnega kneza. Njegov predlog ni bil upoštevan.

---

¹⁶ Lavantinska (mariborska) škofija je bila ustanovljena leta 1228. Sedež škofije je bil do leta 1859 v Šent Andražu v Labotski dolini (današnji Avstriji), potem pa jo je škof Slomšek prestavil v Maribor (*Leksikon Sova* 2006, str. 654).

4.2 Izobraževanje učiteljev po zlomu Bachovega absolutizma

Po letu 1860 je absolutizem zamenjala ustavna vladavina, gospodarsko okrepljena buržoazija v Avstriji je dobila politične pravice, ki je za delovanje na političnem, gospodarskem in kulturnem področju potrebovala izboljšano osnovno šolo, pravi Schmidt (prav tam, str. 233). Temu pritrjuje tudi Protner (2000, str. 27–28), ki piše, da so nastali pogoji za »večji vpliv pedagogike kot znanosti na izobraževanje učiteljev [...] po letu 1860, ko je absolutizem zamenjala ustavna vladavina in se je okrepil položaj liberalne buržoazije«. ¹⁷

Ministrstvo je leta 1865 izdalo odlok, v katerem je zapisalo, da je napredek osnovnošolskega pouka v skladu z zahtevnejšimi potrebami sodobnosti odvisen predvsem od kvalitetnejšega učiteljskega stanu. Med vladarjevimi smernicami za delo osnovne šole je bilo izobraževanje učiteljev določeno kot najpomembnejša naloga vlade na področju osnovnega šolstva in mora kot tako ostati zmeraj v njenih rokah (Schmidt 1988c, str. 232–233). Ministrski odlok je kot pogoj za izboljšanje učiteljske izobrazbe določal odpravo enoletnih pedagoških tečajev, saj niso imeli finančnih in kadrovskih možnosti za razvoj na želeno raven (prav tam, str 235).

4.3 Izobraževanje učiteljev po sprejetju Državnega osnovnošolskega zakona (1869)

Državni osnovnošolski zakon je razširil vsebino osnovnošolskega pouka, takšna zahtevnost pouka pa je presegla zmožnosti tedanjih učiteljev. V Avstriji se je v tem času uveljavila pedagoška misel, da mora učitelj znati veliko več, kot bo povedal učencem, kar je bilo ravno nasprotno z dotedanjim prepričanjem, da mora učitelj znati le malo več kot učenci. Učiteljeva izobrazba je postala pomembna in je zavzela pomembno mesto pri zagotavljanju kvalitetnejše šole. Zakon je v ta namen določil za izobraževanje učiteljev samostojna, po spolih ločena štiriletna učiteljišča. Predvidel je tudi praktično izobraževanje bodočih učiteljev v osnovni šoli vadnici, ki naj bi bila priključena k učiteljišču. Stroške za učiteljišča z vadnicami

---

¹⁷ Več o razvoju pedagogike kot znanosti glej Protner 2000.

je prevzela država, brez pobiranja šolnine, v Zakonu pa se je obvezala še, da bo revne kandidate štipendirala (prav tam, 230–231; Strmčnik 1970, str. 341).

Zaradi pomanjkanja učiteljev je Zakon dopuščal možnost nameščanja učiteljic za pouk dečkov v nižjih razredih osnovne šole. Odločitev o tem je Zakon prepustil deželni zakonodaji. Ženska učiteljišča so bila tako kot moška štiriletna, nekoliko je bila spremenjena le vsebina izobraževanja oziroma so bili za izobraževanje učiteljic določeni nekateri drugi predmeti (prav tam, str. 232; Strmčnik 1970, str. 342). Več o učiteljicah v poglavju *Učiteljice na Slovenskem med letoma 1855 in 1914*.

4.3.1 Učiteljišča

Učiteljišča je *Državni osnovnošolski zakon* iz leta 1869 predvidel z namenom, da bi se zvišala izobrazba učiteljev, ki ni več ustrezala tedanjim potrebam. Poleg tega je Zakon zahteval enotno izobrazbo osnovnošolskih učiteljev (prav tam, str. 232). Učiteljišča so imela učiteljski zbor, sestavljen iz ravnatelja, ki je bil tudi vodja vadnice, dveh do štirih glavnih učiteljev, učitelja verouka, učitelja vadnice in pomožnih učiteljev, če so bili potrebni. Čeprav je bilo z Zakonom predpisano štiriletno moško učiteljišče, je bilo le-to na Slovenskem triletno do leta 1874. Takrat je bil izdan *Organizacijski statut za moška in ženska učiteljišča*, s katerim so vsa slovenska učiteljišča postala štiriletna (Strmčnik 1970, str. 343, 358, 361).

4.3.1.1 Sprejem na učiteljišče

Za sprejem na učiteljišče so morali kandidati izpolnjevati določene pogoje, in sicer so morali biti telesno in duševno zdravi, moralno »neoporečni«, imeti so morali ustrezno predizobrazbo in dopolnjeno 15. leto starosti. Za preverjanje znanja kandidatov za šolanje na učiteljišču so bili predpisani sprejemni izpiti iz učnih predmetov nižje gimnazije in nižje realke. Veroizpoved in socialno stanje kandidatov nista bili pomembni. Šolanje na učiteljišču je bilo brezplačno, socialno šibkejšim pa je pod določenimi pogoji država zagotavljala štipendijo (Strmčnik 1970, str. 342).

Predpisi Zakona so bili eno, praksa pa drugo, pravi Strmčnik (prav tam, str. 343): »Učiteljišča so si lahko take kandidate, ki bi zadostila vsem pogojem, le želela, imela jih pa [...] niso.« Najbolj problematično je bilo njihovo znanje, saj so kandidati obiskovali različne šole, ki so imele različno kakovost pouka. Zaradi nastale zadrege je bila sprejeta uredba, ki je znižala kriterije sprejemnih izpitov. Kandidata so tako lahko sprejeli, če je dokazal tolikšno duševno razvitost, da je bilo možno od njega pričakovati, da bo nadomestil pomanjkljivosti v znanju (prav tam).

4.3.1.2 Zaključek šolanja

Zakon je po zaključku šolanja predvidel strog izpit iz vseh učnih predmetov, ki se je imenoval zrelostni izpit.¹⁸ Z njim so šolske oblasti ocenjevale znanje absolventov učiteljišč oziroma njihovo doseganje učnih ciljev ter prizadevnost in zahtevnost njihovih učiteljev, njihovo učno preudarnost in sposobnost vplivanja na učence. Izpit je bil komisijski in je zajemal pisni, ustni in praktični del. Pisni in ustni del sta zajemala pedagogiko, učni jezik, matematiko, prirodopis,¹⁹ naravoslovje, geografijo in zgodovino. Metodično znanje in praktično usposobljenost so absolventi morali izkazati s samostojnimi učnimi nastopi. Ko je absolvent opravil izpite, je dobil zrelostno spričevalo, s katerim je lahko bil praviloma nameščen kot podučitelj. Po dveh letih uspešnega poučevanja in opravljenem usposobljenostnem oziroma strokovnem izpitu je lahko bil kot učitelj nameščen za stalno. K strokovnemu (usposobljenostnemu) izpitu je moral kandidat priložiti tudi potrdilo, s katerim je dokazoval, da si je prizadeval razširiti in utrditi svoje znanje ter da se je natančno seznanil z vsebino in metodikami osnovnošolskih učnih predmetov. Strokovni izpit je kvalificiral učitelja za osnovno ali meščansko šolo. Zrelostno spričevalo so si lahko pridobili tudi tisti, ki šolanja niso obiskovali redno (prav tam, str. 343, 377–378).

---

¹⁸ Izpit v takšni obliki najdemo v današnjem terminu matura.

¹⁹ Prirodopis je bil včasih učni predmet (v osnovni šoli), ki je zajemal botaniko (to je vedo o rastlinah), zoologijo (vedo o živalih) in somatologijo (vedo o človeškem telesu) (SSKJ). V današnji šoli najdemo to vsebino v okviru predmeta biologija.

4.3.1.3 Pripravljalni razred in druge določbe

Čeprav je država omilila pogoje za sprejem kandidatov na učiteljišče, je učiteljev primanjkovalo, zato je ministrstvo za bogočastje in uk leta 1874 dovolilo ustanavljanje tako imenovanega »pripravljalnega razreda« na učiteljiščih ali kakšni šoli v drugem kraju. Ta razred naj bi učence, ki so končali osemletno osnovnošolsko obveznost, z enoletnim šolanjem pripravil za sprejem v prvi letnik učiteljišča (Schmidt 1988c, str. 237).

Država je tudi hotela omiliti razlike med absolventi učiteljišč in starejšimi učitelji, ki so se izobraževali v pedagoškem tečaju. Od slednjih je zahtevala, da se čim prej izpopolnijo. Za nameščene učitelje je predvidevala, da bi deželna šolska oblast organizirala počitniške nadaljevalne tečaje, ki bi trajali od štiri do osem tednov. Tam bi jih profesorji učiteljišč seznanili z novo učno snovjo, ki jo je za osnovne šole uvajal Zakon, in s pedagoškimi predmeti (prav tam, str. 238).

4.3.1.4 Ukrepi za dvig ravni učiteljeve izobrazbe

Med ukrepi za dvig ravni učiteljeve izobrazbe je bilo pomembno pošolsko izpopolnjevanje učiteljev, kamor je spadal zahteven usposobljenostni izpit, ki ga je moral v petih letih opraviti učitelj pripravnik, če si je hotel zagotoviti stalno službeno mesto. Če se je hotel učitelj kvalificirati kot učitelj meščanske šole, je moral opraviti poseben usposobljenostni izpit, saj za ta profil učitelja ni bilo posebne šole. Za ta izpit so se pripravljali kandidati sami, v pomoč pa so jim bili razni izpopolnitveni tečaji. Izobraževanju in izpopolnjevanju učiteljev so bile namenjene še šolske in okrajne učiteljske konference, šolske in okrajne učiteljske knjižnice ter pedagoški tisk (Strmčnik 1970, str. 354).

Praktiki, zlasti ravnatelji učiteljišč, so se zavzemali za to, da bi bilo težišče izobraževanja bodočih učiteljev na praktičnem usposabljanju. Poudarjali so praktično-strokovni značaj učiteljišč (prav tam). Leta 1870 je bil *Državni osnovnošolski zakon*, ki je določal temeljna sistemska in organizacijska načela za izobraževanje učiteljev, dopolnjen z začasnim predmetnikom in učnimi načrti, ki so konkretizirali učne vsebine in vzgojno-izobraževalne smotre posameznih predmetov učiteljišča. Jasnejšo in trajnejšo podobo učiteljiščem je dal

Organizacijski statut za moška in ženska učiteljišča leta 1874, ki so istega leta postala štiriletna (Protner 2000, str. 28).

4.3.2 Šolska novela

Na šolskem področju je bil zaradi klerikalnih pritiskov leta 1883 uveden zakon, znan pod imenom *Šolska novela*, ki je spremenil nekatera določila *Državnega osnovnošolskega zakona* iz leta 1869. Najpomembnejše spremembe so se nanašale na olajševanje šolske obveznosti, zniževanje izobrazbene ravni osnovne šole in veroizpoved upravitelja šole ter s tem posredno tudi učiteljev. Novela je uvedla tudi različne možnosti za individualno in kolektivno izostajanje učencev od pouka v zadnjih dveh letih šolske obveznosti, saj so, kot pravi Strmčnik (1970, str. 383), zagovorniki novele zavračali osemletno redno šolanje, ker naj bi šola preveč obremenjevala za delo zmožne učence in tako med starši na podeželju povzročala veliko nezadovoljstva. Ob tem Strmčnik (prav tam, str. 383–384) dodaja, da so konservativci preoblikovali ta politični problem v pedagoško-didaktično vprašanje, saj so se bali šole, ki bi naučila več, kot bi mladi ljudje kasneje potrebovali, saj jim kot takšni ne bi bili več slepo pokorni in poslušni. Zahtevali so tudi znižanje osnovnošolske učne zahtevnosti in napadali od cerkve in verskih skupnosti neodvisen javni pouk. *Šolska novela* je lokalnim oblastem in cerkvi priznala pravico do vplivanja na vsebino osnovnošolskega pouka in zagotovila verouku osrednje mesto, saj je uvrstila veroučno znanje med temeljno znanje,²⁰ ki ga je moral obvladati učenec, da je lahko po izpolnjeni šolski obveznosti dobil šolsko odpustnico.

Šolska novela je spremenila tudi določila o veroizpovedi nameščenih učiteljev. Po Noveli je moral upravitelj šole, ki je bil hkrati učitelj, pripadati veri, ki ji je pripadala večina učencev. Poleg tega je moral biti usposobljen za poučevanje verouka. Šolsko vodstvo je moralo preko učiteljev nadzirati šolsko mladino pri rednih verskih vajah in obredih. Razširjen je bil tudi nadzor nad učiteljem na njegovo izvenšolsko delovanje in vedenje. Učiteljem je bilo s tem

---

²⁰ Med temeljno znanje so spadali: branje, pisanje in računanje (Strmčnik 1970, str. 384).

preprečeno vsako »delovanje, ki bi bilo v nasprotju s poostreno versko vzgojno funkcijo osnovne šole« (prav tam, str. 385).

Zagovorniki *Šolske novele* so se dotaknili problematike učiteljišč, saj so zahtevali njihovo reformo. Strmčnik (prav tam) pravi, da so učiteljiščem očitali, da so preveč znanstvena in da so v tem smislu tudi pisani učbeniki, organiziran pouk in razni izpiti. »Zato je Šolska novela znižala predpisano predizobrazbo za vpis na učiteljišča na stopnjo meščanske šole, pouk na učiteljiščih pa močno podredila učiteljevim praktičnim in vzgojnim funkcijam v šoli in cerkvi.« (prav tam, ista stran) Novela je uvedla spremembe tudi glede pošolskega izobraževanja in individualnega izpopolnjevanja učiteljev. Opustila je zahtevo, da mora učitelj najkasneje v petih letih opraviti usposobljenostni oziroma strokovni izpit, sicer bi bil ob službo (prav tam, str. 386). Načela *Šolske novele* glede izobraževanja učiteljev je konkretiziral *Spremenjeni organizacijski statut za učiteljišča*, ki je bil izdan leta 1886 (Protner 2000, str. 28).

Nasprotniki *Šolske novele* so bili s spremenjenim statutom za učiteljišča zadovoljni in so v njem videli prvi uspeh na poti do popolne konfesionalizacije osnovnega šolstva, zato so nadaljevali svoj »boj«. »Moto njihovega boja je bil, da mora postati osnovna šola predvsem verskovzgojna ustanova, katere učni predmeti morajo biti podrejeni krščanskim razlagam, učitelji pa veri svojih učencev [...]« (Strmčnik 1970, str. 394) Za nadaljnje uveljavljanje katoliške šole je bilo pomembno oživljanje in ustanavljanje katoliških združenj in organizacij, ki so razvila močno publicistično dejavnost in ustanavljala razne vzgojne ustanove in tudi učiteljišča. Konservativne pedagoške težnje, ki so skušale uveljaviti katoliške šole, je v svojem prestolnem govoru podprl tudi cesar Franc Jožef. Dejal je, pravi Strmčnik (prav tam, str. 395), da bo ostala osrednja naloga osnovne šole vzgoja, kar pa bo mogoče doseči z ustrezno preusmeritvijo učiteljišč. To pomeni, da bi bilo mogoče uveljaviti katoliške šole, če bi bil poudarek izobraževanja učiteljev na učiteljiščih na vzgojnih nalogah učitelja v šoli oziroma če bi učitelje poučili in usposobili za to vlogo.

4.4 Izobraževanje učiteljev do leta 1914

Osnovno šolstvo in izobraževanje učiteljev je bilo pod nenehnim političnim pritiskom, saj so se vse politične stranke borile za monopol nad njima. Zaradi tega ti dve področji nista mogli priti pod trajnejši vpliv novih pedagoških idej, pravi Strmčnik (prav tam, str. 393). To dejstvo potrjuje tudi Protner (2000), ki pravi, da »so tudi tokrat politične okoliščine in interesi vplivali na reformo šole (in s tem na podobo izobraževanja učiteljev) močneje kot pa pedagoška teorija.« (prav tam, str. 28) Za drugo polovico 19. stoletja je bil značilen napredek, pluralizacija in diferenciacija pedagoške teorije, ki je bila tesno povezana z razvojem industrije in politično ureditvijo in je že pred prvo svetovno vojno (1914–1918) vplivala na slovenske pedagoške avtorje (več o tem glej prav tam, str. 30–32).

Vsi prej opisani predpisi (*Organizacijski statut za moška in ženska učiteljišča* (1874), *Šolska novela* (1883) in *Spremenjeni organizacijski statut za učiteljišča* (1886)) »so bili temeljni zakonski akti, ki so z manjšimi popravki in dopolnili veljali do razpada Avstro-Ogrske [leta 1918], na Slovenskem pa vse do leta 1929.« (prav tam, str. 28; glej tudi Melik 1970, str. 50)

5 POLOŽAJ UČITELJA MED LETOMA 1855 IN 1914

5.1 Položaj učitelja po sprejetju konkordata (1855)

Položaj učitelja, predvsem osnovnošolskega, je bil v marsičem odvisen od razdelitve pristojnosti na področju šolstva med državo in cerkvijo, pravi Schmidt (1988c, str. 35). *Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji* iz leta 1848 je ugotovil, da učitelj, ki bi bil za svoje delo bolje plačan, ne bi bil več prisiljen, da bi se ukvarjal s postranskimi opravili, poleg tega pa bi se lahko rešil, po mnenju Schmidta (prav tam, str. 35) poniževalne, cerkovniške službe. Učitelji so se zavzemali za izboljšanje svojega položaja, in sicer na učiteljskih zborovanjih, kjer so zahtevali izboljšanje učiteljskih dohodkov, ki naj jih ne bi več zbiral učitelj sam, ampak naj bi jih dobil od predstavnikov oblasti. Poleg tega so zahtevali še ločitev cerkovniške službe od učiteljske, da bi se povečal njihov družbeni ugled in bi lahko svoj prosti čas posvetili šoli (prav tam, str. 36).

5.1.1 Ekonomski položaj učiteljev po letu 1855

Zahteve učiteljev na učiteljskih zborovanjih, ki so bila uvedena in izvajana pred sprejetjem konkordata leta 1855 (torej leta 1848), niso bile uresničene, zato so bili še zmeraj slabo plačani, česar se je zavedala tudi ostala javnost. »Da je učitelj za svoje delo premalo plačan, s tem so se vsi strinjali – poslanci v državnem zboru, dunajski Slovenci [...], deželni stanovi, politične oblasti, razni dopisniki slovenskih in nemških časopisov, slovenska društva, tudi škofje in celo [...] minister [...]« (Schmidt 1988c, str. 40)

Učitelj si je moral zbirati prejeme iz krajevnih virov, z bero in šolnino. Ponekod starši niso več pošiljali otrok v šolo, saj so mislili, da je z razglašeno svobodo pouka in učenja prenehala šolska obveznost. Posledično se je za učitelja nabralo še manj šolnine. Šolski sklad²¹ je

---

²¹ Ustanovljen je bil po sprejetju *Splošne šolske naredbe* leta 1774, iz njega pa se je financiralo šolstvo (vzdrževalo šolo in plačevalo učitelja). Viri šolskega sklada so bili različni: šolnine, davki, prostovoljni prispevki in podobno (več o tem glej Schmidt 1988a, str. 184).

učitelju le izjemoma namenil kakšen majhen dohodek, tako da je marsikje učitelj ostal brez glavnega vira svojih dohodkov (prav tam, str. 41).

Učitelji so si pod vtisi revolucije leta 1848 obetali boljši ekonomski položaj, vendar jih je, pravi Schmidt (prav tam, str. 43), šolski minister Thun²² spet postavil na realna tla, saj je na njihove ekonomske zahteve odgovoril, da je zagotovitev in uvedba primernih plač za vse osnovnošolske učitelje in učiteljske pomočnike zapletena in povezana z veliko težavami, saj sredstva, s katerimi razpolaga ministrstvo, za ta namen ne zadoščajo. Schmidt nadaljuje, da je skušal nizke dohodke učiteljev utemeljiti s pedagoškimi argumenti, saj je minister Thun menil, da bi se za učiteljski poklic odločali samo zaradi dohodka, če bi imeli ti višje plače. To bi bilo za šolo slabo, saj ji najbolj koristijo učitelji, ki so se za svoj poklic odločili iz »plemenitih nagibov«, kar lahko razumemo v smislu »notranjega klica« službenju učiteljskemu poklicu oziroma izpolnjevanja svojega poslanstva.

5.1.2 Učiteljev odnos do cerkovniške službe

S slabim ekonomskim položajem učiteljskega poklica je bil določen njihov odnos do cerkovniške službe,²³ ki pa se ji zaradi slabih dohodkov za učno delo niso mogli odreči. Tudi tam, kjer so imeli dovolj prejemkov, da bi lahko opustili cerkovniško službo, tega niso storili, saj bi s tem, kot pravi Schmidt (prav tam, str. 43), tvegali obtožbe, da so nekrščanski, kar pa bi lahko imelo za njih slabe posledice.

---

²² Leo Graf Thun-Hohenstein (1811–1888) je prevzel šolsko ministrstvo (ministrstvo za bogočastje in uk) leta 1849 (*AEIOU Österreich-Lexikon*).

²³ M. Milharčič Hladnik pravi, da so bili do sprejetja *Državnega osnovnošolskega zakona* leta 1869 učitelji »oštirji, mežnarji, pisarji, bivši študenti ali vojaki, poučevanje je bilo njihovo dodatno delo, glavni vir dohodka pa zvonjenje in orgljanje« (Milharčič Hladnik 1995, str. 20).

5.1.3 Dodatni zasluži

Velika večina osnovnošolskih učiteljev se je torej morala ukvarjati s postranskimi opravili, če se je hotela preživeti, in se zaradi tega ni mogla popolnoma posvetiti učiteljskemu poklicu. Da so lahko učitelji preživeli, so ponekod dodatno poučevali, za kar so jim starši plačali. Nekateri učitelji so »pobegnili« iz poklica, saj se niso mogli preživeti in niso bili več pripravljeni čakati na izboljšanje svojega položaja. Položaj učitelja se je nekoliko izboljševal po letu 1860, in sicer »s povečanjem diferenciacije prispevkov za učitelja med revnimi in premožnejšimi plačniki v krajevnem merilu ter s pritegovanjem okrajnih in deželnih sredstev za plačevanje učiteljev.« (Schmidt 1970, str. 17; tudi Schmidt 1988c, str. 204, 216)

5.2 Položaj učitelja po letu 1860

Schmidt (prav tam, str. 18–19) piše, da so glede učiteljskih prejemkov iz krajevnih virov obstajale tri oblike plačevanja učiteljev. V najslabšem položaju so bili tisti učitelji, ki so jih plačevali neposredno starši njihovih učencev s šolnino ali drugi občani z bero. Učitelj je opravljal dve službi: učiteljska in cerkovniška. Šolnino je dobil učitelj za učiteljevanje, bero pa za cerkovniško delo. V teh krajih so bili dohodki učiteljev najnižji. Družbeni ugled učiteljev, ki so morali marsikje zbirati šolnino in bili ob tem izpostavljeni številnim neprijetnostim, je bil slab, zato so se zavzemali za uvedbo šolskega davka namesto šolnin in za nadomestitev naravnih prejemkov z denarnimi.

Druga skupina učiteljev je imela določene dohodke v učiteljskih fasijah oziroma namestitvenih listinah. Sem so spadale šolnine, bera, dobiček od zemljišča, obresti od ustanove, prispevek krajevnega šolskega sklada in podobno. Te dohodke so občine zviševale z davčno doklado ali pa so jih skušale ohraniti na isti ravni, ker so se z naraščanjem števila šol zmanjševali šolski okoliši in s tem neposredni učiteljevi dohodki od učenčevih staršev.

Tretja oblika učiteljevih prejemkov je bila priskrbljena iz davčnega vira. Za ta namen so bile občine prisiljene razpisovati doklado na neposredne davke, to obveznost pa so sprejemale tudi prostovoljno. Dohodek teh učiteljev je bil najvišji, saj so bili s to obliko plačevanja

učiteljev najbolj obremenjeni bogatejši plačniki, in sicer duhovniki, župnije, cerkve in graščaki, ki prej učitelju niso dajali ničesar. Ta oblika prejemkov je zviševala družbeno veljavo učiteljev in zmanjševala njihovo ekonomsko odvisnost od cerkovniške službe oziroma cerkve (prav tam, str. 18–19; tudi Schmidt 1988c, str. 210–211).

Učitelji so dobivali prejemke iz enega od teh virov, kar je bilo odvisno od kraja, v katerem je bila šola, in staršev učencev.

5.3 Položaj učitelja po sprejetju Državnega osnovnošolskega zakona (1869)

Do leta 1860 je učitelj ob namestitvi v učiteljsko službo »podedoval« cerkovniške dohodke, pravi Schmidt (1988c, str. 201). Po letu 1860 je bil učitelj še zmeraj cerkovnik, vendar so mu skušali zagotoviti dodatne dohodke za učiteljevanje, da bi bili le-ti njegovi glavni dohodki in ne več postranski. Vedno bolj se je uveljavljala praksa, da je učitelj za cerkovniška opravila najel hlapca in mu plačal približno toliko, kot je dobil za to cerkveno službo (Schmidt 1988c, str. 201–202). *Državni osnovnošolski zakon* iz leta 1869 je prepovedal povezavo učiteljske službe s cerkovniško in prepovedal opravljanje postranskih opravil, ki bi bili v nasprotju s spodobnostjo in častjo njihovega stanu ali bi jim onemogočali opravljanje učiteljskega poklica. Zakon je predvidel, da bi učitelji prejemke za učiteljevanje dobivali neposredno od šolskih oblasti, kar je bil razlog za prepoved pobiranja šolnin (Peček 1998, str. 114).

Pred sprejetjem Zakona je avgusta 1868 avstrijska vlada pripravila predlog *Zakona o pravnih razmerjih učiteljstva na javnih osnovnih šolah*, na katerega se je leta 1869 naslonil *Državni osnovnošolski zakon* oziroma je le-ta omogočal izvajanje državnega zakona. Predlog je določal:

- povprečne uradne učiteljske prejemke;
- napredovanje stalno nameščenih učiteljev, ki zadovoljivo opravljajo svoje delo, vsakih pet let za deset odstotkov zjamčene letne plače;
- pokojnino za učitelje in njihove vdove, otrokom pa »vzgojni prispevek« do končanega 20. leta;

- prepoved bere ali kakšnega drugega pobiranja za učitelje pri prebivalstvu, da bi se s tem obvaroval ugled učiteljev;
- prepoved povezovanja učiteljske službe s cerkovniško;
- učitelji naj namesto dodatnega pouka, s katerim so si prej izboljševali dohodke, hkrati pa kvarili družbeni ugled, izboljšajo svoje delo v rednih učnih urah in dobijo za to pošteno plačilo (Schmidt 1970, str. 20–21; tudi Schmidt 1988c, str. 217–218).

Schmidt (1988c, str. 218–219) meni, da je zakonski predlog obetal učiteljstvu in osnovnemu šolstvu napredek, še posebej zato, ker je avstrijska vlada nameravala uveljaviti njegove bistvene zahteve v vseh deželah in jih zato deželni zbori niso mogli zavračati s sklicevanjem na skromnejše deželne potrebe, če so hoteli doseči vladarjevo priznanje deželnega zakona. Izvajanje *Državnega osnovnošolskega zakona* sta omogočila *Zakon o ustanavljanju, vzdrževanju in obiskovanju osnovnih šol* in *Zakon o pravnih razmerjih učiteljstva na javnih osnovnih šolah*, saj so deželni zbori z liberalno večino odobraval vladni predlog za izboljšanje učiteljskega položaja, ker je le-ta odvil cerkvi šolsko nadzorstvo.

5.3.1 Nova sestava šolskih svetov

Šolski svet je bil organ, pristojen za vodstvo šol.²⁴ *Državni osnovnošolski zakon* je kot člane šolskih svetov določil učitelje. V krajevnem šolskem svetu je tako sodeloval učitelj, ki je poučeval v kraju, oziroma ravnatelj, če je bilo na šoli več učiteljev. V okrajnem šolskem svetu sta bila dva na okrajnem učiteljskem zboru izvoljena predstavnika učiteljev. Tudi v deželnem šolskem svetu sta bila dva učitelja, ki ju je imenoval cesar na predlog deželnega zbora. Učitelji so s temi določili torej dobili svoje zastopstvo v šolskih svetih in bili osvobojeni neposrednega vpliva cerkve, vendar učitelji prek svojih predstavnikov niso imeli veliko možnosti, da bi vplivali na šolsko politiko. Bolj dejavni so zato bili v učiteljskih društvih in z njimi povezanim pedagoškim tisku (Peček 1996, str. 70–72; tudi Peček 1998, str. 129).

---

²⁴ *Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji* je leta 1848 predvidel deželne šolske svete (Schmidt 1988c, str. 11–12), ki so bili ukinjeni leta 1854 (prav tam, str. 32). Po sprejetju konkordata leta 1855 so šole vodili in nadzirale cerkvene oblasti (prav tam, str. 250–251).

5.3.2 Ekonomski položaj učiteljev po letu 1869

Učitelj je bil z *Državnim osnovnošolskim zakonom* osvobojen cerkovniške službe in se je s tem, pravi Schmidt (1988c, str. 202), ekonomsko osamosvojil od cerkovništva. Zakon je določil deželnim zakonodajam načela, po katerih naj določajo učiteljske prejemke. Določil je, da naj bodo minimalni dohodki, ki jih ne sme znižati nobena šola, odmerjeni tako, da se učiteljem in pomožnim učiteljem ne bo treba ukvarjati s postranskimi opravili in da se bodo lahko popolnoma posvetili poklicu. Učitelji naj bi dobivali plačo neposredno od šolskih oblasti in ne bi smeli pobirati šolnin. Ta določila Zakona so bila program, ki ga je avstrijska država postopoma uresničevala do razpada monarhije (prav tam, str. 216).

Zakon o ustanavljanju, vzdrževanju in obiskovanju osnovnih šol in *Zakon o pravnih razmerjih učiteljstva na javnih osnovnih šolah* bi bila po mnenju Schmidta (prav tam) za napredek osnovne šole in učiteljstva še pomembnejša, če bi odpravila šolnino, saj jo je *Državni osnovnošolski zakon* dopuščal, zato so jo deželni šolski sveti sprejeli. Tako je še naprej obveljalo, da »morajo starši poleg svojih davčnih obveznosti [...] neposredno plačevati obvezno šolanje svojih otrok [podčrtano v originalu]« (prav tam, str. 223). Poslanci so svojo odločitev utemeljevali z etičnim argumentom, da bi bilo nepravilno zahtevati od državljanov brez otrok, da naj plačujejo za šolo v enaki meri kot državljani z otroki, nadaljuje Schmidt (prav tam, str. 224; tudi Schmidt 1970, str. 21–22).

Ko so oblasti začele po novih določilih pobirati šolnino, so naletele na splošen odpor prebivalstva proti šolski dajatvi in bile nad njim presenečene, pravi Schmidt (prav tam, str. 224). Ljudstvo je zaradi šolnine zasovražilo novo šolo, zato so se šoli naklonjeni deželni poslanci začeli zavzemati za odpravo šolnine. Za to so se zavzemali tudi učitelji, ki so poročali, da jim šolnina kvari ugled, da je nezdržljiva s šolsko obveznostjo ter da znižuje šolski obisk in zbuja slab odnos staršev do šole. Šolnine so bile odpravljene, s čimer, pravi, je bil dokončno premagan iz fevdalnih časov podedovan način financiranja šol ter s tem povezani učiteljevi prejemki za učiteljevanje (prav tam, str. 224–225; tudi Schmidt 1970, str. 22–23).

5.3.3 Ekonomski položaj učiteljev do leta 1914

Z uveljavljenima zakonoma in z odpravljenimi šolninami se je po mnenju Schmidta (prav tam, str. 229) pričelo novo obdobje v razvoju materialnih možnosti osnovne šole in učiteljstva, ki se ni več bistveno spreminjalo in je ostalo tako do razpada Avstro-Ogrske leta 1918. Obveljalo je temeljno načelo, da mora obvezno šolo vzdrževati družba s svojimi davčnimi sredstvi in ne neposredno starši za šolo sposobnih otrok.

Kljub vsemu je bil slab položaj učiteljev splošno pravilo, saj plača velike večine učiteljev ni dosegala plače državnih uradnikov, ampak komaj plačo državnih služabnikov, na primer orožnikov, finančnih stražnikov, uradnih slug, pometačev uradov, pismonošev in tako dalje, pravi M. Milharčič Hladnik (1995, str. 56). Učiteljem se je zdelo to dejstvo ponižujoče, saj so bili med državnimi uradniki v najslabše plačanih razredih (prav tam).

5.3.4 Strokovna avtonomija učiteljev po sprejetju *Državnega osnovnošolskega zakona*

Državni osnovnošolski zakon (1869) je predpisoval učne predmete, šolski in učni red ter učni smoter osnovnih šol, ni pa predpisoval podrobnega učnega načrta in učnih metod, saj naj bi se o tem pogovarjali učitelji na učiteljskih konferencah. To pa ni pomenilo, da so lahko učitelji izbirali tisto metodo poučevanja, ki se jim je zdela najbolj primerna, saj je Zakon določal, da se morajo učitelji privaditi tiste metode, ki jo je odobrila okrajna učiteljska konferenca, ki pa je niso vodili učitelji, ampak šolski nadzorniki (Peček 1996, str. 73 tudi Peček 1998, str. 130).

Zakon je določal, da mora učne načrte po posvetovanju z deželnimi šolskimi oblastmi določiti minister za bogočastje in uk. »Pri tem je bila naloga okrajnih učiteljskih konferenc, da določijo učni načrt v mejah zakonitih navodil in glede na normalni načrt deželne šolske oblasti. Sklep je morala okrajna šolska oblast predložiti deželni šolski oblasti v odobritev.« (prav tam, str. 74) Ta določila se niso izvajala, zato je minister maja 1874 objavil učne načrte za različne vrste ljudskih šol, ki so bili podlaga in pravilo za normalne učne načrte. Podrobne

učne načrte je sprejela okrajna konferenca za vse šole v okraju, s čimer je bilo učiteljevo delo natančno določeno (prav tam).

Učitelji so bili sprva nad enotnimi učnimi načrti navdušeni, ko pa so ugotovili, da jih taki učni načrti močno omejujejo, saj jim določajo več dela in številne nove naloge, se je njihovo navdušenje poleglo, pravi M. Peček (prav tam, str. 76). Njihove težave je še povečala uredba, da morajo učence razvrščati po starosti, ne po znanju ter zmožnostih, in da morajo učiti različne predmete ob istem času.²⁵ Ob tem so učitelji opozarjali, da njihovega dela ni mogoče popolnoma vnaprej določiti (prav tam).

M. Peček (prav tam) ugotavlja, da je bila učiteljeva svoboda kljub možnostim odločanja o učnih metodah in podrobnem učnem načrtu na učiteljskih konferencah ter sodelovanju v učiteljskih svetih zelo omejena. Trdi celo, »da je država v tem času izgradila še bolj subtilen način nadzora učiteljevega dela, kot ga je imela izgrajenega pred tem.« (prav tam, str. 77; glej tudi Peček 1998, str. 150)

Učitelj v drugi polovici 19. stoletja ni bil nič več kot uradnik, od katerega se je pričakovalo natančno upoštevanje različnih principov in zakonov o tem, kaj in kako poučevati, meni M. Peček (prav tam). Učitelji so bili po sprejetju Zakona leta 1869 zavzeti za izboljšanje kvalitete poučevanja v šolah in za iskanje odgovorov na vprašanje, kako učiti in kako razdelati podrobni učni načrt. Proti koncu stoletja pa so bili naveličani in besni, saj jim je postalo jasno, da jih država omejuje s svojimi odgovori in da se učiteljske konference vse bolj zlorabljajo za nadzorovanje njihovega dela, pravi M. Peček (prav tam, str. 151–152).

5.4 Organiziranje učiteljev za izboljšanje svojega položaja

Učitelji so se za izboljšanje svojega položaja zavzemali že na učiteljskih zborovanjih, ki so jim bila dovoljena od leta 1848. Po sprejetju konkordata leta 1855, ki je dal vodilno vlogo šolskega nadzorstva cerkvi, je bilo delovanje učiteljev onemogočeno, saj je cerkev skrbno

---

²⁵ Učitelji so imeli v eni učilnici združene različne razrede (npr. 1., 2. in 3. razred) in so poučevali učence ob istem času, kar danes poznamo v obliki pouka kombiniranih oddelkov.

pazila na učitelje in jim predpisovala učno vsebino ter jim natančno določala njihovo delo. Proti koncu 60. let 19. stoletja se je začela situacija spreminjati, saj je državni zbor sprejel zakone, ki so izboljšali učiteljev položaj. Tako je bil leta 1867 sprejet *Zakon o društvih*, ki je odpravil prepoved učiteljskih društev in s tem učiteljem omogočil združevanje (Schmidt 1967, str. 237). Učitelji so se združevali v učiteljska društva, ki so bila vedno povezana s pedagoškim tiskom. Znotraj društev so učitelji zavzemali stališča do šolskopoličnega dogajanja in se tudi organizirano upirali ter zavzemali za slovensko šolo. Poleg tega so si društva prizadevala za izboljšanje učiteljevega gmotnega položaja in skrbela za nadaljnje strokovno izobraževanje učiteljev ter s tem za njihovo boljše delo v šoli (prav tam, str. 238).

5.4.1 Učiteljska društva

Učiteljska društva so bila oblika združevanja in organiziranja učiteljev, ki so se zavzemala za izboljšanje položaja učiteljev. Za ustanavljanje in delo učiteljskih društev v posameznih slovenskih pokrajinah so bili različni pogoji. Najboljše pogoje za ustanavljanje društev na Slovenskem so imeli učitelji na Štajerskem in Koroškem, medtem ko so bili na Kranjskem in Primorskem pogoji za učiteljsko združevanje manj ugodni. Na Štajerskem in Koroškem je bil močno prisoten tudi liberalizem, ki si je prizadeval izboljšati gmotno stanje in družbeno veljavo učiteljev, s čimer je pritegnil učitelje na svojo stran, to pa jim je pomagalo pri njihovem združevanju (prav tam, str. 238; glej tudi Strmčnik 1970, str. 397–398).

5.4.2 Slovenski pedagoški tisk

Delovanje učiteljskih društev je bilo povezano s pedagoškim tiskom, v katerem so objavljali prispevke pedagoški delavci oziroma učitelji in tisti, ki so bili povezani s šolstvom. Potrebo po učiteljskem glasilu so ugotovile že prve učiteljske skupščine leta 1848, vendar je prvi slovenski pedagoški časopis izšel šele leta 1852. To je bil *Šolski prijatelj*. Pred tem časopisom je Slomšek leta 1846 začel izdajati *Drobtinice* (1846–1901), ki so po svoji vsebini in namenu opravljale vlogo zbornika, ki je prinašal gradivo za »duhovske in posvetne učenike«. Ostanek (1952, str. 215–216) pravi, da se v pedagoškem tisku zrcali ideološka usmerjenost

pedagoških delavcev tako, kakor se v šoli odraža družbena ureditev določene dobe. Med učitelji na Slovenskem je večjo ideološko razcepljenost mogoče zaznati po letu 1869, kar je vplivalo na njihovo delovanje znotraj različno usmerjenega pedagoškega tiska.

Šolski prijatelj (1852–1883), prvi slovenski pedagoški časopis, je imel podnaslov *List za šolo in dom*. Njegov izdajatelj in urednik je bil Andrej Einspieler,²⁶ pri tem pa mu je pomagal Simon Rudaš. Sprva je izhajal kot priloga *Slovenske bčele*, ki jo je v Celovcu izdajal Anton Janežič, potem pa se je preimenoval v *Slovenski prijatelj*. *Učiteljski tovariš* (1861–1941)²⁷ je bil prvi slovenski učiteljski list, ki ga je urejal ljubljanski učitelj Andrej Praprotnik. Veliko njegovih naročnikov je bilo duhovnikov, saj je zastopal strogo verska vzgojna načela. Slovenski napredni učitelji na Štajerskem so podprli prizadevanja Ivana Lapajneteta, učitelja v Ljutomeru, pri osnovanju *Slovenskega učitelja* (1872–1877), lista za učitelje, vzgojitelje in šolske prijatelje, ki je bil politično napreden in pisan v narodnem duhu. *Slovenski učitelj* je bil od junija 1874 glasilo Učiteljskega društva za slovenski Štajer. Klerikalni štajerski učitelji, ki se niso strinjali s pisanjem *Učiteljskega tovariša*, so podprli *Popotnika* (1880–1949),²⁸ ki ga je po preselitvi iz Celja v Maribor urejal Miha Nerat.²⁹ Istočasno s *Popotnikom* je v Gorici začelo izhajati glasilo goriških učiteljev, imenovano *Šola* (1880–1885) (prav tam, str. 216–218; več o slovenskem pedagoškem tisku glej prav tam, str. 215–226).

---

²⁶ Andrej Einspieler (1913–1888) je bil politik, publicist in učitelj slovenščine na realki v Celovcu, ki je izdajal in urejal prvi slovenski pedagoški časopis *Šolski prijatelj* (*SBL*; tudi Pavlič 1972, str. 18).

²⁷ Več in podrobnosti o *Učiteljskem tovarišu* glej Ostanek 1961, str. 131–142.

²⁸ Več in podrobnosti o *Popotniku* glej Hojan 1981, str. 1–5.

²⁹ Miha Nerat (1845–1922) je bil šolnik, organizator slovenskega učiteljstva in ustanovitelj ter urednik *Popotnika* (*SBL*; tudi Pavlič 1972, str. 22–23).

6 PODOBA UČITELJA MED LETOMA 1855 IN 1914

V tem poglavju bom prikazala podobo oziroma moralni lik osnovnošolskega učitelja, realno (neliterarno) podobo učitelja, kakršna se kaže iz prispevkov v pedagoškem tisku tistega časa, in podobo učitelja v slovenski prozi, nastali med letoma 1855 in 1914. Literarno in neliterarno podobo učitelja bom med sabo primerjala, in sicer z namenom, da bi ugotovila, ali se skladata ali ne oziroma ali podoba učitelja v slovenski prozi odraža dejansko podobo osnovnošolskega učitelja na Slovenskem. Idealno podobo oziroma moralni lik učitelja bom prikazala iz člankov v pedagoškem tisku, v katerih so učiteljem svetovali, kakšni naj bi bili, realno (neliterarno) podobo učitelja pa bom predstavila s pomočjo analiziranih prispevkov v pedagoškem tisku tistega časa. Podobo učitelja v slovenski prozi³⁰ bom prikazala s pomočjo analize proznih del, v katerih ima učitelj glavno vlogo oziroma je učitelj v ospredju zgodbe. Pri tem sem se nekoliko oprla na Dolinarjev prispevek v imagološkem berilu (Dolinar 2005, str. 91–101). Podobe učiteljic v tem poglavju ne bom prikazala, saj jo bom predstavila v posebnem poglavju, ki sem ga namenila učiteljicam. Učitelja kot eno od osrednjih oseb v prozi najdemo v vaški zgodbi oziroma v kmečki povesti (Hladnik 1990).

6.1 O podobi

S pojmom podobe se ukvarja imagologija³¹ znotraj komparativistike.³² Kljub temu, da se pojem podobe znotraj tovrstnega raziskovanja nanaša na podobo tujega v določeni književnosti, veljajo nekatere značilnosti pojma podoba tudi za podobo učitelja, ki je tema diplomskega dela.

---

³⁰ O učiteljih v slovenski prozi je v preteklih letih na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani nastalo nekaj diplomskih del, ki pa so motiv oziroma lik učitelja obravnavale z drugega vidika, in to v Cankarjevih delih. O *Učitelju v Cankarjevem delu* je pisala M. Pogačar v 80. letih, Z. Rudolf je v študijskem letu 1988/89 obravnavala *Komizacijo učitelja v Cankarjevih delih*.

³¹ Imagologija je disciplina primerjalne književnosti, ki se ukvarja s podobami različnih narodov v književnosti (Smolej 2005, str. 5).

³² Komparativistika je veda, ki temelji na uporabi primerjalnih metod, zlasti primerjalna književnost (SSKJ).

Pageaux pravi, da je podoba izraz (literaren ali ne) »pomembnega razhajanja med dvema vrstama kulturne resničnosti« oziroma »predstava kulturne resničnosti, s katero posameznik ali skupina, ki sta jo oblikovala [...], razkrivata in izražata kulturni in ideološki prostor, v katerem sta.« (Pageaux 2008, str. 20) Če to prenesem na področje, ki ga zajema moje delo, lahko rečem, da je podoba učitelja v slovenski prozi predstava o učitelju, ki so si jo izoblikovali pisatelji, ki so pisali o njih. Pri tem je pomembno to, da je lahko ta predstava popolnoma fikcijska oziroma namišljena, lahko je resnična, vendar literarno obdelana, lahko pa razkriva dejansko stanje oziroma dejansko podobo učitelja iz tistega časa, v katerem je delo nastalo. V tem primeru lahko gre za biografsko podobo učitelja.

6.2 Oblikovanje podobe osnovnošolskega učitelja

Na oblikovanje podobe, ideala oziroma moralnega lika osnovnošolskega učitelja so vplivali načrti ter pričakovanja o osnovni šoli in o tem, kakšen naj bi bil učitelj. Največje spremembe o podobi učitelja so se dogajale od srede 19. stoletja naprej. Sredi 19. stoletja se je zagovarjalo stališče, da bo učitelj pri otrocih dosegel ustrezne učne in vzgojne rezultate preko strogega discipliniranja in uporabe zunanje prisile (Peček 1998, str. 152–171), v drugi polovici 19. stoletja pa se je izoblikovalo prepričanje, da naj učitelj ne vzgaja s strogim discipliniranjem in zunanjo prisilo, ampak s svojim vzorom (prav tam). Tako se je proti koncu stoletja vse bolj poudarjalo, da mora biti učitelj pri delu z otroki ljubeč in prijazen ter da jih mora pridobiti predvsem z ljubeznijo in zgledom. Težišče za doseganje uspeha šole se je od ustreznega oblikovanega sistema nadzora in kaznovanja otrok premaknilo na učitelja ter njegovo ustrezno izoblikovano osebnost (Peček 1992, str. 72; Peček 1998, str. 152).

6.2.1 Dolžnosti učitelja

V prvi polovici 19. stoletja je veljalo, da naj bi učitelj otrokom posredoval tisto znanje, ki je za posameznika nujno potrebno, ne glede na to, kakšno vlogo bo imel v družbenem življenju. Učitelj naj bi poskrbel tudi za vzgojo in oblikovanje otrokovega značaja (karakterja). Otroke je

moral učiti krščanski nauk, govoriti, brati in pisati v maternem jeziku, računati, risati, naravoslovje, zemljepis, zgodovino in peti. Učil naj bi jih tako, da bi postali pokorni, delavni in pridni, dostojni, sramežljivi, iskreni oziroma odkritosrčni, prijazni in ustrezljivi, hvaležni in veseli oziroma dobre volje, eno izmed glavnih vzgojnih sredstev je bila palica (prav tam, str. 73; Peček 1998, str. 153).

V drugi polovici 19. stoletja so se palici pridružile zasramovalne kazni, med katere je spadalo prenašanje lesenega osla okoli vratu, pretepanje po goli zadnjici ter uporaba korobačev³³ in bičev. Pogosto je bilo še klofutanje, lasanje in nategovanje ušes. Med, po mnenju M. Peček (1998) na videz, milejše kazni so spadale oslovske klopi, psovke, zaničljive in hudobne opazke in tako dalje. Učitelji so učence lahko kaznovali zaradi drobnega prestopka, neznanja, zamude, nepozornosti, pomanjkanja vneme, neubogljivosti, klepetanja, nepravilne drža, nespodobnosti in podobno.

Po sprejetju *Državnega osnovnošolskega zakona* leta 1869 se je povečala izobraževalna vrednost šole, povečal se je obseg vsebine pouka ljudske šole. To je od učitelja zahtevalo precej več znanja oziroma širšo izobrazbo. Za dosego tega namena so se za izobraževanje učiteljev začela odpirati učiteljišča, ki jih je predvidel Zakon (več o tem je bilo govora že v poglavju *Izobraževanje učiteljev med letoma 1855 in 1914*). Poleg tega se je spremenil pogled na vlogo učitelja v šoli in v zvezi s tem tudi pogled na to, kakšen naj bi bil učitelj. V pedagoškem tisku so učiteljem svetovali, kakšni naj bi bili, da bi dosegli pri učencih zelene cilje, ukinjene pa so bile telesne kazni. »Telesno kaznovanje je bilo 10. avgusta 1870 z ukazom ministrstva za bogočastje in uk prepovedano.« (Šolski in učni red občnim ljudskim učilnicam v Peček 1998, str. 159) Ministrski ukaz je kot vzgojna sredstva oziroma pripomočke predlagal pohvale, nagrade, na drug strani pa so bile kazni, kot so svarilo, stanje med klopmi ali pred njimi, pridržanje v šoli s primernim nadzorstvom, poziv pred učiteljski zbor in začasna izključitev iz šole, ki so bile dovoljene.

---

³³ Korobač je bila biču podobna priprava iz spletenih šib, jermenov, vrvi za udarjanje (SSKJ).

6.2.2 Idealna podoba oziroma moralni lik učitelja

Skrb za učiteljev značaj je sprožilo zavedanje, da učitelj v šoli vzgaja brez cerkvenega nadzorstva, na kar je cerkev ob vsaki priložnosti tudi opozarjala. Bali so se tudi, pravi M. Peček, »da bi lahko postal preveč izobražen učitelj [...] plen pregrehe, sprijenosti, objestnosti, nečimrnosti in nezadovoljstva.« (prav tam, str. 169) Učitelj je moral biti takšen, kakršne želi vzgojiti svoje učence, in sicer mora biti resnoben, molčeč, ponižen, razumen, moder, potrpežljiv, zmeren, krotek, pazljiv, značajan in pobožen (Peček 1992, str. 75).

O podobi učitelja, kakršen naj bi bil, je mogoče sklepati iz člankov pomembnih šolnikov v *Učiteljskem tovarišu* in *Popotniku*, v katerih so pisali o tem, kakšen naj bi bil oziroma katere lastnosti bi moral imeti učitelj.

15. septembra in 1. oktobra 1862 je Podgoriški v *Učiteljskem tovarišu* objavil članek *Lastnosti narodovega učitelja*. Te lastnosti so bile: pobožnost, plemenito srce, ljubezen do svojega stanu in mladine, zdravje, dobrovoljnost, (zadostna) omikanost in domoljubnost. Učitelj naj bi torej živel in vzgajal v duhu vere, bil plemenitega srca in vsakemu pomagal. Vdan naj bi bil svojemu poklicu in ga vestno opravljal, bil naj bi zmeren, miren, vedno vesel in dobre volje, rad naj bi imel svojo domovino, s svojim življenjem in obnašanjem pa naj bi bil zgled narodu.

V članku *Nektere lastnosti dobrega učitelja*, objavljenem 15. februarja 1864 v *Učiteljskem tovarišu*, je Dobropoljski navedel in opisal osem lastnosti, ki bi jih naj imel učitelj. Prva lastnost je božji strah, učitelj naj bi bil pobožen in pravičen, ravnal naj bi se po naukih vere. Naslednja je modrost. Učitelj naj bi imel veselje in ljubezen do svojega poklica, bil naj bi prijazen, potrpežljiv in preudaren. Bil naj bi vesten in zvesto izpolnjevati svoje dolžnosti, zadovoljen in srečen, vesel, ne glede na svoje dohodke. Moral bi se odreči marsičemu, da ne bi zabredel v nepotrebne dolgove. Učitelj bi moral biti tudi priden.

V *Učiteljskem tovarišu* je bil 1. junija 1868 objavljen članek z naslovom *Čednosti dobrega učitelja*, v katerem so navedene dobre lastnosti oziroma kreposti učitelja, kakršne naj bi imel v tistem času. To so bile: resnost, molčečnost, ponižnost, razumnost, modrost, potrpežljivost, zmernost, neupornost, prizadevnost, pazljivost, značajnost in pobožnost. Učitelj bi se torej moral obnašati tako, da s svojimi dejanji in besedami ne bi onečastil šole, učencev in samega

sebe. Moral bi znati molčati in govoriti ob pravem času ter biti ponižen in izbirati ter rabiti najboljše pripomočke pri svojem delu. Pri svojem delu naj bi se ravnal po dolžnostih, ki mu jih nalaga njegov stan, ter bil potrpežljiv, torej naj bi si pridobil tisto moč, s katero bi brez nejevolje in s popolno vdanostjo prenašal vse hudo v življenju, posebej zoprnosti, ki mu jih bo prinašala vzgoja mladine. Pri svojem ravnanju naj bi se vedel tako, da bi imeli učenci vedno pred sabo najlepši zgled in spodbudo. Učitelj naj ne bi bil svojeglav pri posnemanju dobrih praks, ne bi smel biti žaljiv do otrok in ravnati bi se moral po božjih zapovedih. Paziti bi moral na svoje učence, da se ne »pokvarijo«, torej da ne bi bili slabe osebe.

Kokot je 25. avgusta in 10. septembra 1880 v *Popotniku* objavil članek, ki ga je naslovil *Zakaj ima ostati poklic učitelju vsekakor središče njegovega delovanja*. V njem piše, da bi moral učitelj biti predan svojemu poklicu in izpolnjevati njegove dolžnosti. Središče svojega delovanja naj bi iskal v svojem poklicu, v vzgoji mladine. To delovanje naj bi izviralo iz ljubezni. Šolski mladini naj bi dal zgled spoštovanja in podložnosti oblastem. Učitelj naj bi bil »mož beseda«, torej bi se moral držati oziroma izpolniti obljube.

15. marca 1889 je Dimnik v *Učiteljskem tovarišu* objavil članek z naslovom *Dvanajst učiteljskih lastnostij*. V njem piše, da je najpomembnejša lastnost slehernega dobrega učitelja ljubezen do otrok, ki je etično-praktični talent učiteljev. Če bi hotel biti strokoven vzgojitelj, bi moral na otroke dobro vplivati, imeti razum za njihov poseben način v nazoru, mišljenju in čutenju. Poleg teh naravnih, prirojjenih lastnosti bi moral dober učitelj (učiteljica) imeti naslednje lastnosti: dar psihološkega preiskovanja, moč obvladati neugodne občutke v svoji notranjosti, željo za vneto in redno delavnost, veselje pri soudeležbi otroškega veselja, čistost in razločnost govora, željo za izpopolnjevanje svoje izobrazbe, prepričanje, da je ljudska šola bistveni pogoj za izobrazbo ljudi, naravno moč, da se lahko zoperstavi slabemu poželenju, osebno čast, ponižnost, ljubezen do naroda ter pobožnost in bogaboječnost.

Tudi v *Popotniku* je bil 10. julija 1885 objavljen članek s podobno vsebino, in sicer nosi članek naslov *Solnce učilnice ali učiteljeva prva lastnost*. V njem je zapisano, da je ta lastnost ljubezen, ki je alfa in omega (začetek in konec) šolskega dela, poučevanja in vzgoje mladine. Članek se zaključi z mislijo, da je ljubezen duša celotne pedagoške prakse.

Vajda je leta 1912 v *Popotniku* objavil članek o učiteljevi »individualnosti« (osebnosti). V njem piše, da je učiteljevo delo dvojno: vzgoja in pouk. Pri tem bi si moral izdelati oziroma oblikovati svojo metodo poučevanja in si pridobiti avtoriteto v razredu oziroma pri učencih. Za vzgojo naj bi bila največjega pomena učiteljeva osebnost, nadaljuje. Čim izrazitejša je, tem večji je njegov vzgojni vpliv. Vajda v svojem članku ne navaja, tako kot navajajo njegovi predhodniki, seznama lastnosti, ki bi jih naj imel učitelj, ampak le poda splošne smernice, na kaj mora biti pozoren in kako naj se ravna pri svojem delu.

Podoba učitelja oziroma moralni lik učitelja se je nanašala na značajske lastnosti učitelja, ki bi jih naj imel. Najbolj se je poudarjala ljubezen do otrok oziroma svojih učencev. Učitelj naj bi bil predan svojemu poklicu, delaven, potrpežljiv, moder in pobožen. Biti bi moral vesel, zmeraj dobre volje, ne glede na svoje prihodke, in prenesti bi moral vse hudo. Svoje učence naj bi vzgajal s svojim zgledom, in sicer tako, da se sam ravnal v skladu s svojimi zahtevami. Moral bi biti zgleden državljan svoje domovine, domoljub in rad bi moral imeti narod, ljudi, med katerimi deluje.

6.3 Neliterarna podoba učitelja v pedagoškem tisku

Neliterarno podobo učitelja sem analizirala iz prispevkov v pedagoškem tisku, ki so se nanašali na poročanja učiteljev o svojem položaju oziroma situaciji, s katero so se srečevali pri svojem delu. Za analizo prispevkov sem izbrala časopisa *Učiteljski tovariš* in *Popotnik*, ki sta dostopna v digitalizirani obliki na spletu. *Učiteljski tovariš* je izhajal od leta 1861 do leta 1941, *Popotnik* pa med letoma 1880 in 1949. Število prispevkov v obeh časopisih je bilo zelo veliko, zato sem se odločila, da bom pregledala nekoliko števil letnikov iz vsakega desetletja in se osredotočila na skupne točke oziroma pogostejše teme poročanj. Skupno sem analizirala 42 prispevkov, od tega je bilo 33 prispevkov iz *Učiteljskega tovariša* in 9 prispevkov iz *Popotnika*. Časopisa ne zajemata celotnega obdobja diplomskega dela in je zaradi tega analiza realne oziroma neliterarne podobe časovno nekoliko okrnjena. Nekoliko

okrnjeno je pokrito tudi obdobje po letu 1900, saj nisem zasledila toliko prispevkov, iz katerih bi bila vidna realna podoba učitelja.

O neliterarni podobi učitelja sem najlažje sklepala iz poročanj učiteljev o svojem položaju v dopisih (poročilih oziroma prispevkih), (učiteljevih) dnevnikih, pismih in dopisovanjih med učitelji. Iz njih sem lahko v omejenem obsegu sklepala o dejanski, realni oziroma neliterarni podobi učitelja tistega časa. Za ponazoritev analizirane neliterarne podobe sem dodala še nekatere konkretne primere. Pri tem sem se osredotočala predvsem na točke, ki so skupne s proznimi deli, kjer je bilo to možno.

Največ člankov oziroma dopisov učiteljev so predstavljali zapisniki in poročila z učiteljskih konferenc in zborovanj učiteljskih društev. Iz tega lahko sklepam, da so bili učitelji, ki so se na njih zbirali v velikem številu, prizadevni in angažirani v svojem poklicu. Učitelji so pripravljali tudi predavanja na različne teme in tako svoje stanovske kolege poučevali o šolskih stvareh, na primer o učnih metodah, pripomočkih in učbenikih, pa tudi o različni učni snovi ter pedagoških temah. Učitelji so se izobraževali tudi o gospodarstvu in kmetijstvu ter usvojeno znanje prenašali na učence in ostalo skupnost v kraju, kjer so poučevali. Med analiziranimi prispevki je v treh zapisano, kako je učitelj tistega časa deloval. *»Trudimo se vsak po svoji moči in zmožnosti, da pomagamo kmetu do boljše prihodnosti,«* piše Zarnik 1. septembra 1870 v *Učiteljskem tovarišu*. To kaže na dejstvo, da so bili učitelji vedoželjni in izobraženi. Poleg tega pa so se učitelji zavedali svoje pomembne naloge in so se trudili za to, da bi učenci ob zaključku šolanja nekaj odnesli od njega. Na tovrstna prizadevanja učiteljev kaže tudi dopis iz Celja v *Učiteljskem tovarišu*: *»Njegova [učiteljeva, pripisala M. Š.] skrb je, da učenci [...] ne bi [...] stopili [iz šole, pripisala M. Š.] s prazno glavo, ampak s trdno podlago, ki bi jo nato nadgrajevali v nadaljnjem šolanju.«* (15. februar 1867) Temu pritrjuje še en prispevek, ki poroča, da so bili slovenski učitelji prizadevni, zvesti svojemu stanu in izpolnjevali svoje dolžnosti (*Popotnik*, 25. januar 1881).

Iz treh analiziranih prispevkov je vidno, da so bili slovenski učitelji tudi dobrotniki, saj so pomagali revnim otrokom. Zbirali so oblačila in jim priskrbeli zvezke, da so lahko hodili v šolo in se učili, saj marsikateri otrok zlasti pozimi ni mogel v šolo, ker ni imel česa obleči, poroča

Pavčič v *Učiteljskem tovarišu* 1. novembra 1877. Učitelji so pomagali otrokom predvsem preko svojih društev, ki so zbirala potrebne dobrine za revne otroke, na kar kaže dopis iz Maribora v *Popotniku* 10. januarja 1883. Iz dopisa je mogoče razbrati, da revne otroke, ki obiskujejo njihove šole, vsako zimo oblečejo in obujujejo, da lahko hodijo v šolo. Tudi iz Brežic so poročali o dobrotelnosti učiteljev, ki so priredili veselico, od »katere čisti dohodek je [bil] namenjen podpori ubogih [revnih, pripisala M. Š.] učencev.« (prav tam) Učitelji so se organizirali tudi s šolskimi kuhinjami, s katerimi so priskrbeli hrano za otroke, da ne bi bili lačni, piše učitelj s Štajerske v *Popotniku*. Takšna dobrotelna dejanja so jim bila v ponos, saj pravi, da je »najlepše plačilo učitelju zavest, da je storil dobro delo [...] in si pridobil ljubezen in hvaležnost mladine.« (25. marec 1888)

Učitelji so si pomagali tudi med sabo, in sicer predvsem s tolažbo in spodbudnimi besedami v raznih pismih preko pedagoškega tiska, kakor je razvidno iz enega prispevka, in sicer odgovora kolega na pismo učitelja, ki mu pravi, da kamor koli ga bodo poslali, bodo poskrbeli zanj, da ne bo trpel pomanjkanja, če bo le izpolnjeval svoje dolžnosti (*Učiteljski tovariš*, 1. julij 1864).

Med analiziranimi prispevki je bilo pet takšnih, ki so se nanašali na poročanja učiteljev o tem, kakšno je njihovo življenje. Največ so pisali o nizkih plačah, s katerimi so težko preživeli. Tako je na primer učitelj Jeršè z Notranjske 1. oktobra 1869 v *Učiteljskem tovarišu* poročal, da imajo učitelji nizke plače, ki jim jih dodatno znižujejo, tako da se ne morejo preživeti in oblačiti svojemu stanu primerno. Nizko plačo so dobivali učitelji v številnih krajih, kar je razvidno iz pisma učitelja svojemu kolegu v *Učiteljskem tovarišu*, ki pravi: »Na moji prvi službi mi niso bili po godu niti otroci, niti farani, niti prihodki, niti druge okoliščine. Pridem v drugi kraj, vse dobro si obetam, pa se v veliko rečeh motim [...]« (1. april 1866) Učitelj z Gorenjske je 15. februarja 1870 v *Učiteljskem tovarišu* nazorno poročal, kako se godi učiteljem: »Minilo je že četrto leto, odkar sem tukaj, in v tem času sem se popolnoma prepričal, kako se tukaj godi učiteljem. Precej slabo se godi brez izjeme vsem. Naj za zgled navedem svojo situacijo. Navadna nadloga, ki jo nosim na svojih ramenih, so moji dohodki [...]« Tudi kasneje je mogoče zaslediti podobne tožbe: »Najnižji državni uslužbenec – ne uradnik – je na mnogo

boljšem kakor ljudski učitelj.« (10. oktober 1901) Iz primerjave sicer ni mogoče razbrati, kakšen je bil položaj oziroma plača najnižjega uradnika, a sklepam lahko, da zelo nizka. Tožbe zaradi nizkih plač so bile v *Učiteljskem tovarišu* stalnica oziroma stalna tema. Pisanje enega od učiteljev kaže na njihov velik obup: *»Ljudje smo, zato hočemo živeti kot ljudje in ne životariti kakor pregnana in zavržena bitja.*« (20. oktober 1905)

V treh analiziranih prispevkih je vidno, kako slab je bil položaj učitelja tistega časa, saj se je dogajalo tudi, da učitelji ponekod niso dobivali plač: *»Dosti je krajev in župnij na Štajerskem, kjer učitelj nič plačila ne dobiva.*« (*Učiteljski tovariš*, 1. julij 1863) Zaradi slabega ekonomskega položaja je veliko učiteljev zapuščalo domače kraje (dežele) in iskalo zaposlitev drugje: *»Precej pridnih mož je že izgubilo naše učiteljstvo in slišati je, da se jih je mnogo prijavilo na razpisana mesta v sosednjih deželah.*« (*Učiteljski tovariš*, 1. maj 1871) Da so imeli učitelji nizke dohodke, kaže tudi poročanje v *Učiteljskem tovarišu* 1. maja 1874, kjer je zapisano, da so *»učitelji v največjem pomanjkanju denarja,*« saj jim oblasti niso izplačale njihovih plač. Zato pravi, da je *»škoda, da so učitelji opustili ali morali opustiti mežnarije, eni tudi orglanje.*«

Zaradi nizkih plač so se morali učitelji posluževati tudi postranskih opravil, s katerimi so lahko preživeli, kakor nazorno kaže eden od analiziranih prispevkov: *»Če hoče [...] učitelj svojemu stanu primerno živeti, če hoče obleči in nasititi svojo družino, če hoče izobraževati sebe in skrbeti tudi za izobrazbo svojih otrok, da ne bodo ti enkrat enaki trpini kakor je on sam, potem mora gledati, kje ujame še kak krajcar, gnati se mora za postranskimi zaslužki.*« (*Učiteljski tovariš*, 10. avgust 1906)

Iz dveh analiziranih prispevkov je razvidno, da so bili učitelji zaradi nizkih plač prikrajšani za marsikatero dobrotno, saj si je niso mogli privoščiti. Najbolj so morali varčevati pri hrani in obleki. Ker pa so od njih oblasti zahtevale, da morajo biti oblečeni stanu primerno, so se morali velikokrat zadolževati. Nizki dohodki jim prav tako niso omogočali, da bi dostojno preživljali svojo družino (*Učiteljski tovariš*, 3. november 1905 in 8. marec 1907).

Učitelji so pri svojem delu sodelovali tudi z župniki in se ravnali po naukih vere, kakor je razvidno iz treh analiziranih prispevkov. Ti so jim pomagali pri dobivanju otrok v šolo, torej povečevanju šolskega obiska. Tako poroča neki učitelj, ki pravi, da so *»za šolo vneti župniki*

[...] edini, ki s svojo veljavo in versko dolžnostjo polnijo kmečke šole in tako pomagajo, da se med ljudstvom širi prava zavest do šole [...]« (*Učiteljski tovariš*, 15. maj 1868) Iz takšnih dopisov lahko sklepam, da so učitelji dobro sodelovali z župniki in se pri svojem delu opirali na njih. Učitelji so se (tudi skupaj z učenci) udeleževali maš, svoje učence so vzgajali po verskih načelih in delovali skupaj z župnikom, kakor v *Popotniku* 25. marca 1888 poroča učitelj s Primorske: *»Učitelj in župnik naj delujeta v šoli skupno in harmonično, drug drugega naj podpirata, naj sta enakopravna in imata enako veljavo.«* Tudi pozneje so župniki pomagali učiteljem pri šolskem obisku, kakor poroča Trdoglav v *Učiteljskem tovarišu*. Pravi, da je bil *»župnik mož, ki je visoko cenil vrednost šole in zaradi tega zagovarjal šolo in pregovarjal ljudi, naj se ne upirajo [in pošljejo otroke v šolo, pripisala M. Š.]«* (10. januar 1900)

Dobro sodelovanje učiteljev in duhovščine ni trajalo zelo dolgo, saj so se med analiziranimi prispevki ki so v *Učiteljskem tovarišu* izšli po letu 1900, pojavili trije prispevki oziroma tožbe, kaj počne oziroma piše duhovščina (klerikalci) v svojih listih: *»Kdor ne gre s klerikalci čez drn in strn, tistega takoj [...] 'secirajo'. Poslužujejo se časopisov, pa tudi drugih umazanih sredstev, da bi njim neljube naprednjake očrnili ter, če je le mogoče, škodovali.«* (20. junij 1901) V istem časopisu je mogoče zaslediti še eksplicitnejšo obsodbo: *»/D/uhovščina strupeno hujska [ljudstvo, pripisala M. Š.] proti šoli in učiteljstvu.«* (20. oktober 1901) Tudi v izdaji *Učiteljskega tovariša* 29. januarja 1909 je mogoče zaslediti podobne tožbe: *»/K/lerikalna gospoda ščuje proti bednemu učiteljstvu!«*

Pri svojem delu so se učitelji srečevali s številnimi težavami. Ena izmed teh je bil slab šolski obisk otrok oziroma učencev, o katerem so poročali v dveh analiziranih prispevkih. Medtem ko so otroci v mestih redno hodili v šolo, so vaški otroci oziroma otroci na podeželju šolo obiskovali neredno. Učitelj Stojec piše, da *»/o/troci ne hodijo redno v šolo in zaradi tega slabo napredujejo, poleg tega pa s tem delajo učitelju velike skrbi.«* (*Učiteljski tovariš*, 15. september 1869) Z neobiskovanjem šole so se srečevali tudi kasneje, in sicer iz objektivnih razlogov, kakor je mogoče razbrati iz dopisa v *Učiteljskem tovarišu* 15. maja 1890. *»/Z/a šolo*

primerni otroci [so] toliko oddaljeni od šole, da večino [...] ne more zavezovati zakon k rednemu šolskemu obiskovanju.»

Učitelji so se zavedali, da je za dobro izpolnjevanje njihovega dela, pomemben šolski obisk, kar je razvidno iz dveh prispevkov. Učitelj v *Učiteljskem tovarišu* piše: »*Dokler obiskovanje [šole, pripisala M. Š.] ni zadostno, tudi uspehi ne morejo biti dobri.*« (10. avgust 1893) Podobna poročanja je mogoče zaslediti tudi nadalje, kjer učitelj iz okolice Slovenj Gradca piše, da je »*neredno šolsko obiskovanje, ki ga je mogoče zaslediti skoraj na vseh šolah okraja, je vzrok tega stanja [slabega šolskega uspeha učencev, pripisala M. Š.]*.« (*Popotnik*, 10. september 1894)

Druga težava, s katero so se srečevali učitelji in o kateri so v analiziranih prispevkih poročali petkrat, so bila pričakovanja staršev, da bi iz njihovih nagajivih in porednih otrok »naredili« pridne in ubogljive, pri tem pa jim niso pomagali. Tako je učitelj iz Savinjske doline poročal, da se »*starši ne brigajo dovolj zanj [za otroka, pripisala M. Š.]*«, pravi, da »*šola na deželi ne bo uspešna [pri doseganju tega cilja, pripisala M. Š.]*, dokler starši ne bodo podpirali učitelja.« (*Učiteljski tovariš*, 15. marec 1869) Velikokrat so imeli ljudje o učiteljih slabo mnenje in jim niso pomagali. V *Popotniku* je učitelj Fischer 25. decembra 1893 pisal, da je »*učitelj vezan sam nase, saj mu nihče ne pomaga – ravno nasprotno, boriti se mora s predsodki, ki jih imajo ljudje o njem.*« Učitelji so se zavedali velikega pomena oziroma »*ogromne koristi složnega sodelovanja med družino [starši] in šolo [učiteljem]*«, kakor je razvidno iz poročanja učitelja Reicha v *Popotniku* 10. decembra 1887. Tudi v naslednjih letih je mogoče zaslediti priporočila in mnenja o sodelovanju učitelja in staršev. Šega leta 1902 v *Popotniku* piše učiteljem: »*V naš delokrog moramo dobiti [...] vse starše. Le potem lahko pričakujemo od šolstva dobre stvari in uspeh.*« Tudi leta 1904 isti avtor piše, da so starši eden od rušiteljev šolskega uspeha.

Tovrstnim težavam se je po letu 1900 pridružilo blatenje učiteljstva s strani klerikalcev, kakor je vidno v dveh analiziranih prispevkih. V *Učiteljskem tovarišu* neki učitelj navaja, kaj je prebral v enem od klerikalnih listov: »*Povprečno gre govorica, da so učitelji lumpi, tj. pijanci, ponočnjaki, ženskarji in podobno.*« (20. januar 1901) Podobno piše tudi Antislomškar 1. marca 1901 v *Učiteljskem tovarišu*, in sicer piše, kako jih drugi vidijo: »*Nekateri nas imajo za krivoverce, drugi za ženskarje, tretji za pijance in bogsigavedi kaj še.*«

Učitelji so pisali tudi o šolah, v katerih so poučevali. Med analiziranimi prispevki je bilo takih pet prispevkov. Šolske zgradbe so bile običajno v slabem stanju, saj so bile v starih zgradbah, učilnice so bile majhne, število učencev v njih pa velikokrat veliko, tako da so trpeli za prostorsko stisko. Tudi materialne dobrine, ki so jih imeli za šolo, so bile majhne, tako da so bile učilnice pozimi pogosto mrzle, ker šole niso imele denarja za nakup drv za ogrevanje, kot piše v *Popotniku* 10. januarja 1881. Na slabo stanje šol in prostorsko stisko v učilnicah kaže naslednji dopis v *Učiteljskem tovarišu* z Dolenjske, kjer so sezidali novo šolo: »Stara šola je bila že tako slaba, da smo jo mogli večkrat popravljati in podpirati, da se ni podrla. Šolska soba je bila tako tesna, da je šlo vanjo komaj 50 otrok, za šolo primernih pa imamo blizu 250 otrok.« (1. oktober 1867) Podobne tožbe zaradi prenatrpanih učilnic je mogoče zaslediti tudi v *Učiteljskem tovarišu*, v katerem neki učitelj piše: »V/ klopeh obeh razredov je tolikšna gneča, da otroci ne morejo niti pisati niti risati.« (15. marec 1874) Tudi učitelj Jelenc z Gorenjske piše, kakšna je bila njihova šola: »Naša šola je pred nekaj časa v žalostnem stanju. Šolska soba je bila majhna, vlažna in neprimerno razsvetljena; več otrok je moralo med poukom stati pred klopmi.« (*Učiteljski tovariš*, 15. julij 1890) Tudi kasneje je v *Učiteljskem tovarišu* mogoče zaslediti zapise o slabem stanju šolskih zgradb. Ena od šol na Štajerskem je bila opisana tako: »Šola že stoji na neprimernem, zakotnem in smrdljivem prostoru. V nizko, temno in zatoхло šolsko sobo se pride po visokih lesenih stopnicah.« (11. avgust 1905)

V *Učiteljskem tovarišu* je bil objavljen tudi *Dnevnik nekega starega učitelja*, v katerem je učitelj zapisoval, kaj se mu je zgodilo v šoli oziroma kaj je delal tisti dan. Iz dveh zapisov lahko najbolj nazorno vidimo, kakšen je bil učitelj tistega časa, saj gre za osebni zapis. Učitelj se je s svojimi učenci konec vsakega meseca pogovoril o tem, kako je bil zadovoljen z njimi in pohvalil tiste učence, ki se niso prepirali oziroma sprli s sošolci, saj je spodbujal ljubezen do bližnjega. Učitelj piše tudi o tem, da je varčeval in si zaslužil dodaten denar še z opravi pri porokah (15. april 1865). Nad svojim položajem se ni preveč pritoževal, saj si je mislil, da obstajajo še bolj težavne in nehvaležne službe, ter sklenil, da se mu še ne godi prehudo (*Učiteljski tovariš*, 15. marec 1866).

Učitelji so kasneje postajali aktivni tudi v politiki, kakor je vidno v enem od analiziranih prispevkov, in sicer iz dopisa z Notranjske v *Učiteljskem tovarišu* 20. oktobra 1900, kjer je zapisano, da je eden od (ljudskih) učiteljev državnozborski kandidat. Po letu 1900 je mogoče zaslediti veliko dopisov oziroma poročanj o državnozborskih in deželnozborskih volitvah, ki so se dogajale v tistem času. Zaslediti je mogoče precej prispevkov, ki prepričujejo učitelja bodisi za liberalno bodisi za klerikalno stran. Na vsak način si je hotela tako ena kot druga stran pridobiti simpatije in pomoč učiteljev.

Iz analiziranih prispevkov učiteljev v pedagoškem tisku se kaže realna oziroma neliterarna podoba učitelja med letoma 1855 in 1914 oziroma natančneje med letoma 1861 in 1914. Za učitelja tega obdobja lahko rečem, da je bil delaven oziroma poklicno aktiven, dobrodelen in izobražen. Učitelj se je srečeval z revščino, saj je za svoje delo dobival nizko plačo, ki mu ni zadostovala za preživetje, zato se je ukvarjal še s postranskimi opravili. Pri svojem delu je sodeloval z župnikom, kar pa se je sčasoma spremenilo, predvsem po letu 1900. Predvsem podeželski učitelj se je srečeval še s slabim šolskim obiskom in slabimi šolskimi razmerami, ki pa so se z gradnjo novih šol nekoliko izboljšali, vsaj prostorska stiska je bila manjša.

6.4 Podoba učitelja v slovenski prozi

6.4.1 O literarni podobi v slovenski prozi

Literarne podobe slovenske proze, nastale v obdobju od konca 18. stoletja do razpada Avstro-Ogrske leta 1918, kamor spada tudi izbrano obdobje (1855–1914) diplomskega dela, ki so se izoblikovale, so na različne načine povezane s širšo množico podob, ki jo srečujemo na neliterarnih področjih, zlasti v sočasni strokovni in poljudni publicistiki ter v avtobiografskem in spominskem pisanju. To lahko trdim tudi za literarno podobo učitelja, ki se v nekaterih segmentih sklada s podobo učitelja, prikazano v pedagoškem tisku, nastalem v istem obdobju kot prozna dela. Razlika med literarnimi in neliterarnimi podobami pa se nanaša predvsem na to, da so neliterarne podobe bolj odvisne od sprotnega spreminjanja

realnih okoliščin, kar je bilo vidno v pričakovanjih od učiteljev v različnih obdobjih, ki so vplivala na njegovo podobo. Tako se je podoba učitelja kot mučitelja premaknila oziroma spremenila v podobo učitelja kot ljubečega in ljubeznivega vzgojitelja. V nasprotju z neliterarnimi podobami pa imajo literarne podobe bolj poudarjeno zmožnost emocionalnega nagovarjanja naslovnika in trajnejšo eksistencialno razsežnost (Dolinar 2005, str. 92).

Najpogostejši literarni junak slovenske proze v drugi polovici 19. stoletja je bil izobraženec nižjega socialnega izvora, predvsem kmečkega, ki si je s šolanjem trdo prigaral možnosti za poklicni, premoženjski, družbeni in družabni vzpon (prav tam, str. 97), kar je mogoče zaslediti v nekaterih obravnavanih proznih delih, v katerih nastopa učitelj. Tako drži, da je bilo veliko učiteljev iz nižjega socialnega okolja (npr. Lovre Kvas iz *Desetega brata*, grajski učitelj v delu *Ponkrčev oča*, Marko Barjanec v *Dani*), vendar se niso premoženjsko ali družbeno vzpeli, saj so imeli nizke dohodke (na primer Francelj Idolnik v *Trenotkih iz učiteljskega življenja*, Podržaj v *Muhoborcih*, Mrva v *Krpi na čevlju*) in včasih tudi nizek družbeni ugled (na primer Francelj Idolnik v *Trenotkih iz učiteljskega življenja*). Nekateri učitelji v slovenski prozi so bili tudi politično aktivni (na primer Martin Kačur v delu *Martin Kačur*, učitelj v Globeli v *Križu na gori*) oziroma so delovali v središču etničnih in narodnostnih napetosti ter spopadov (to se je dogajalo v delu *Kontrolor Škrobar*, kjer so prikazani štajerski trgi v času pred prvo svetovno vojno). Med proznimi deli ja mogoče najti tudi takšne učitelje, ki niso bili aktivni niti v šoli niti družbeno, ampak je bila osrednja motivacija njihovega delovanja nekaj povsem drugega, na primer zasvojenost z igrami (jeprški učitelj v delu *Jeprški učitelj*). Nekateri učitelji so bili pobožni in so lahko delovali v tesnem stiku z vaškim župnikom (na primer Šviligoj v *Pravični kazni božji* in *Razbojniku Petru*, učitelj v Gribljah v *Novem življenju*), spet drugi so bili zelo proti veri (na primer učitelj v delu *Pred pragom*).

Učitelj je bil v tuji literaturi glavna oseba podeželskih povesti, in sicer ob župniku, uradniku in plemiču (Hladnik 1990, str. 16). V domačijski povesti so bile osebe ločene na »domače« in »tuje«. Med domačimi, ki so prebivali na deželi, so bili tudi učitelji (prav tam, str. 20). V slovenski kmečki povesti oziroma v vaški zgodbi je eden od pogostih motivov tudi položaj učitelja na vasi (prav tam, str. 30). Učitelj skupaj z župnikom opravlja še vlogo dobrega in modrega svetovalca na vasi. Hladnik (prav tam, str. 72) pravi, da sta to »edini nekmečki osebi, ki na vasi uživata spoštovanje in 'sta del vaškega občestva'.«

V nadaljevanju bom predstavila podobo učitelja v analiziranih prozih, nastalih med letoma 1855 in 1914. Učiteljice v tem delu ne bom predstavila, ampak jih bom predstavila v poglavju *Učiteljice na Slovenskem med letoma 1855 in 1914*. Povzetki analiziranih prozih del³⁴ se nahajajo v *Prilogi*.

6.4.1 Analiza podobe učitelja v slovenski prozi

6.4.1.1 Podatki o analiziranih prozih delih

Analizirala sem 24 del, v katerih je imel učitelj glavno vlogo oziroma vlogo v ospredju. Avtorji, ki so v svojih delih tematizirali lik učitelja, so prikazani v Tabeli 1.

Tabela 1: Avtorji analiziranih prozih del.

avtor dela	št. prozih del
Ivan Cankar	11
Josip Kostanjevec	3
Jakob Alešovec	2
Fran Detela	1
Fran Govekar	1
Simon Jenko	1
Josip Jurčič	1
Janko Kersnik	1
Alojz Kraigher	1
Fran Milčinski	1
Ljudmila Poljanec	1
skupaj	24

---

³⁴ Pri povzemanju del sem se osredotočala na zgodbo učitelja oziroma dogajanje v zvezi z njim in sem zato dela povzela z vidika učitelja. To sem storila tudi v primeru, ko učitelj ni bil glavni literarni junak, ampak je imel eno od vlog v ospredju.

Med 11 avtorji slovenske proze, ki so tematizirali učitelja, je največ del napisal Ivan Cankar (11 del), sledita mu Josip Kostanjevec (tri dela) in Jakob Alešovec (dve deli). Ostalih osem avtorjev je prispevalo po eno delo.

V Tabeli 2 je prikazano število učiteljev, ki so nastopali v analiziranih delih. Od skupno 32 učiteljev je bilo 23 učiteljev, štirje nadučitelji in pet učiteljic (predstavljene v naslednjem poglavju).

Tabela 2: Število učiteljev v analiziranih proznih delih.

	št. učiteljev
učitelj	23
nadučitelj	4
učiteljica	5
skupaj	32

6.4.1.2 Rezultati analize proznih del

Za vsakega učitelja, ki je nastopal v proznem delu, sem naredila oznako, iz katere je vidna podoba učitelja, kakršno so si predstavljali pisci slovenske proze. Pri tem sem se osredotočala na to, kako so literati v svojih delih predstavili oziroma prikazali učitelja. Nekateri učitelji so bili predstavljeni z več vidikov.

Tabela 3: Prikaz učiteljev v analiziranih proznih delih.

prikaz/predstavitev	učitelj
prizadevni učitelj	Uranič (<i>Petelinov Janez</i> , 1880) Francelj Idolnik (<i>Trenotki iz učiteljskega življenja</i> , 1903) Marko Barjanec (<i>Dana</i> , 1911) učitelj v Črni (<i>Gozdarjevi spomini</i> , 1914) Ivan Tratar (<i>Novo življenje</i> , 1914)
neprizadevni učitelj	Jeprški učitelj (<i>Jeprški učitelj</i> , 1858) Dolenc (<i>Petelinov Janez</i> , 1880)

	Šviligoj (<i>Iz življenja odličnega rodoljuba</i> , 1901) Jakob Belna (<i>Kontrolor Škrobar</i> , 1914)
neempatični učitelj	Slivar (<i>Ob smrtni postelji</i> , 1898) učitelj v Globeli (<i>Križ na gori</i> , 1904) Janko (<i>Spominska plošča</i> , 1914)
učitelj v boju za preživetje	Francelj Idolnik (<i>Trenotki iz učiteljskega življenja</i> , 1903) upokojeni nadučitelj Podržaj (<i>Muhoborci</i> , 1912) Mrva (<i>Krpa na čevlju</i> , 1914)
izrazito z vero povezani učitelj	Šviligoj (<i>Pravična kazen božja</i> , 1908) Šviligoj (<i>Razbojnik Peter</i> , 1908)
izrazito proti veri	mladi učitelj (<i>Pred pragom</i> , 1911)
alkohol	Dolenc (<i>Petelinov Janez</i> , 1880) Martin Kačur (<i>Martin Kačur</i> , 1904) Mrva (<i>Krpa na čevlju</i> , 1914)
čustveni učitelj	Bratko in Škamlec (<i>Kontrolor Škrobar</i> , 1914)
strogi učitelj	Jakobov učitelj (<i>Kako sem se jaz likal</i> , 1886)
domači učitelj	Lovre Kvas (<i>Deseti brat</i> , 1866) grajski učitelj (<i>Ponkrčev oča</i> , 1882)
upokojeni učitelj	Mrva (<i>O čebelnjaku</i> , 1899)
nadučitelj	nadučitelj v Močilnici (<i>Prepir v krčmi</i> , 1911) Lukovnjak in Piberšek (<i>Kontrolor Škrobar</i> , 1914)

V slovenski prozi se pojavljajo učitelji, ki jih literati predstavljajo z njihovega poklicnega vidika. Od 23 učiteljev je bilo pet učiteljev takšnih, ki so bili požrtvovalni, ki so radi opravljali svoje delo in na svoje učence (ter tudi ostalo skupnost) prenašali novo znanje. Ti učitelji so tudi prispevali k temu, da je dosegla šola ugled in spoštovanje pri ljudeh. Enega izmed teh učiteljev je predstavil Alešovec v povesti *Petelinov Janez* (1880). To je bil učitelj Uranič, ki je poučeval v Breški vasi. Imel je brado, zaradi česar so se ga otroci bali. Bil je nov v vasi, Brežani ga niso bili veseli, zato so se ga izogibali. Bil je visok, ne predebel. Poklica si ni izbral sam, ampak je bil vanj »vržen« po nesrečnih naključjih. Bil je izobražen, zato sta ga župnik in

kaplan rade volje sprejela medse in se velikokrat pogovarjala z njim. Učitelj Uranič je bil tudi orglar. Vaščani so ga kasneje sprejeli in imeli radi, velikokrat pa so ga prosili tudi za nasvet in ga tudi upoštevali. Učitelj je najraje zahajal v Petelinovo hišo, kjer se je zaljubil v Nežiko in jo zaprosil za poroko. Zaradi spletk Petelinovega Janeza je moral k šolskemu nadzorniku, saj naj bi se namesto s šolo ukvarjal s politiko. Učitelj se je branil, šolski nadzornik pa mu je povedal, da je preveč v družbi župnika in da sta oba nasprotnika napredka, za kazen pa je bil premeščen v drugi kraj. Petelin ni hotel, da bi odšel, zato mu je pomagal in ga prepričal, da je opustil poklic in postal orglar. Učitelj Uranič je v Petelinovi gostilni ustanovil bralno društvo, kjer je vaščanom bral in razlagal novice iz knjig in časnikov, na koncu pa je spet prevzel mesto učitelja v breški šoli.

Kostanjevčev učitelj Francelj Idolnik v delu *Trenotki iz učiteljskega življenja* (1903) je bil mlad učitelj, ki je dobil svojo prvo službo na vasi. Njegov priimek nakazuje na njegov življenjski pogled – bil je idealist. Na začetku svoje službe si je predstavljal, kako bo v kraju svojega službovanja srečen, ljudje mu bodo hvaležni za njegov trud in požrtvovalnost. Želel se je truditi, pehati in žrtvovati do skrajnosti za ubogo ljudstvo, saj mu je to narekovala njegova ljubezen do slovenskih tal. Rad je imel otroke in bil je dobrega srca. Njegove idealne predstave in sanje so se razblinile, ko je dobil svojo prvo plačo, ki je bila zelo nizka. Dan njegove prve plače mu je prinesel prekletstvo, ki ga je od takrat preganjala na vsakem koraku. Kljub nizki plači je ostal, saj je lahko še dodatno zaslužil z orglanjem. Ljudje so ga imeli radi, saj se je šola pod njim povzdignila, otroci pa so se marsikaj naučili. Idolnik bi lahko bil zaradi tega srečen, vendar je bil redko zadovoljen in srečen, saj je bil pogosto potrtn in njegove misli žalostne. Imel je slab gmotni položaj, bil pa je tudi slabega zdravja (bil je slaboten, bled). Ko je izgubil ugled pri vaščanih, je zelo trpel, ni imel več veselja do dela in življenja v Vrbju, zato je zaprosil za premestitev, ki jo je na koncu tudi dobil. Idolnik je bil pameten učitelj, saj je veliko pripomogel k razvoju šole v Vrbju. Do izgube ugleda je komuniciral z vsemi vaščani, potem pa ga ni več nihče maral in ni imel družbe za komunikacijo.

Cankarjev učitelj Marko Barjanec v noveli *Dana* (1911) je imel težko mladost, saj je bil vaje trdega dela in črnega kruha. Takrat je imel v svojem srcu globoko vero, da je življenje resnično in človeka vredno, če koristi svojemu bližnjemu po svoji moči, vesti in pameti.

Veliko je pretrpel ljudi je prosil za pomoč, vendar mu nihče ni pomagal. Kasneje je živel čisto drugače, užival je beli kruh, se sprehajal in imel ženo ter tri otroke. Svet je hodil po njegovih potih. Ni se zmenil za svojo nekdanjo žalost. Včasih se mu je zdelo, da so bili tisti dnevi trpljenja in sanj lepi.

Podobo učitelja kot delavnega in zvestega svojemu poklicu je predstavil tudi Kostanjevec v dveh delih. To sta učitelj Ivan Tratar v povesti *Novo življenje* (1914) in neimenovani učitelj v Črni v povesti *Gozdarjevi spomini* (1914). Ivan Tratar je bil starejši učitelj v Gribljah, bil je resen in delaven mož, vreden zaupanja in spoštovanja vaščanov. Ni se zadovoljil samo s tem, da je vestno izpolnjeval svoje dolžnosti, ampak se je njegovo delo razširilo tudi zunaj šole, zlasti na umno gospodarjenje in kmetovanje, saj je vedel, da samo z njim raste ljudsko blagostanje. Učitelju je bil pomemben vsak vaščan, zato je poskrbel za to, da je spoznal vsakega posebej. Komuniciral je torej z vsemi. Bil je dobrasrčen in je rad pomagal ljudem, da bi jim bilo v življenju čim bolje, poleg tega pa je bil zelo razgledan in izobražen, saj je veliko vedel o najrazličnejših področjih, to znanje pa je prenašal na Gribljane. Cenil je znanje, saj mu je to predstavljalo veliko vrednoto in možnost napredka ter boljšega življenja ljudi. Iz dela izvemo tudi, da so vaščani spomladi začeli graditi šolo, da ne bi bilo potrebno otrokom v jeseni hoditi v več kot eno uro hoda oddaljeni kraj, in to po slabih stezah, čez nevarne brvi, v dežju, snegu in mrazu.

Učitelj v Črni je bil starejši, resen mož, zvest dolžnostim svojega stanu. Deloval je skupaj z vaškim župnikom in otroke veliko naučil, zaradi česar so ga vaščani spoštovali in cenili. Komuniciral je z vsemi in spoznal vsakega posebej. Učitelj ni bil poročen, saj je menil, da bi se moral vsak učitelj ostati samski, prostovoljno bi se moral odpovedati vabečim sladkostim družinskega življenja, in to bi bilo po njegovem mnenju idealno. Menil je, da on skrbi za otroke in njihove starše ter da so oni njegova družina. Njegova odločitev za samsko življenje je bila tudi praktična, saj so učiteljske plače nizke in bi težko vzdrževal družino. Kljub Brikovim zlobnim namenom, da bi ga spravil iz družbenega življenja, mu ni uspelo, saj so vaščani spregledali zmoto. Učitelj ni bil zamerljiv in je hitro pozabil na vse slabo. Bil je dobrasrčen, saj je hotel pomagati vsem, najbolj pa je skupaj z župnikom pomagal Ivanu, da se je izšolal za profesorja. Znanje je bilo zanj velika vrednota.

Pisci slovenske proze so v svojih delih štirikrat predstavili tudi takšne učitelje, ki jim ni bilo mar za šolo in so se ukvarjali z drugimi (nešolskimi) zadevami. Takšen je bil jeprški v Jenkovem delu *Jeprški učitelj* iz leta 1858, ki je hkrati tudi prvo prozno delo, v katerem je tematiziran učitelj oziroma ima le-ta glavno vlogo. Jeprški učitelj je bil srednjih let, ki je redno hodil v krčmo, kjer se je družil s krčmarjem Cvirnarjem in krojačem Martinčkom. Za šolo ga ni preveč skrbelo, saj je bila njegova največja in edina skrb loterija, saj je bil zasvojen z igrami na srečo. Vaščani ga zaradi tega niso marali, komuniciral je še z deklo Jerico, ki mu je tudi posojala denar za igre. Jeprški učitelj je tragični lik, saj ga njegova zasvojenost z igrami na srečo pripeljala do smrti. Poklicno kot učitelj, eden od redkih intelektualcev na vasi, ni bil aktiven oziroma dejaven. V *Jeprškem učitelju* je mogoče zaslediti še en podatek, in sicer neobiskovanje otrok šole. Vaščani so za to krivili učitelja, saj naj bi se otroci v šoli naučili le, kaj pomeni biti tepen, njihov denar, s katerim so ga plačevali za poučevanje, pa je zapravil za loterijo. Jeprški učitelj je obtoževal starše, da ne pošiljajo otrok v šolo.

Učitelj Dolenc v Alešovčevi povesti *Petelinov Janez* (1880) je bil mlad in je ravno zaključil šolanje. Ni bil razgledan oziroma izobražen, bil pa je ošaben in liberalec. Učitelja Dolenca niso marali, zato je bila njegova družba omejena na nekaj posameznikov, ki so pomagali Janezu pi spletkah. Otroke je naučil malo in bil zmeraj v slabi družbi, s katero je kartal in popival. Konec šolskega leta je učitelj Dolenc odšel iz vasi, ker ni bil priljubljen in ker se je vaščanom zameril zaradi slabe družbe, v katero je zahajal.

Cankarjev učitelj Šviligoj v proznem delu *Iz življenja odličnega rodoljuba* (1901) je bil srednjih let. Če je bilo možno, je opravil svoje službene (učiteljske) dolžnosti, če pa otrok ni bilo v šolo, ni nič ukrenil oziroma se ni angažiral, da bi popravil stanje. Bil je močno angažiran pri uresničevanju svojega načrta, da bi obudil ime pozabljenega rodoljuba, o katerem je bral. S tem je kazal na to, da ceni zgodovino in dogodke ter ljudi iz preteklosti, ki so nekaj pomenili oziroma naredili za narod. Šviligoj ni bil posebno pameten, saj o svojih načrtih ni razmišljal globlje, bil pa je precej iznajdljiv, saj je uspel v kratkem času zbrati dovolj denarja za razkošno marmorno ploščo. Družbe za komunikacijo si ni iskal, saj je bil raje sam in je bral ter razmišljal o preteklosti. Njegova osrednja motivacija je bila obuditi ime pozabljenega rodoljuba.

Tudi učitelj Jakob Belna v Kraigherjevem romanu *Kontrolor Škrobar* (1914) je predstavljen kot poklicno neaktiven, saj ga je skrbelo le za njegovo hčer. Jakob Belna je bil starejši učitelj pri Sveti Jediti in je bil poročen z Berto, s katero sta imela hčer Melico. Pri njem je stanoval kontrolor Arnošt, ki ga je hotel Belna za zeta. Veliko se je ukvarjal s tem, kako bi ga privabil in dosegel, da bi bila z njegovo hčerko par. Njegova žena je imela razmerje z Arnoštem, kar je tudi sam začel sumiti, vendar si s tem ni delal večjih težav in se ni poglobljal v zadevo, da bi jo razkril. Za Belno ni mogoče reči, da je bil pameten, saj je hotel za svojo hčer moškega, ki je slovel po tem, da je imel veliko žensk in kako jih je imel za norca. Stremel je za ciljem brez ovinkov, po najkrajši poti, ni pa bil zelo družaben, saj se ni veliko gibal v krčmi, kjer so se družili vaščani.

V slovenski prozi med letoma 1855 in 1914 zasledimo tri učitelje, ki so predstavljeni kot zbadljivi, zlobni in neempatični oziroma brez občutka za čustva sočloveka. Ti učitelji običajno niso imeli trdne osebnosti, ampak so nihali iz enega skrajnega stanja v drugo. Prvi je bil učitelj Slivar v Cankarjevem delu *Ob smrtni postelji* (1898), ki je bil zbadljiv, užival v zbadanju drugih in se ob tem zabaval. Ko je zbadal Zadnika s Pavlo, se je sladko smejal, ko pa je Zadnik njega zbadal z govoricami o njegovih čustvih, tega ni sprejel s smehom, ampak z ostrimi besedami. Ni se zavedal, da ni lepo zbadati druge, dokler mu davčni praktikant ni povedal besed, ki so mu dale misliti. Ko se je zavedel, da je Zadnika s svojim zbadanjem prizadel, ni bil več zmožen smeha, ampak je bil zelo nezadovoljen.

Tudi neimenovan učitelj v Globeli v Cankarjevi ljubezenski zgodbi *Križ na gori* (1904) je bil takšen. Bil je »glas ljudstva«, saj ni razmišljal s svojo glavo, ampak je razmišljal tako, kot so razmišljali vaški ljudje. O ljudeh si ni ustvarjal svoje slike, ampak je imel vsak posameznik tako podobo, kot so jo imeli drugi. Velikokrat je bil zloben do drugih, saj jih je zbadal, najbolj Hanco v zvezi z Matejem. V Hanco se je tudi zaljubil, všeč mu je bila še učiteljica Alma. V svojih čustvih ni bil odločen, saj je nekaj časa laskal Hanci, ob prihodu Alme pa se je začel zanimati zanjo. Bil je nevoščljiv, kar je priznal Almi, saj ji je povedal, da je zavidal Mateju, ko je zbral pogum in odšel od doma, in da mu je zavidal voljo, ki jo je imel, saj je sam ni nikoli imel. Ob svojem prihodu v Globel je bil idealist, sanjal je o nalogah, delovanju za narod ...

Takrat je bil mnenja, da je lepa in poželenja vredna naloga učitelja. Ni bil srečen, saj poklicno ni uspel. Velikokrat je razmišljal, da bi odšel in pustil učiteljevanje ter počel kaj drugega, vendar ni imel moči, da bi to storil. Učitelj je bil nemočen in neodločen v svojih dejanjih, ravno tako v ljubezni, ni bil sposoben večjih dejanj, le zasmehovanje in zbadanje drugih mu je šlo od rok.

Tretji takšen je bil učitelj Janko v Detelovi *Spominski plošči* (1914), ki je izgubil mladostne vzore in ni mogel misliti na ljubezen brez denarja. Bil je dobrosrčen in je bil pripravljen pomagati, včasih pa se je norčeval, bil ciničen, frivolon in brezbrizen. Janko je bil po eni strani tisti, ki je miril razgrete strasti in prepire, po drugi strani pa je bil včasih sam zelo prepirljiv. Pomagal je pri postavljanju spominske plošče slovenskemu pisatelju Urbanu Škorcu. Njegove besede in ravnanja so bila odvisna od trenutnega razpoloženja, v svoji globini pa je bil dober človek. Komuniciral je z vsemi in iskal kompromise oziroma srednje poti v reševanju konfliktov drugih.

Pisci slovenske proze so v svojih delih upodobili tudi boj učiteljev za preživetje. Pri dveh učiteljih je prikazan slab položaj učitelja zaradi nizke plače. Takšen je bil že prej analizirani učitelj Idolnik iz *Trenotkov iz učiteljskega življenja* (1903), ki pa je kljub svoji nizki plači vztrajal v poklicu in ga še naprej opravljal, čeprav ne več s takšnim veseljem in tako zavzeto kot prej. Posluževal se je tudi raznih postranskih opravil (predvsem orglanja v cerkvi), da si je zaslužil dodaten denar za preživetje. Učitelj, ki je trpel za pomanjkanjem in občutil posledice nizke učiteljske plače, je bil tudi Cankarjev učitelj Mrva v *Krpi na čevlju* (1914), ki je bil srednjih let. Kot mlad učitelj je bil veselega srca, lep, zmeraj zaljubljen in tako bi lahko brez truda dosegel vse, kar dosežejo drugi: prijetno službo, lepo ženo, naklonjenost predstojnikov, spoštovanje tovarišev, ljubezen mladine. Revščine ni občutil do trenutka, ko si ni mogel privoščiti novih čevljev. To dejstvo ga je zelo prizadelo, saj od takrat naprej ni bil več lepi fant, ampak krpa na čevlju. Bil je ponosen in ni hotel sprejeti pomoči od nadučitelja. Svojo bolečino ob grenkem spoznanju in občutenju revščine pa je blažil z alkoholom.

Tudi pri upokojenem nadučitelju Podržaju v povesti *Muhoborci* (1912) Milčinskega prikazan slab ekonomski položaj učitelja, saj je le-ta opravljal kot postransko opravilo delo občinskega

tajnika, da si je prislužil nekaj dodatnega denarja, čeprav plača tajnika ni bila velika. Bil je skrben oče 24-letnega Janka in imel je ženo. Rad je imel svojega sina in zanj je bil pripravljen storiti vse, prodal je celo kravo, da bi lahko šel na Dunaj študirat. Skrbelo ga je za sinovo prihodnost. Župan je v njem videl najzanesljivejšo osebo med vsemi vaščani v Muhoboru.

Pri učiteljih v slovenski prozi je prikazana tudi povezava z vero oziroma pobožnostjo. Dva učitelja sta prikazana kot izrazito pobožna, oba pa je prikazal Cankar. To sta učitelja Šviligoja, eden v delu *Pravična kazen božja* (1908), drugi pa v *Razbojniku Petru* (1908). Učitelj Šviligoj v *Pravični kazni božji* je bil pobožen rodoljub, ki je obžaloval svojo pijanost in se sramoval dejanj, ki se mu niso zdela vredna rodoljuba. Bil je zelo čustven človek, saj mu je bilo hudo za slabe dogodke v dolini. Komuniciral je z vsemi, bil je pameten in moder, saj je pravično razsojal dejanja. Učitelj Šviligoj v zgodbi iz doline šentflorjanske *Razbojnik Peter* je bil prav tako rodoljub in pobožen človek. Bil je dobrega srca in nikomur ni želel žalega. Največ mu je pomenilo mirno življenje, brez preprirov in pohujšanj. Bil je neke vrste mediator, saj je zmeraj skrbel za to, da se ne bi prerekli in da bi bili hvaležni za to, kar jim je bilo dano. Kljub temu, da ni storil greha, se je čutil odgovornega za dogajanje v dolini. Bil je vdan, za kar je bil poplačan, in tudi pameten.

Na nasprotno stran od izrazito pobožno prikazanih učiteljev je Cankar postavil tudi učitelja, ki je izrazito nasprotoval cerkvi, vendar se je tudi on obrnil na boga v trenutku, ko ni več videl izhoda drugje. To je bil neimenovani mladi učitelj v delu *Pred pragom* (1911), ki je bil oče in mož. S kmeti je dobro shajal, slabo pa se je razumel z župnikom, še slabše s kaplanom. Bil je fanatik svobodne misli in imel je polno brošur, bil je zelo razgledan, izobražen. Učitelj ni nikoli prestopil cerkvenega praga, odkritosrčno je mislil, da je junak in da se bori za svoje nazore. To mu je delalo veliko težav, a bil je ponosen na svoje mučeništvo. Ko mu je zbolel sin, je pozabil na svoje poglede in prosil za božjo pomoč, v katero prej ni verjel. Njegova komunikacija je bila omejena na zelo ozek krog ljudi. Komuniciral je le z zdravnikom, vendar le dokler mu ni zbolel sin. Ta učitelj je bil tudi izobražen, saj je veliko vedel o sadjarstvu in živinoreji, in aktiven, saj je ustanovil knjižnico in pevski zbor.

Med učitelji v slovenski prozi najdemo tudi tri učitelje, ki so radi pili oziroma v alkoholu iskali uteho za svoj neuspeh in z njim blažili svojo bolečino. Takšen je Martin Kačur v Cankarjevem istoimenskem romanu iz leta 1904, ki pa je prikazan še kot politično aktiven. Kot mlad učitelj je bil zelo aktiven in napreden za tiste čase, zaradi česar je imel številne težave. Bil je napreden, liberalen, oblast pa konzervativna, klerikalna. Iz službovanja v Kotili je moral oditi zaradi spora z županom, premestili so ga v Zapolje. Tam je dobil nasvete od zdravnika, kako naj se obnaša, da ne bo imel težav, vendar jih ni upošteval in je delal tako, kot je mislil, da je prav. Župan in župnik sta mu ob prihodu v Zapolje povedala, kako mora delovati (mladino naj vzgaja v verskem in cesarskem duhu), sam pa je želel izobraževati ljudi v smeri, da bi lahko kritično razmišljali o oblasti. V gostilni Mantova je hotel ustanoviti bralno in izobraževalno društvo, a se mu je poskus ponesrečil, zato je moral oditi iz Zapolja. V Zapolju se je tudi zaljubil v krčmarjevo hčer Minko, a se je ona z njim le zabavala. Kačur se je preselil v Blatni Dol, kjer je bila situacija popolnoma drugačna, saj sta mu župan in župnik povedala, da ne bo imel preveč dela, ker so prebivalci »bebcji in razbojniki«. V Blatnem Dolu ni toliko mislil na izobraževanje, ampak je bilo gonilo njegovega delovanja zabava s krčmarjevo rejenko Tončko. Kljub temu, da je bil še zmeraj zaljubljen v Minko, se je poročil s Tončko, s katero je dobil otroke. Začel je popivati, izgubil službo in ni mogel skrbeti za družino, poleg tega pa se je prepiral z ženo in jo pretepal. Po nekaj letih je le dobil službo in z družino se preselil v Laze. Kačur je bil ves postaran, a navdušen nad krajem, saj je bil prepričan, da bo novo življenje drugačno, da se bosta imela s Tončko rada kakor nekoč, a se je odtujila od njega. Sin Tone in hči Francka sta se ga ogibala, le najmlajši Lojze ga je imel rad. Kačur tudi v Lazah ni bil več aktivist, čeprav so bile razmere takrat drugačne in je človek lahko bil napreden. Pomembna mu postala le osebna družinska sreča, ki je pa ni imel, saj si jo je z leti zapravil. Izvedel je, da je imela Tončka druge moške, umrl je Lojze, ki je bil njegovo edino veselje, zato je bil Kačur popolnoma na tleh, nesrečen.

K alkoholu se je zatekel še Cankarjev že prej omenjeni učitelj Mrva iz dela *Krpa na čevlju* (1914), ki je začel popivati ob grenkem spoznanju in občutenju svoje revščine. Učitelja, ki je rad pil, je predstavil tudi Alešovec v *Petelinovem Janezu* iz leta 1880, to pa je bil že prej analizirani učitelj Dolenc.

V analiziranih prozih delih se dvakrat pojavita mlada, sramežljiva in čustvena učitelja. Oba je prikazal Kraigher v romanu *Kontrolor Škrobar* (1914). Prvi je Bratko, ki je bil Arnoštev prijatelj, s katerim je hodil k Svetemu Ambrožu k ženskam. Zaljubljen je bil v učiteljico Miliko, vendar ga je bilo sram teh čustev, poleg tega pa je bil nesrečno zaljubljen, saj ga ni hotela, ampak ga je le občasno izkoristila, predvsem za maščevanje drugim moškim. Bil je razočaran nad ženskami. V družbi ni bil preveč zgovoren in se ni vključeval v debate, saj ni imel smisla za to. Drugi je bil Škamlec, ki je bil učitelj pri Mariji Pomočnici. Bil je lep, sramežljiv mladenič. Družil se je s svojimi stanovskimi kolegi v gostilnah, poleg tega pa je hodil z njimi okrog.

Eno izmed analiziranih prozih del je bilo (avto)biografsko. To je bilo Alešovčeva povest *Kako sem se jaz likal* (1886). Njegov učitelj je bil strog in je zahteval disciplino v razredu, učenci so morali gledati naprej, v tablo, in se niso smeli ozirati nazaj. Za poredne, neubogljive otroke je učitelj imel »štaberl«, s katerim jih je kaznoval. Nekaterim učencem kaznovanje ni bilo po godu, zato so izostajali od pouka. Slabo je govoril slovensko, zelo dobro pa je znal nemško. Red in disciplino je v razredu vzdrževal s kaznovanjem in pri tem ni popuščal. Privilegiran je bil edino avtor, saj je učitelj opazil, da je nadarjen, in ga je spodbujal pri učenju s pohvalami in ga nagradil s posebno vlogo v razredu. Bil je neke vrste njegov varovanec, saj ga je spodbujal tudi za nadaljnje šolanje. Na to kaže tudi njegov nasvet oziroma priprava za preizkus za vpis v zlato knjigo. S tem je dokazal, da je tudi dober človek, čeprav je zaradi naloge, ki jo je moral izpolnjevati, bil neusmiljen in neomajen. Bil je razgledan in dobro strokovno podkovan. Njegova osrednja motivacija pa je bila pomoč odkriti nadarjenosti svojega učenca.

Med učitelji v slovenski prozi so literati dvakrat predstavili domačega učitelja. Delo domačega učitelja je v obeh primerih opravljal študent, ki si je hotel čez počitnice zaslužiti denar za nadaljnje šolanje. Taka učitelja sta bila Lovre Kvas v Jurčičevem romanu *Deseti brat* (1866) in neimenovani grajski učitelj v Kersnikovi kmetski sliki *Ponkrčev oča* (1882).

Lovre Kvas je bil 20-letni študent, ki je ostal brez finančne podpore, zato si je šel služiti denar na grad Slemenice, da bi lahko šel naprej študirat. Bil je mlad in lep, a slabotnega zdravja.

Rodil se je v revni kmečki družini, njegovo otroštvo ni bilo lahko, a je zaradi svoje bistre glave in lepega obnašanja dobil podpornike in prijatelje, ki so mu finančno pomagali, da se je lahko šolal na ljubljanskem liceju. Ker pa ni hotel iti študirat teologijo, so mu starši in ostali odrekli podporo. Na Slemenicah se je zaljubil v graščakovo hčer Manico, kar je bilo njegovo glavno življenjsko gonilo. Svoje delo je dobro opravljal, saj je bil pameten oziroma izobražen in je dobro poučeval graščakovega sina. Bil je zelo čustven, a nesamozavesten in nepogumen. Kljub temu, da je imel tekmeča, se ni boril za svojo ljubezen, saj se sam ni cenil dovolj, poleg tega pa ni bil odločen v svojih dejanjih. Na koncu je bil Lovre srečen z Manico, čeprav sam ni veliko storil za njuno srečo, vendar so mu okoliščine in drugi pripomogli pri dosegu sreče. Lovra lahko označili kot sentimentalnega, a pasivnega junaka.

Grajski učitelj je bil mlad in lep. V hribe je prišel poučevati baronove otroke, saj si je hotel zaslužiti denar za nadaljnji študij. Bil je zelo dober lovec, a se je dolgočasil, zato si je omislil zabavo s kmečkim dekletom. Z njo se je pozabaval, ne oziraje se na možne posledice. Rezultat te zabave je bilo rojstvo njunega sina Ponkreca, ki je kmalu po rojstvu zaradi materine smrti postal sirota. Čeprav doživi tragičen konec (beraštvo in smrt), ni tragičen lik, saj je bilo njegovo življenjsko gonilo zabava. Ni se zanimal za čustva drugih, ampak je mislil le nase in na to, kako si bo krajšal čas.

Med učitelji v slovenski prozi sem zasledila tudi upokojenega učitelja Mrvo v Cankarjevi vinjeti *O čebelnjaku* (1899), ki je bil slabotne, suhe postave, imel naguban obraz in velika očala z lesenim okvirjem. Star je bil 60 let in je že dolgo časa živel skromno na vasi. Bil je pogumen, saj je upal županu povedati svoje mnenje o njem, čeprav se je zavedal, kakšno moč ima le-ta. Njegov značaj je bil trden in samosvoj, družil se ni z veliko ljudmi. Zaradi svojega dolgega jezika je kaznovan. Kazen (vržen čebelnjak na cesto) ga je močno prizadela, saj je zblaznel. Čebelnjak je bil vse, kar je imel, to je bila tudi njegova osrednja življenjska motivacija.

V proznih delih so nastopali še trije nadučitelji. Eden od teh je nadučitelj v Močilnici v Cankarjevem delu *Prepir v krčmi* (1911), ki je bil mirne narave, vendar je znal povzdigniti glas, ko je bilo potrebno oz. ko je pripovedoval kaj pomembnega. Vesel je bil, da so v vasi živeli v takšnem sožitju, kot so. Tudi ko se je sprl z drugimi, je hitro pozabil na prepir in spet bil zadovoljen s svojim življenjem. Nadučitelj je bil razumen mož, ki je komuniciral z vsemi. Njegova osrednja življenjska motivacija je bilo mirno življenje, brez prepиров.

Dva je prikazal še Kraigher v *Kontrolorju Škrobarju* (1914). Prvi je bil Lukovnjak, ki je bil star šolski vodja (nadučitelj) pri Svetem Ambrožu, primeren za pokoj. Bil je zanemarjen, sivih in neostriženih las, bil je nesrečen soprog, saj je bil prepričan, da je imela njegova žena nekoč razmerje z nekim kaplanom. Od takrat naprej ni spregovoril besede z njo, in če je kaj potreboval od nje, ji je napisal listek. Bil je zagret narodnjak. Drugi nadučitelj je bil Piberšek, ki je bil veseljak, vendar ni imel smisla za ogorčenje proti nemškemu gospodstvu. Zgražal se je nad klerikalno strahovlado onkraj Save in trepetal pred možnostjo, da bi tudi v njegovih krajih zabredli pod cerkveno vodstvo. Bil je v sporu s svojim župnikom.

V romanu je opisan tudi položaj učiteljstva. Učitelji so bili reve, berači, ljudstvo jih je preziralo, ker jih je plačevalo. Učitelj ni smel nastopati politično. Bralno društvo in predavanja, pevski zbor in veselice – to vse je bila politika. Učitelj se je moral potuhniti, če je hotel napredovati. Ko je dosegel stalno mesto, se je lahko zganili, vendar previdno. Veliko slovenskih učiteljev je bilo v najnižjem plačilnem razredu, medtem ko se je njihovim nemškim kolegom godilo bolje in so imeli celo številne privilegije. Poleg tega je iz dela razvidno, da so bili učitelji na Slovenskem v času nemške zasedbe po politični opredeljenosti narodnjaki, saj so se zavzemali za slovenščino, ki je bila izpodrinjena iz življenja. Bili so proti popačenju slovenskih imen z nemško pisavo in nemščini v uradih ter nasploh v javnem življenju.

V slovenski prozi, nastali med letoma 1855 in 1914, se nam kažeta dve podobi učitelja. Na eni strani je to učitelj, ki je bil prizadeven, šolsko aktiven in delaven, ki je skrbel za to, da bi se otroci in ostala skupnost čim več naučili, kar bi jim olajšalo življenje. Pri svojem delu so

sodelovali z vaškim župnikom. Takšen učitelj je po navadi užival ugled oziroma ga je imela skupnost rada.

Na drugi strani se nam kaže druga podoba učitelja, ki je bil nasproten prej opisani. Gre za učitelja, ki ni bil delaven in prizadeven, ampak je bil šolsko neaktiven. Takšen učitelj je bil običajno nesramen, zbadljiv in neempatičen, ni imel trdne osebnosti. Običajno je takšen učitelj tudi nihal v razpoloženju med dvema skrajnostma, bil pa je zloben in zbadljiv. Takšnega učitelja skupnost ni marala.

Učitelj v slovenski prozi je bil torej prikazan bodisi kot dober bodisi kot slab. Njegova pozitivna oziroma negativna vloga je bila odvisna predvsem od njegovih značajskih lastnosti oziroma njihove osrednje motivacije delovanja. Tako je bil kot dober oziroma pozitiven prikazan učitelj, ki je običajno deloval ob župniku in se pri opravljanju svojega dela opiral nanj ter posledično svoje delo vestno in dobro opravljal. Takšna situacija je posledica dejstva, da je učitelj v proznih delih poučeval na podeželju, zanj pa je bilo značilno delovanje ob župniku in sodelovanje z njim. Na drugi strani je bil kot slab oziroma negativen prikazan učitelj, ki mu ni bilo mar za šolo in ki svojega dela ni opravljal, običajno pa tudi ni deloval ob župniku in ni sodeloval z njim.

6.5 Primerjava podobe učitelja v slovenski prozi z neliterarno podobo učitelja

Iz analiziranih prispevkov v pedagoškem tisku, ki kažejo neliterarno podobo učitelja med letoma 1855 in 1914, sem lahko v omejenem obsegu prikazala realno podobo učitelja. Učitelj na Slovenskem je bil prizadeven in angažiran oziroma aktiven v svojem poklicu, saj se je udeleževal učiteljskih konferenc in zborovanj. Na njih je sodeloval s prispevki in predavanji, po drugi strani pa se je od svojih kolegov učil o številnih področjih (na primer o kmetijstvu). Novo znanje je prenašal na svoje učence in ostalo skupnost, v kateri je deloval. Tudi pisci slovenske proze so predstavljali učitelja kot delavnega in aktivnega, saj so bili kar štirje od 21 učiteljev prikazani kot aktivni. Ti učitelji so bili predstavljeni kot resni in zvesti svojemu stanu, ki so z veseljem opravljali svoje delo in prenašali znanje na ljudi. Na drugi strani pa je druga

podoba, ki se kaže v slovenski prozi, prikazovala učitelja kot neaktivnega in nezainteresiranega za svoj poklic oziroma učiteljevanje.

V pedagoškem tisku so učitelji poročali tudi o slabem gmotnem položaju, v katerem so bili zaradi nizkih plač. Tudi v slovenski prozi je bil prikazan ta problem učitelja, ki ga je pestil skozi celo analizirano obdobje. Pri dveh učiteljih v slovenski prozi je bila izpostavljena revščina oziroma slab ekonomski položaj učitelja ter njegov boj za preživetje. Tako pri neliterarni kot tudi literarni podobi učitelja je prikazano učiteljevo reševanje slabega gmotnega položaja, in sicer s postranskimi opravili, prikazano je tudi zadolževanje učiteljev in njihovo odrekanje raznim dobrinam, predvsem hrani in obleki.

Poleg tega je iz pedagoškega tiska razvidno tudi, da so imeli učitelji težave s slabim šolskim obiskom, kar jim ni bilo všeč in so poskušali to težavo rešiti. Pri tem jim je velikokrat pomagal župnik. V nasprotju s tem ravnanjem učitelja so literati, ki so tematizirali neobiskovanje šole, prikazali učitelja v drugačni luči. Učitelj v proznih delih si s slabim šolskim obiskom ni delal velikih preglavic in se ni niti obremenjeval s situacijo niti je ni poskušal rešiti.

Neliterarna podoba učitelja v pedagoškem tisku kaže, da so imeli učitelji za opravljanje svojega dela slabe materialne pogoje, saj so bile šolske zgradbe velikokrat stare, učilnice pa premajhne. Takšna situacija je prikazana tudi v slovenski prozi, kjer so šolske zgradbe predstavljene kot stare in v slabem stanju. Iz prispevkov v pedagoškem tisku je razvidno tudi, da so učiteljem opravljanje njihovega dela včasih onemogočali starši otrok, in sicer bodisi z nepošiljanjem otrok v šolo bodisi z vzgojo, ki ni bila skladna s šolsko. Takšnih podatkov v slovenski prozi nisem zasledila, prej ravno nasprotne, saj so starši cenili dobrega učitelja in pošiljali svoje otroke v šolo. Slab šolski obisk oziroma neobiskovanje šole je prikazano le v enem proznem delu.

V slovenski prozi so pisci del prikazali učitelja kot pijanca, saj so se zatekali k alkoholu, ko niso vedeli ali zmogli rešiti svojih težav. V analiziranih prispevkih pedagoškega tiska nisem zasledila omemb teh težav v takšni obliki, ampak predvsem v obliki pritoževanja učiteljev, da duhovščina širi neresnične govorice o njih in jih obrekuje. Iz teh pritožb učiteljev sklepam, da situacija ni bila takšna oziroma vsaj ni veljala za večino učiteljev (šlo je verjetno za posploševanje na podlagi posameznih primerov, če so ti dejansko obstajali).

Podoba učitelja v slovenski prozi kaže učitelje tudi z njihovega čustvenega vidika, saj so literati v svojih delih izpostavili ljubezenski motiv. V pedagoškem tisku nisem zasledila ljubezenske tematizacije, saj so se prispevki nanašali na učiteljevo poklicno življenje. V prozi je učitelj prikazan tudi kot neempatičen, zbadljiv in zloben, česar prav tako nisem zasledila v nobenem pedagoškem časopisu tistega časa.

Neliterarna podoba učitelja ga kaže kot dobrotnika, ki je pomagal revnim otrokom, tega vidika učitelja pa pisci slovenske proze niso tematizirali. V proznih delih so literati upodobili lik domačega učitelja, v pedagoškem tisku pa nisem zasledila podobne teme (pritožb čez domače učitelje – študente), ampak je tematizacija domačega učitelja – študenta značilna za prozna dela. V proznih delih je bil upodobljen še upokojeni učitelj, o njegovi podobi v pedagoškem tisku nisem zasledila prispevkov.

Literarna podoba učitelja, ki se nanaša na njegovo poklicno aktivnost, dobrotelost oziroma pomoč drugim in izobraženost ter slab ekonomski položaj, postranska opravila za dodatni zaslužek, sodelovanje z župnikom in slab šolski obisk, se sklada z neliterarno podobo učitelja tistega časa. Po drugi strani je učitelj v slovenski prozi prikazan kot neaktiven, neangažiran, zloben in njegovo iz ene skrajnosti v drugo nihajoče razpoloženje, kar se ne sklada z realno podobo učitelja tistega časa.

7 UČITELJICE NA SLOVENSKEM MED LETOMA 1855 IN 1914

7.1 Izobraževanje žensk med letoma 1855 in 1914

7.1.1 Zametki izobraževanja žensk

Za izobraževanje žensk oziroma deklet dolgo časa ni bilo poskrbljeno s strani države, poleg tega pa so jim še v drugi polovici 19. stoletja odrekli pravico do splošne in strokovne izobrazbe. Prvi zametki dekliškega izobraževanja na Slovenskem so bile dekliške šole v ženskih samostanih,³⁵ kjer so poučevale redovnice, ki so bile sprva večinoma iz tujih plemiških družin in izobražene. V začetku so redovnice poučevale samo plemiške hčere, kasneje pa tudi ostala dekleta. Možnosti izobraževanja za dekleta so se sčasoma večale, vendar so lahko obiskovala le nižje šole, dostopa do srednjih in višjih šol dekleta niso imela. Višje znanje so si lahko pridobila le v raznih samostanskih in drugih zasebnih učnih zavodih, vendar so možnosti za tovrstno izobraževanje imela le dekleta premožnejših staršev. Položaj žensk se je zaradi razvoja gospodarstva in družbe spremenil, s tem pa so se začele tudi njihove nove možnosti za izobraževanje (Hojan 1970, str. 5; tudi Kušej 1996, str. 19–20).

7.1.2 Izobraževanje žensk do leta 1869

Javne dekliške šole je predvidela že *Splošna šolska naredba* leta 1774. Takšno določilo je nadaljevala *Politična šolska ustava* (1805), ki je določala, da je potrebno pouk ločiti glede na spol. V ta namen naj bi se v mestih in predmestjih ustanovile posebne šole za dekleta in posebne za fante. Najpogosteje se je tej zahtevi zadoščalo z ustanovitvijo posebnega razreda za dekleta, ki so ga ustanovili v ljudski šoli (prav tam, str. 11). Kjer tovrstnim zahtevam ne bi bilo mogoče zadostiti, naj bi obiskovala dekleta šolo skupaj s fanti, vendar bi morale sedeti v posebnih klopih in ne skupaj s fanti. Uršulinke so v Ljubljani leta 1703 ustanovile notranjo in zunanjo dekliško šolo, ki sta bili med letoma 1855 in 1883 štirirazredni, nato pa sta postali osemrazredni (prav tam, str. 5–6). Do leta 1855 se je dekliško šolstvo najuspešneje razvijalo

---

³⁵ Samostane so na Slovenskem ustanavljali že v 11. stoletju (Hojan 1970, str. 5).

na Primorskem, zlasti v Trstu, kjer je bilo pet dekliških šol, na katerih so poučevale učiteljice (prav tam, str. 10–11).

7.1.3 Izobraževanje žensk po letu 1869

Tudi *Državni osnovnošolski zakon* iz leta 1869 je predvidel ustanavljanje samostojnih dekliških šol po določenih deželnih zakonov o ustanavljanju, vzdrževanju in obiskovanju javnih ljudskih šol. S temi zakoni je bilo določeno, da naj bi se povsod, kjer denarna sredstva dopuščajo, zlasti pa v večjih mestih, loči šolanje fantov in deklet in naj bi se ustanovile samostojne dekliške ljudske šole. Kjer samostojnih dekliških ljudskih šol še ni bilo, naj bi se za šoloobvezna dekleta uredile posebne delovne šole, ki naj bi bile same zase ali združene z ljudsko šolo (prav tam, str. 11).

Konec 19. stoletja so bile ustanovljene prve dekliške meščanske šole, ki so s svojo vsebino pripravljale na učiteljišča in tiste strokovne šole, za katere ni bila za vstop zahtevana posebna predizobrazba. Na Kranjskem so ustanovile prvo dekliško meščansko šolo ljubljanske uršulinke leta 1894, v drugih slovenskih deželah pa so imeli dekliške meščanske šole že prej (prav tam, str. 14).

7.2 Učiteljice in ženska učiteljišča

7.2.1 Prve učiteljice na Slovenskem

Prve učiteljice na Slovenskem so bile redovnice, ki so poučevale dekleta v samostanskih šolah. Za izobraževanje teh učiteljic so skrbeli ženski samostani sami. Uršulinke v Ljubljani, Celovcu in Gorici so v ta namen občasno prirejale enoletne pedagoške tečaje, saj za izobraževanje učiteljic ni bilo javnih pedagoških tečajev. Pred *Državnim osnovnošolskim zakonom* leta 1869 so se lahko ženske za učiteljice usposabljele le na zasebnih dekliških šolah ali pri redovnicah, obvladati pa so morale učno snov štirih razredov glavne šole in za pedagoški tečaj predpisano pedagoško literaturo. Opravljati so morale tudi učiteljski oziroma

strokovni izpit pri škofijskem šolskem nadzorniku, ki je bil sestavljen iz pedagoških predmetov in iz splošnoizobraževalne učne snovi v obsegu osnovne šole (Hojan 1970, str. 35; Milharčič Hladnik 1995, str. 28–29; Peček 1993a, str. 61–62). Kandidatke za učiteljice so običajno obvladale tudi kak tuji jezik. Schmidt (1988c, str. 242–243) meni, da v splošnem velja, da so bile bolj izobražene kot njihovi moški kolegi.

7.2.2 Učiteljice po sprejetju *Državnega osnovnošolskega zakona* leta 1869

Državni osnovnošolski zakon je pomembno pripomogel pri uveljavljanju učiteljic v osnovnih šolah, saj je njihovo izobrazbo izenačil z razširjeno izobrazbo učiteljev. Določil je ustanavljanje štiriletnih samostojnih in po spolu ločenih učiteljišč, za praktično izobraževanje pa je predpisoval priključitev otroškega vrtca k ženskim učiteljiščem. Učni predmeti ženskih učiteljišč so se nekoliko razlikovali od učnih predmetov moških učiteljišč³⁶ (Peček 1998, str. 171; Schmidt 1988c, str. 242; Strmčnik 1970, str. 341).

Zaradi z Zakonom iz leta 1869 na osem let podaljšane splošne šolske obveznosti so se povečale potrebe po učiteljih, ki pa jih ni bilo dovolj. Poleg tega so moški začeli zapuščati učiteljski poklic, saj je bil zaničevan in slabo plačan, kar je dodatno povečalo pomanjkanje učiteljev. Zaradi naraščajočega pomanjkanja učiteljev je Zakon dovoljeval nameščanje učiteljic tudi za pouk dečkov v nižjih razredih osnovne šole, ne samo v dekliških šolah. Leto po sprejetju Zakona je avstrijska oblast pripravila predlog *Zakona o pravnih razmerjih učiteljstva na javnih osnovnih šolah*, s katerim je izenačila zahtevano izobrazbo in usposobljenost za moške in ženske kandidate ter določila enako delovno obveznost (Milharčič Hladnik 1993, str. 33; Schmidt 1970, str. 25; Schmidt 1988c, str. 232–234).

---

³⁶ Več o učnih predmetih moških in ženskih učiteljišč glej Strmčnik 1970, str. 361–369 in 386–390.

7.2.2.1 Ženska učiteljišča

Zakon iz leta 1869 je torej predpisal enako izobrazbo učiteljev in učiteljic ter predvidel ustanavljanje ženskih učiteljišč. Po letu 1869 so nastala ženska učiteljišča v Celovcu, Ljubljani, Trstu in Gorici; za Štajersko je bilo žensko učiteljišče v Gradcu; svoja ženska učiteljišča pa so ustanovljale tudi uršulinke. Ženska učiteljišča so bila v začetku približno tako obiskana kot moška, kar je po mnenju Schmidta (1988c, str. 243, 245–246) dokaz, da so se dekleta za ta, praktično edini njim dostopen intelektualni poklic, rada odločala, in sicer da bi bila preskrbljena, ekonomsko neodvisna ali iz veselja za vzgojno delo. Na ženska učiteljišča so se vpisovala tudi dekleta iz gosposkih oziroma premožnejših družin, da bi se »stanu primerno« izobrazile, in ne le zaradi poklicne zaposlitve. Socialni izvor učiteljic se je torej razlikoval od socialnega izvora učiteljev (Hojan 1970, str. 37–38; Milharčič Hladnik 1993, str. 38).

Kot pogoj za vpis v prvi letnik ženskega učiteljišča so morale kandidatke pri sprejemnem izpitu izkazati določeno predizobrazbo, in sicer poznavanje učne snovi nižje realke ali nižje gimnazije, ki so jo dobile v posebnem pripravljalnem razredu pri učiteljišču, v meščanski šoli ali kateri drugi šoli ustrezne stopnje. Dekleta si z rednim šolanjem niso mogla pridobiti zahtevane predizobrazbe, saj je bila srednja šola še zmeraj namenjena samo moškim. Vodstva ženskih učiteljišč so to težavo reševala tako, da so sprejemala v prvi letnik absolventke uršulinskih, zasebnih ali mestnih dekliških osnovnih šol (Schmidt 1988c, str. 244; Hojan 1970, str. 38; Peček 1993a, str. 65–66).

7.3 Položaj učiteljic na Slovenskem med letoma 1855 in 1914

Izobraževanje otrok v osnovnih šolah so po uvedbi osemletne šolske obveznosti leta 1869 torej začele postopoma prevzemati učiteljice. M. Milharčič Hladnik (1995, str. 39) pravi, da se je to na eni strani ujemalo z ideologijo družinskega življenja, po kateri je moralna in duhovna vloga, pripisana ženskam, opravičevala vstopanje učiteljic v učilnice kot nadomestne matere ter jih za to tudi pooblašala. Po drugi strani pa so predstavljale rešitev zapletenega problema, kako šolati velike množice otrok dlje, kot je bilo v navadi, in sicer z enakimi izdatki. Pri tem dodaja še, da je bila spolna razlika od vsega začetka zapisana v

položaju učiteljic v primerjavi s položajem njihovih moških kolegov. Učiteljice so s prihodom na novoodprta učiteljska mesta večinoma zasedle položaj, ki se je razlikoval od položaja njihovih moških sodelavcev. »Spolno diskriminacijo je določal zakon, in to za oboje, za učitelje in učence [ženskega spola], saj je bilo splošno elementarno izobraževanje koncipirano spolno segregacijsko,« pravi M. Milharčič Hladnik (prav tam, str. 21). V tistem času je veljalo, da je naloga ženske skrb za dom in družino oziroma vzgojo otrok. Zaradi povečanih potreb po učiteljih, ki jih je prinesla osemletna šolska obveznost, so ženske s poučevanjem v nižjih razredih osnovne šole znižale pomanjkanje učiteljev. Ker do takrat niso bile uveljavljene kot delovna sila in ker so poučevale v nižjih razredih, za katere so trdili, da ni potrebna posebna usposobljenost, saj se v njih »nadaljuje« svoje družinsko delo, so dobivale nižje plače kot njihovi moški kolegi (prav tam, str. 51–52). Takšno ločevanje je ženske zapostavljalo, kar se je odražalo predvsem pri njihovih nižjih plačah.

7.3.1 Zaposlovanje učiteljic

V obdobju uvajanja osemletne osnovnošolske obveznosti in povečevanja pomanjkanja učiteljev so začeli nameščati učiteljice tudi za pouk dečkov v nižjih razredih osnovne šole. Ob tem so se pojavljale dileme, pravi M. Milharčič Hladnik, ali lahko otroke poučujejo tudi ženske. »Najvplivnejši zagovor pravice žensk do poučevanja in učiteljskega poklica [...] je poučevanje definiral kot »naravno« žensko delo in kot razširitev njene gospodinjske vloge iz zasebnega v javno.« (prav tam, str. 36)

Vstop žensk v šole je omogočalo in opravičevalo tudi pojmovanje, da je prvenstvena naloga šole vzgoja in da je uspeh v šoli povezan z učiteljevo milosrčnostjo in njegovim značajem. »Ženska je lahko primerna učiteljica mlajših otrok, saj sta ji vzgoja in ljubezen do otrok že prirojeni. Delo v šoli se je pojmovalo kot izvajanje ženske naravne vloge v šolskem okolju [...]« (Peček 1993b, str. 20; tudi Peček 1993a, str. 66) Učiteljice pa so običajno dobivale delo tam, kjer ga učitelji niso sprejeli, in sicer v bolj zaostalih in odmaknjenih krajih, običajno pa so bile zaposlene na podučiteljskih mestih. Pomemben vzrok za zaposlovanje žensk v šolah je bil vedno večji pritisk žensk na prosta delovna mesta, njihov boj za pridobitev plačanega dela zunaj doma in spreminjanje patriarhalnih razmerij (Peček 1993a, str. 68–69).

Pri zaposlovanju žensk v šolah (in tudi ostalih poklicih) je bila dolgo prisotna spolna diskriminacija žensk. M. Milharčič Hladnik (1995, str. 23) izhaja iz predpostavke, da je »moško in žensko delo družbeno določeno, tako kot sta družbeno določena tudi 'ženskost' in 'moškost'.« Tako so spolne vloge v različnih obdobjih in krajih različno definirane, ženske pa so dolgo veljale za odvisne od družinske podpore ter za manjvredno in najcenejšo delovno silo. Zaradi družinskih, demografskih in ekonomskih sprememb, ki so se dogajale v 19. stoletju, so ženskam postala dostopna nova delovna področja, pri tem pa se temeljno ločevanje oziroma zapostavljanje žensk ni spremenilo, dodaja M. Milharčič Hladnik (prav tam, str. 24–26).

7.3.2 Plače učiteljic in zapoved celibata

Vladni predlog *Zakona o pravnih razmerjih učiteljstva v javnih osnovnih šolah* iz leta 1868 je v svojih določbah predvidel tudi plače učiteljic, ki naj bi bile 80 odstotkov učiteljske plače ob enakih pogojih, ker jim ne bo treba vzdrževati družine. V primeru, da se učiteljica poroči, se s tem »prostovoljno« odpove učiteljski službi, je nadalje določal predlog zakona (Schmidt 1988c, str. 218; tudi Schmidt 1970, str. 21). Takšna določila kažejo na dejstvo, da so bile ženske res diskriminirane in zapostavljene v procesu zaposlovanja oziroma vstopanja v učiteljski poklic.

Zakonsko predpisane nižje plače učiteljic so podprli moški učitelji, ki so se borili za njihovo ohranitev. V *Spomenici o uredbi učiteljskih plač*, ki so jo predložili deželnemu zboru vojvodine Kranjske, so predlagali zvišanje plač učiteljev na račun znižanja plač učiteljic in ravnateljic. Učitelji so se pri svojem predlogu sklicevali tudi na to, da je delo učiteljic lažje od dela učitelja, saj je po njihovem mnenju poučevanje mlajših otrok lažje od poučevanja starejših. Učiteljice je predlog razjezil, tako da so se konec leta 1897 zbrale v Ljubljani in sklenile, da bodo s peticijami preprečile sprejem predloga spomenice.³⁷ Pri tem so se sklicevale na formalnopravno dejstvo, da velja za enako delo enako plačilo, in se s tem zavzemale za odpravo diskriminacijske prakse pri določanju učiteljskih plač (Milharčič Hladnik 1995, str.

---

³⁷ S tem je bilo ustanovljeno društvo slovenskih učiteljic. Več o tem v nadaljevanju.

42–43). Učiteljice so s protesti in peticijami dosegle delno enakopravnost z učitelji leta 1898, saj so le še nekatere prejemale 10 odstotkov nižje plače. Pomembnejši uspeh njihovega upora je bila splošna aktivizacija učiteljic, meni M. Milharčič Hladnik (prav tam, str. 59–60), saj so začele živahneje delovati v družbenem in kulturnem življenju (Milharčič Hladnik 1993, str. 41–43; Peček 1993a, str. 69).

Zakon iz leta 1869 je poleg tega, da je predpisal za učiteljice enako izobrazbo kot za učitelje, vseboval tudi predpise, ki so omejevali osebno življenje učiteljic. Tako se brez dovoljenja okrajnega šolskega sveta niso smele poročiti, če so hotele obdržati službo. Učiteljice so se začele proti celibatu boriti precej pozno, pravi T. Hojan (1970, str. 41), glede upravičenosti le-tega pa so bile neenotne. Zagovornice celibata so poudarjale, da je poročena učiteljica postavljena pred dejstvo, da mora zmeraj kaj zanemarjati, in sicer ali šolo ali družino. V nasprotju z njimi pa so nasprotnice celibata menile, da lahko daje učiteljica nasvete glede negovanja otrok in gospodinjstva, če ima s tem izkušnje. Učiteljica, ki je mati, bi lahko bila s svojim življenjem, vzgojo svojih otrok in gospodinjstvom v svojem domu zgled drugim materam in gospodinjam (Peček 1993a, str. 69–70; tudi Peček 1998, str. 183–184).

7.3.3 Organiziranje učiteljic za izboljšanje svojega položaja

Z uveljavljanjem žensk v učiteljskem poklicu je naraščalo njihovo število v slovenskih deželah. Učiteljice so začele delovati v učiteljskih društvih, na okrajnih učiteljskih konferencah in v pedagoškem tisku. Leta 1897 so kranjske učiteljice ustanovile tudi svoje društvo (Hojan 1998, str. 134, 138).

7.3.3.1 Društvo učiteljic

29. decembra 1897 so imele učiteljice ustanovni zbor svojega društva, ki se je imenovalo *Jubilejno podporno in hranilno društvo učiteljic za Kranjsko, Primorsko, južno Štajersko in Koroško, ustanovljeno v proslavo 50-letnice Njegovega veličanstva*. Pravila društva so izražala njegov namen: materialno podpiranje obolelih učiteljic, prihranitev malih zneskov ob

prenehanju službe in pospeševanje nadaljnje izobrazbe učiteljic (Hojan 1970, str. 44; tudi Hojan 1998, str. 138–139).

Prvi redni zbor društva učiteljic je bil 29. decembra 1898, na katerem je bilo ugotovljeno, da je akcija učiteljic glede plač delno uspela, saj so le še nekatere učiteljice prejemale 10 odstotkov nižjo plačo kot učitelji (prav tam, ista stran; tudi Milharčič Hladnik 1995, str. 43).

Leta 1901 so bila pravila društva učiteljic spremenjena in prilagojena novim nalogam in potrebam, pravi T. Hojan (prav tam, str. 44): »Po novih pravilih naj bi društvo združevalo vse slovenske učiteljice, zastopalo njihove pravice v javnosti, pospeševalo društvene in materialne koristi učiteljic, vplivalo na prosveto ženske mladine in vzdrževalo stike z drugimi ženskimi društvi.« Društvo naj bi v ta namen prirejalo razna predavanja in tečaje, izdajalo brošure in knjige ter zbiralo učila in ostala vzgojna sredstva.³⁸ Po ustanovitvi društva so začele tudi objavljati prispevke (prav tam, str. 46).

7.3.3.2 Prispevki učiteljic v tisku

Učiteljice so se za svoje pravice borile preko prispevkov v pedagoškem tisku, zlasti v *Učiteljskem tovarišu*. Učiteljice so bile dejavne tudi literarno, svoje prispevke pa objavljale v mladinskih in drugih leposlovnih listih, zlasti v *Vrtcu* (1871–1944/45), *Ljubljanskem zvonu* (1881–1941), *Vesni* (1892–1894), *Slovanskem svetu* (1889–1899), *Slovanu* (1902–1917) in *Domačem ognjišču* (1907–1913). *Vesna* in *Slovanski svet* sta bili napredni, liberalni reviji in sta se kot prvi izraziteje borili za pravice žensk, pri čemer sta se zavzemali predvsem za njihovo boljšo izobrazbo (prav tam, str. 40; Kušej 1996, str. 44). Leta 1897 je začela izhajati prva slovenska ženska revija *Slovenka* (1897–1902), ki je imela pomembno vlogo pri razvoju slovenske ženske književnosti (več o *Vesni*, *Slovanskem svetu* in *Slovenki* glej Kušej 1996, str. 44–90).

---

³⁸ O programu Društva učiteljic in delovanju učiteljic po letu 1914 glej Milharčič Hladnik 1995, str. 46–49.

7.4 Podoba učiteljice med letoma 1855 in 1914

Ženske so lahko vstopile v učiteljski poklic tudi zaradi spremenjenega pogleda na šolo, saj so šolo začeli pojmovati vzgojna in ne le izobraževalna institucija. Kot najprimernejše učiteljice mlajših otrok so zato veljale ženske, saj naj bi jim bili vzgoja in ljubezen do otrok že prirojeni (Peček 1993a, str. 66). Lastnosti, ki so jih pripisovali ženskam, ki so jim omogočale in opravičevale vstop v razrede, so se nanašale na odnos med učenci in učiteljem oziroma učiteljico. Model za njun odnos je postal odnos otrok – starši oziroma otrok – mati. Ženske naj bi v razred vstopale kot nadomestek matere otroka (Peček 1992, str. 77).

7.4.1 Lastnosti učiteljic

Lastnosti, ki so jih pripisovali ženskam in ki so omogočale ter opravičevale njihov vstop v razrede, so bile močno čustveno življenje, potrpežljivost, vztrajnost in ljubezen do otrok. Za ženske je veljalo prepričanje, da je na intelektualnem področju šibkejše od moških, vendar močnejše na drugih področjih, ki so za poučevanje v prvih štirih razredih osnovne šole bolj pomembna. Tako so veljale kot bolj vztrajne, potrpežljive in spretno pri vzgajanju. Bolj kot moški naj bi se znale poglobiti v otroško dušo, saj naj bi se po svojem intenzivnem čustvenem življenju približevale otrokom (Peček 1993a, str. 66–67; tudi Peček 1993b, str. 20–21).

V pedagoškem tisku tistega časa nisem zasledila člankov, ki bi posebej navajali, kakšna naj bi bila učiteljica, le enkrat je bilo dodatno pripisano učiteljica. Iz tega sklepam, da so veljale za njih enaka oziroma podobna pričakovanja kot za učitelje. Značaj, ki je bil zaželen pri učiteljicah, je bil podoben značaju učiteljev. Tako je morala biti učiteljica popolnoma predana učiteljskemu poklicu, požrtvovalna, spodobna, potrpežljiva, vedra, razumevajoča, premišljena in ljubezniva (Milharčič Hladnik 1995, str. 70).

7.4.2 Stereotipi o učiteljicah

Poudarjanje pomembnosti vzgoje v šoli, za katero naj bi bile bolj usposobljene ženske, je spodbujalo k potrjevanju stereotipov o ženskah, ki so izhajali iz časa patriarhalne ureditve družbe, pravi M. Peček (1998, str. 188). Ženske naj bi se rade odzivale na pravila, zato bi jim bilo treba vladati, naj bi bile ponižne, brez moške avtoritete izgubljene in nemočne, zaradi česar naj bi potrebovale močno moško avtoriteto, na katero bi se lahko opirale pri svojem delu. Te lastnosti, ki so jih pripisovali ženskam, so učiteljicam oteževale vzpostavljanje avtoritete v razredu, avtonomnost pri svojem delu in možnost, da bi postalo njihovo delo bolj cenjeno. Stereotipi o ženskah so ovirali učiteljice tudi pri borbi za izenačevanje plač z učitelji in v borbi proti celibatu (prav tam, str. 189–190), nanašali so se predvsem na lastnosti, ki so jih pripisovali ženskam. Te so se nanašale predvsem na njihovo čustvenost, kot sem že omenila.

7.5 Neliterarna podoba učiteljice v pedagoškem tisku

Neliterarno podobo učiteljice med letoma 1855 in 1914 sem, tako kot pri učiteljih, opazovala v pedagoškem tisku tistega časa, in sicer v *Učiteljskem tovarišu* in *Popotniku*. Za analizo sem med številnimi prispevki prav tako izbrala dopise oziroma poročila, prispevke učiteljic in tudi učiteljev, ki so v večini primerov poročali o učiteljicah. Med prispevki ni bilo veliko takšnih, ki bi obravnavali oziroma se nanašali samo na učiteljice, saj sem analizirala le šest prispevkov. Predvidevam, da so veljale nekatere značilnosti učiteljev, predstavljenih v prispevkih, tudi za učiteljice in jih zato niso posebej izpostavljali. Vseeno sem zasledila nekaj prispevkov, iz katerih je vidna realna podoba učiteljice tistega časa.

Največ prispevkov, kjer so bile omenjene učiteljice, so predstavljali zapisniki in poročila z učiteljskih zborovanj, ki so se jih v velikem številu poleg učiteljev udeleževale tudi učiteljice. Tudi one so aktivno sodelovale pri pripravi predavanj na različne teme, saj so bile razgledane in izobražene. Iz dveh analiziranih prispevkov je vidno, da so bile aktivne in angažirane v svojem poklicu. 25. maja 1880 je dopis iz Celja v *Popotniku* poročal o pridnosti in marljivosti učiteljic, ki se udeležujejo zborovanj in na njih sodelujejo s prispevki. Iz teh poročanj lahko

sklepam, da so bile učiteljice predane svojemu poklicu in aktivne. Iz poročanj v *Učiteljskem tovarišu* je razvidno tudi, da so učiteljice svoje delo vestno in marljivo opravljale (1. november 1887).

V *Popotniku* je bil 10. januarja 1880 objavljen dopis iz Celja, v katerem so poročali o dobrodelnosti učiteljic, ki so za božič skupaj z mestnimi gospemi zbirale oblačila in obutev za revne otroke ter priredile veselico.

Učiteljice so se bile za svoje delo slabo plačane. V dveh analiziranih prispevkih so poročale, da se govori, da jim bodo plače še znižali. Zato bodo posebej učiteljice na podeželju prisiljene zapuščati domovino in iskati zaposlitev tam, kjer so učiteljice plačane toliko kot njihovi moški sodelavci, ali pa si bodo morale iskati zaposlitev v drugih službah, s katerimi bi lahko zaslužile toliko, da bi lahko dostojno živele, piše neka učiteljica v *Učiteljskem tovarišu* 15. marca 1889. Zaradi nizkih dohodkov so bile prisiljene iskati dodaten zaslužek, kot poroča 25. decembra 1894 v *Popotniku* učitelj iz okolice Sežane. Učiteljice so hodile na dom učencev premožnejših staršev in jih poučevale, zaradi česar niso bile spoštovane pri ostalih, ki so tega niso mogli privoščiti.

22. septembra 1911 je neka učiteljica v *Učiteljskem tovarišu* pisala o položaju učiteljice v primerjavi s položajem učitelja. Pravi, da je žensko delo učiteljice manj plačano kakor moško delo učitelja. Piše še o celibatu in volilni pravici učiteljic.

Iz analiziranih del v pedagoškem tisku lahko v omejenem obsegu sklepam o realni oziroma neliterarni podobi učiteljice tistega časa. Učiteljica je bila prizadevna in delavna, sodelovala je na učiteljskih zborovanjih in se torej zanimala za stanovska vprašanja. Bila je tudi dobrodelna in pomagala revnim otrokom. Njen gmotni položaj je bil slab, saj je imela nizko plačo, ki so ji jo hoteli še dodatno zniževati. Glede na majhno število prispevkov, ki se nanašajo samo na učiteljice, predvidevam, da so nekatere značilnosti oziroma segmenti realne podobe učitelja tistega časa veljale tudi za učiteljice. Prispevki v pedagoškem tisku se niso nanašali na lastnosti učiteljice, kakršne so predstavljene v literarnih upodobitvah učiteljic, zato analize nisem mogla opreti na iste točke.

7.6 Podoba učiteljice v slovenski prozi

7.6.1 Podatki o analiziranih proznih delih, v katerih nastopa učiteljica

V analiziranih delih slovenske proze, nastale med letoma 1855 in 1914, ki sem jih obravnavala, so nastopale tudi učiteljice.³⁹ Med vsemi 24 deli, ki sem jih analizirala, so nastopale učiteljice le v štirih proznih delih, pri tem le v dveh samo učiteljica, v ostalih dveh pa je učiteljica nastopala ob učitelju. V le enem delu je bila glavna junakinja učiteljica in še to v delu, v katerem avtorica opisuje svojo »prvo idealno učiteljico«, ki pa ni bila kvalificirana učiteljica.

V teh štirih delih je nastopalo pet učiteljic (glej Tabelo 2), vse pa so bile mlade. Tabela 4 prikazuje učiteljice v slovenski prozi.

Tabela 4: Prikaz učiteljic v analiziranih proznih delih.

prikaz/predstavitev	učiteljica
izrazito čustvena učiteljica	Rezika (<i>Doktor Strnad</i> , 1895) Alma (<i>Križ na gori</i> , 1904) Milika Ljubec (<i>Kontrolor Škrobar</i> , 1914)
nekvalificirana učiteljica	Marijca (<i>Učiteljica</i> , 1899)

Pisci slovenske proze so učiteljico predstavljali kot zelo čustveno bitje. Takšne so bile kar tri učiteljice. Najbolj čustveno učiteljico je predstavil Govekar v *Doktorju Strnadu* (1895), in sicer je bila to Rezika, ki je bila mlado malomeščansko dekle. Bila je pametna, resna in poštena. Sprva je bila tiha »grlica«, po zaroki s Strnadom pa je postala vesela, živahna, neugnana in se

---

³⁹ O učiteljicah je na Oddelku za slovenistiko na Filozofski fakulteti v Ljubljani v preteklih letih nastalo nekaj diplomskih del. O *Slovenskih pisateljicah učiteljicah* je pisala T. Debeljak leta 2004, T. Habinc pa se je leta 1994 učiteljic dotaknila v *Funkciji literarnih oseb v Zidarjevi Sohi, Učiteljicah in Jakobovih sanjah*. Ti dve diplomski deli ne obravnavata obdobja med letoma 1855 in 1914, ampak po letu 1914. Z motivom učiteljice se je ukvarjala še U. Perko leta 2008, in sicer v delu *Analiza upodobitve žensk v Finžgarjevih delih v primerjavi s položajem žensk v prvi polovici 20. stoletja*.

je smejala, vriskala in plesala vsak dan. Njena sreča se je končala, ko je izvedela za zaročenčevo prevaro. Iz njenega pisma, ki ga je poslala Strnadu na koncu, je razvidno, da jo je Strnadova prevara zelo prizadela. Povedala mu je, da je veliko pretrpela in prestala, da ga je ljubila in da je ljubila prvič. Prepričana je bila, da je tako najbolje, ker je skromno, preprosto dekle, ki ga ne bi mogla nikoli zadovoljiti in bi bila oba nesrečna. Rezika je bila v ljubezni neizkušena in naivna, zato je bila ob prevari zelo razočarana, postala je pesimistična.

Po drugi strani je Cankar v *Križu na gori* (1904) poleg neimenovanega učitelja predstavil čustveno učiteljico Almo, vendar bolj v smislu pozitivnega odnosa do sočloveka. Učiteljica Alma je bila lepa in privlačna mlada ženska, ki je gledala na svet in ljudi bolj optimistično. Imela je svoje mnenje o ljudeh in ga ni prilagajala mnenju večine, bila je pametna. Njen glas je bil globok, skoraj robot, imela pa je prešerne, zapeljive oči. Imela je pokončno držo, drugim je želela vse dobro. Za razliko od Govekarjeve Rezike je bila Cankarjeva Alma je optimistična.

Učiteljico Miliko Ljubec, ki ji je bila v ospredju njena čustvena plat oziroma ljubezen, je predstavil Kraigher v romanu *Kontrolor Škrobar* (1914). Bila je mlada učiteljica pri Svetem Ambrožu. Ni bila posebno lepa, vendar je bila poželenja vredna in je imela precej oboževalcev. Osvajala je Arnošta, ki pa jo je le izkoristil. Živela je klavrno življenje slovenske učiteljice. Rojena je bila nekje pri Sveti Agati, njena mati je bila gostilničarka, ki je imela neurejeno življenje. Milika domov ni hodila, saj se je vedno sporekla z materjo, svoje mladosti pa se ni rada spominjala. Kot mladenka ni imela velikih učnih sposobnosti, vendar je vseeno končala šolo na učiteljišču. K Ambrožu je prišla, ker je bila kazensko premeščena zaradi nespodobnih govoric, ki so jih širili ljudje o njej. Oblačila se je okusno in elegantno, poleg tega pa je bila koketna in prepirljiva. Po svoji politični opredeljenosti je bila narodnjakinja. Iz oznake učiteljice Milike je mogoče razbrati še eno značilnosti učiteljice tistega časa, in sicer njeno slabo življenje.

Kraigher je v svojem romanu predstavil še eno lastnost učiteljice, in sicer veselje do sodelovanja v razpravah oziroma pogovoru s svojimi kolegi o stanovskih vprašanjih. To je bila mlada učiteljica Helena Mavrič, ki je službovala pri Mariji Pomočnici in bila po politični opredelitvi narodnjakinja. Komunicirala je z vsemi, veliko pa se je družila tudi v gostilnah z družbo.

Med slovensko prozo sem zasledila tudi predstavitev »posebne« učiteljice, ki ni bila »prava« učiteljica, saj se ni izobraževala za ta poklic. To je bila Marijca, ki jo je predstavila edina ženska avtorica proznih del, ki tematizirajo lik učitelja oziroma učiteljice, L. Poljanec v delu *Učiteljica* (1899). Marijca je bila mlada ženska, ki po poklicu ni bila učiteljica, saj njeni starši niso imeli dovolj denarja, da bi jo lahko izšolali za učiteljico, a imela je vse kompetence, ki jih potrebuje učiteljica. Znala je lepo peti in pripovedovati lepe povesti ter nemščino, bila je pametna, saj je vedela veliko stvari. Otroci so jo imeli radi, saj jim je pripovedovala zgodbe, jih učila iger, se z njimi igrala in pela. Njena osrednja motivacija je torej bila otroke naučiti čim več stvari. Zanj lahko rečemo, da je tragični lik, saj je imela sposobnosti za učiteljico, a jih ni mogla uresničiti, saj ji njen gmotni položaj ni omogočal, da bi šla v šolo, kjer bi se izobrazila za poklic učiteljice.

Iz analize slovenskih proznih del lahko sklepam o podobi učiteljice, kakršno so si predstavljali literati. Učiteljica v tistem času je bila zelo čustvena, saj se je veliko ukvarjala s svojimi čustvi. Njen gmotni položaj je bil slab, kar je bila verjetno posledica nizke plače. Kaže se pa še ena lastnost slovenskih učiteljic, in sicer so rade sodelovale v pogovorih o stanovskih vprašanjih.

7.6.3 Primerjava podobe učiteljice v slovenski prozi z neliterarno podobo učiteljice

V slovenski prozi nastopa malo učiteljic, saj jih je v 24 delih le pet, medtem ko je njihovih moških sodelavcev kar 23. Tudi v pedagoškem tisku tistega časa sem v analiziranih prispevkih zasledila malo dopisov, ki so se nanašali izključno na učiteljice. Predvidevam, da so zanje veljale nekatere značilnosti, kot so veljale za učitelje, vendar jih niso posebej izpostavljali.

Neliterarna podoba učiteljice med letoma 1855 in 1914, kakršno lahko razberemo iz pedagoškega tiska tistega časa, prikazuje njene glavne značilnosti. Učiteljica na Slovenskem je bila aktivna in angažirana v svojem poklicu, bila je pridna in marljiva ter dobrodelna, saj je pomagala revnim otrokom. Podoba učiteljice v slovenski prozi ne prikazuje te plati učiteljice, saj se prozna dela bolj ali manj ukvarjajo z njenimi čustvi, torej z njenim osebnim življenjem.

Ena podoba učiteljice med analiziranimi proznimi deli kaže na veselje učiteljice pri sodelovanju v pogovorih s svojimi kolegi o stanovskih vprašanjih.

Podoba učiteljice v slovenski prozi prikazuje predvsem njeno osebno življenje, saj so večinoma predstavljene s čustvenega vidika. Prikazan je tudi njen slab gmotni položaj, kar se sklada z neliterarno podobo učiteljice tistega časa. Za razliko od proze je učiteljica v pedagoškem tisku prikazana kot pridna, delavna in dobrodelna.

SKLEP

Prikazala sem, kakšna je bila podoba učitelja v slovenski prozi, nastali med letoma 1855 in 1914, in kakšen njegov dejanski položaj ter podoba v tem obdobju. Ob tem sem predstavila okvir, ki je določal učiteljev dejanski položaj in s tem tudi na nek način njegovo podobo oziroma vsaj njegovo osebnost. Njegov dejanski položaj je bil v prvi vrsti odvisen od zakonskih podlag tistega časa in pogleda na to, kaj je bistvena naloga učitelja. Predstavitvi dejanskega položaja učitelja in njegove neliterarne podobe sem dodala še podobo učitelja v slovenski prozi ter ju med sabo primerjala.

Podrobneje sem predstavila najpomembnejša dokumenta na področju šolstva, ki sta vplivala na oblikovanje položaja učiteljev. To sta bila konkordat iz leta 1855, ki je dal cerkvi vodilno vlogo v šolstvu, in *Državni osnovnošolski zakon* iz leta 1869, ki je pomembno prispeval k napredovanju izobraževanja učiteljev in tudi njihovega položaja. V sklopu teh dveh dokumentov sem opisala še ostale pomembne zakone in dokumente, ki so dodatno urejali izobraževanje učiteljev in njihov položaj. Posebej sem prikazala določila za učiteljice, saj sem jim posvetila posebno poglavje, ker so se določila za učiteljice razlikovala od določil za učitelje. Predstavila sem njihovo izobraževanje, položaj in delovanje.

Najprej me je zanimalo, kakšna je podoba učitelja v leposlovju, napisanem med letoma 1855 in 1914, in kakšen njegov dejanski položaj ter podoba v izbranem obdobju. Ugotovila sem, da se je idealna podoba učitelja oziroma njegov moralni lik v izbranem obdobju spreminjal. Na oblikovanje podobe oziroma osebnosti osnovnošolskega učitelja so vplivali načrti in pričakovanja o osnovni šoli, največje spremembe na tem področju pa so se dogajale od srede 19. stoletja naprej, torej v obdobju, ki sem si ga izbrala za analizo. Sredi 19. stoletja se je tako zagovarjalo stališče, da bo učitelj pri otrocih dosegel ustrezne učne in vzgojne rezultate preko strogega discipliniranja in uporabe zunanje prisile. V drugi polovici 19. stoletja pa se je izoblikovalo prepričanje, da naj učitelj ne vzgaja s strogim discipliniranjem in zunanjo prisilo, ampak s svojim vzorom, tako se je vse bolj poudarjalo, da mora biti učitelj pri delu z otroki ljubeč in prijazen ter da jih mora pridobiti predvsem z ljubeznijo in zgledom. Neliterarno oziroma realno podobo učitelja med letoma 1855 in 1914 sem v določenem obsegu prikazala iz periodike oziroma pedagoškega tiska, in sicer predvsem iz *Učiteljskega tovariša*, nekoliko

pa tudi iz *Popotnika*. Podoba učitelja v slovenski prozi med letoma 1855 in 1914 sem lahko opazovala v 24 delih, ki so obravnavala tematiko učiteljev oziroma v katerih je bil učitelj glavni junak ali pa je imel katero od vlog v ospredju. Analiza proznih del je pokazala, da sta v prozi izoblikovani dve podobi učitelja. Ti sta si nasprotni, saj ena prikazuje učitelja kot marljivega, resnega in delavnega oziroma aktivnega, druga pa njegovo nasprotje, torej neaktivnega, za šolo in poučevanje nezainteresiranega učitelja. Med analiziranimi deli pa sem našla tudi primer, kjer je podoba učitelja in njihov položaj prikazan tak, kot je bil v realnosti. Takšen je bil učitelj Idolnik v *Trenotkih iz učiteljskega življenja*. Učitelj v slovenski prozi je predstavljen bodisi kot dober bodisi kot slab. Pozitivna oziroma negativna vloga je odvisna predvsem od njegovih značajskih lastnosti oziroma njegove osrednje motivacije delovanja. Kot pozitiven je običajno predstavljen učitelj, ki je nastopal ob župniku oziroma je deloval v sodelovanju z njim in je svoje delo oziroma poslanstvo vestno in dobro izpolnjeval. V nasprotju z njim pa je negativno prikazan učitelj, ki mu ni bilo mar za šolo in ki običajno ni sodeloval z župnikom. Takšen prikaz učitelja v slovenski prozi lahko razumemo tudi kot dejstvo, da je učitelj običajno deloval na podeželju, kjer je bilo sodelovanje učitelja in župnika zelo pogosto.

Ugotovila sem, da se podoba učitelja z dejanskim stanjem oziroma položajem ujema v nekaterih delih v nekaterih segmentih, v večini pa ne. Najbolj skladno z realnostjo je opisovanje učiteljevega boja za preživetje zaradi nizke plače in razočaranje učiteljev nad slabim plačilom njihovega dela. Učitelji, ki so se morali soočiti s to realnostjo, so bili velikokrat na začetku svoje poklicne poti idealisti, saj so si predstavljali, kako bodo delovali za dobro ljudi in kako jim bodo le-ti hvaležni, a se njihova pričakovanja niso uresničila.

Med analiziranimi deli slovenske proze sem zasledila tudi nekaj učiteljic, ki sem jih v diplomskem delu obravnavala v posebnem poglavju, vendar se da tudi iz podobe učiteljice v slovenski prozi odgovoriti na pred začetkom dela zastavljena raziskovalna vprašanja. Položaj učiteljic je bil drugačen od položaja njihovih moških sodelavcev, saj so za njih veljale drugačne zakonske določitve kot za učitelje. Poleg tega pa je izobraževanje žensk skozi zgodovino potekalo drugače kot izobraževanje moških, ker dolgo časa ni bilo urejeno s strani države. Skladen z drugačnimi zakonskimi določili učiteljic (za dvoje delo so na primer prejemale le 80 odstotkov učiteljske plače, zapovedan jim je bil celibat) je bil tudi njihov

položaj. Učiteljice pa so se morale soočiti še z diskriminacijo pri zaposlovanju, kar je dodatno vplivalo na njihov položaj. Neliterarna podoba učiteljice v analiziranih prispevkih pedagoškega tiska tistega časa kaže, da je bila učiteljica pridna, marljiva in aktivna, poleg tega pa še dobrodelna. Soočala se je s slabim ekonomskim oziroma gmotnim stanjem, kar je bila posledica nizkih plač. V slovenski prozi je pri učiteljicah izpostavljena čustvena plat, saj so učiteljice večinoma prikazane z vidika ljubezenskih težav. Ta vidik se ne sklada z neliterarno podobo, se pa z neliterarno podobo sklada zainteresiranost učiteljice za pogovor o stanovskih vprašanjih. Učiteljica je slovenski prozi običajno prikazana kot dobra oziroma pozitivna oseba. Za razliko od učitelja v nobenem delu ni nastopala ob župniku, čeprav je poučevala na podeželju.

VIRI IN LITERATURA

Alešovec, Jakob (1880). *Petelinov Janez. Povest (Povestica iz ne še preteklih časov)*. Uporabljena izdaja: *Petelinov Janez. Povest*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1919.

Alešovec, Jakob (1886). *Kako sem se jaz likal. Povest slovenskega trpina*. Uporabljena izdaja: *Kako sem se jaz likal. Povest slovenskega trpina*. Ljubljana: Prešernova družba, 1973.

Anton Martin Slomšek. *Slovenski biografski leksikon*. Dostopno na: <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:3074/VIEW/> (pridobljeno: 9. 1. 2012).

Bedno stanje učiteljstva in zahteva po odpomoci (8. 3. 1907). *Učiteljski tovariš*, 47, št. 10, str. 103–104.

Boj za kruh na Goriškem (3. 11. 1905). *Učiteljski tovariš*, 45, št. 44, str. 378–379.

Božidar Raič. *Slovenski biografski leksikon*. Dostopno na: <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:2382/VIEW/> (pridobljeno: 10. 1. 2012)

Cankar, Ivan (1898). *Ob smrtni postelji*. Uporabljena izdaja: *Ob smrtni postelji*. V: A. Ocvirk (ur.). *Ivan Cankar. Zbrano delo. Šesta knjiga. Mladostna proza*. Ljubljana: DZS, 1967.

Cankar, Ivan (1899). *O čebelnjaku*. Uporabljena izdaja: *O čebelnjaku*. V: F. Bernik, D. Moravec in T. Pavček (ur.). *Dela I. Vinjete, Knjiga za lahkomišelnje ljudi (Kralj Malhus), Gospa Judit*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985.

Cankar, Ivan (1901). *Iz življenja odličnega rodoljuba*. Uporabljena izdaja: *Iz življenja odličnega rodoljuba*. V: B. Madžarevič (ur.). *Slovenska klasika. Ivan Cankar. I. knjiga. Pesmi, Zgodnja kratka proza, Tujci*. Ljubljana: DZS, 2001.

Cankar, Ivan (1904). *Križ na gori*. Uporabljena izdaja: *Križ na gori. Ljubezenska zgodba*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1956 (Knjižica Kondor, Izbrana dela iz domače in svetovne književnosti, 4).

Cankar, Ivan (1904). *Martin Kačur*. Uporabljena izdaja: *Martin Kačur*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978 (Zbirka Petdeset najlepših po izboru bralcev).

Cankar, Ivan (1908). Pravična kazen božja. *Ljubljanski zvon*, 28, št. 1. Uporabljena izdaja: Pravična kazen božja. V: *Ivan Cankar. Zbrano delo. Osemnajsta knjiga. Sosed Luka. Kurent. Črtice in novele (1907–1909)*. Ljubljana: DZS, 1973.

Cankar, Ivan (1908). *Razbojnik Peter*. Uporabljena izdaja: Razbojnik Peter. V: *Ivan Cankar. Zbrano delo. Šestnajsta knjiga. Hlapec Jernej in njegova pravica. Zgodbe iz doline šentflorjanske. V samoti*. Ljubljana: DZS, 1972.

Cankar, Ivan (1911). *Dana*. Uporabljena izdaja: Dana. V: *Volja in moč*. Ljubljana: založil L. Schwentner, 1911.

Cankar, Ivan (1911). *Pred pragom*. Uporabljena izdaja: Pred pragom (razdelek Trenotki). V: *Ivan Cankar. Zbrano delo. Enaindvajseta knjiga. Moja njiva*. Ljubljana: DZS, 1974.

Cankar, Ivan (1911). *Prepir v krčmi*. Uporabljena izdaja: Prepir v krčmi (razdelek Naša dolina). V: *Ivan Cankar. Zbrano delo. Enaindvajseta knjiga. Moja njiva*. Ljubljana: DZS, 1974.

Cankar, Ivan (1914). *Krpa na čevlju*. Uporabljena izdaja: Krpa na čevlju. V: *Ivan Cankar. Zbrano delo. Dvaindvajseta knjiga. Moje življenje. Grešnik Lenart. Črtice (1914)*. Ljubljana: DZS, 1975.

Ciperle, Jože, in Vovko, Andrej (1987). *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

Cvirn, Janez (2006). *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Habsburški monarhiji: Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.

Čednosti dobrega učitelja (1. 6. 1868). *Učiteljski tovariš*, 8, št. 11, str. 161–164.

Detela, Fran (1914). Spominska plošča. *Dom in svet*, 27, št. 1–2, str. 3–9, 73–83. Uporabljena izdaja: Spominska plošča. V: J. Šolar (ur.). *Dr. Franc Detela. Zbrano delo, 5*. Celje: Mohorjeva družba, 1967.

Dimnik, Jakob (15. 3. 1889). Dvanajst učiteljskih lastnostij. *Učiteljski tovariš*, 29, št. 6, str. 91–93.

Dobrepoljski (15. 2. 1864). Nekatere lastnosti dobrega učitelja. *Učiteljski tovariš*, 4, št. 4, str. 49–51.

Dolar, Darko (2005). Podobe Avstrije in Avstrijcev v slovenski literaturi od konca 18. stoletja do 1918. V: T. Smolej. *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti. Imagološko berilo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, str. 91–101.

Dopisi (10. 1. 1880). *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko*, 1, št. 1, str. 10–13.

Dopisi (25. 5. 1880). *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko*, 1, št. 10, str. 154–159.

Dopisi (10. 1. 1883). *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko*, 4, št. 1, str. 11–13.

Dopisi (15. 3. 1889). *Učiteljski tovariš*, 29, št. 6, str. 94–96.

Dopisi in novice (15. 2. 1867). *Učiteljski tovariš*, 7, št. 4, str. 60–64.

Dopisi in novice (1. 10. 1867). *Učiteljski tovariš*, 7, št. 19, str. 303–304.

Dopisi in novice (15. 5. 1868). *Učiteljski tovariš*, 8, št. 10, str. 159–160.

Dopisi in novice (15. 3. 1869). *Učiteljski tovariš*, 9, št. 6, str. 92–96.

Dopisi in novice (15. 9. 1869). *Učiteljski tovariš*, 9, št. 18, str. 277–280.

Dopisi in novice (1. 10. 1869). *Učiteljski tovariš*, 9, št. 19, str. 294–296.

Dopisi (1. 3. 1901). *Učiteljski tovariš*, 41, št. 6, str. 57–58.

Dopisi (20. 6. 1901). *Učiteljski tovariš*, 41, št. 17, str. 144–145.

Dopisi (10. 10. 1901). *Učiteljski tovariš*, 41, št. 26, str. 226–227.

Glušič, Helga (1996). *Sto slovenskih pripovednikov*. Ljubljana: Prešernova družba.

Govekar, Fran (1895). Doktor Strnad. Spisal Fr. G. Kosec. *Slovenski narod*, 28, str. 142–164.

Hladnik, Miran (1981). Slovenski ženski roman. *Slavistična revija*, 29, str. 259–296.

Hladnik, Miran (1990). *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba.

Hojan, Tatjana (1970). Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem. V: F. Ostanek (ur.). *Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem. Razstava v Slovenskem šolskem muzeju pod pokroviteljstvom tovarišice Lidije Šentjurg, članice Sveta federacije*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, str. 5–48.

Hojan, Tatjana (1981). Popotnik – Sodobna pedagogika. Ob stoletnici pedagoške revije. *Sodobna pedagogika*, 32, št. 1–2, str. 1–5.

Hojan, Tatjana (1990). Ob 100-letnici ustanovitve zveze slovenskih učiteljskih društev. *Sodobna pedagogika*, 41, št. 3–4, str. 113–121.

Hojan, Tatjana (1998). Slovenske učiteljice ob koncu 19. stoletja. *Šolska kronika*, 31, št. 7, str. 134–142.

Iz dnevnika nekega starega učitelja (15. 4. 1865). *Učiteljski tovariš*, 5, št. 8, str. 125.

Iz dnevnika nekega starega učitelja (15. 3. 1866). *Učiteljski tovariš*, 6, št. 6, str. 97.

Janež, Stanko (1992). *Poglavitna dela slovenske književnosti. Vsebine in označitve 1, Pripovedna in dramska dela: 1789–1986*. Maribor: Obzorja.

Jenko, Simon (1858). *Jeprški učitelj*. Uporabljena izdaja: Jeprški učitelj. V: U. Kraigher (ur.). *Simon Jenko. Izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1957 (Knjižica Kondor, Izbrana dela iz domače in svetovne književnosti, 10).

Jurčič, Josip (1866). *Deseti brat*. Uporabljena izdaja: Deseti brat. V: J. Logar (ur.). *Josip Jurčič. Izbrano delo II*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976 (Zbirka Naša beseda).

Kersnik, Janko (1882): *Ponkrčev oča*. Uporabljena izdaja: Ponkrčev oča. V: B. Paternu (ur.). *Kmetske slike*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1989 (Knjižica Kondor, Izbrana dela iz domače in svetovne književnosti, 61).

Kokot, Miha (1880). Zakaj ima ostati poklic učitelju vsekakor središče njegovega delovanja. *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko*, 1, št. 16–17, str. 241–243, 257–260.

Kostanjevec, Josip (1903). Trenotki iz učiteljskega življenja. Spisal Josip Dolinar. *Ljubljanski zvon*, 23, št. 2, str. 148–156, 289–297, 402–413, 545–550, 600–603, 737–740.

Kostanjevec, Josip (1914). Gozdarjevi spomini. Spisal Jos. Kostanjevec. *Slovenske večernice za pouk in kratek čas*. 68. zvezek. Celovec: Družba svetega Mohorja, str. 97–160.

Kostanjevec, Josip (1914). Novo življenje. Povest. *Slovenske večernice za pouk in kratek čas*. 68. zvezek. Celovec: Družba svetega Mohorja, str. 1–34.

Kraigher, Alojz (1914). *Kontrolor Škrobar. Roman*. Uporabljena izdaja: *Kontrolor Škrobar. Roman*. Maribor: Založba Obzorja, 1973.

Kušej, Mateja (1996). *Prve učiteljice, prve pisateljice – kdo jih še pozna? Ženski prispevek k slovenski literaturi od začetkov do 1918*. Celovec: Drava.

Lastnosti narodovega učitelja (15. 9. 1862). *Učiteljski tovariš*, 2, št. 18, str. 280–283.

Lastnosti narodovega učitelja (1. 10. 1862). *Učiteljski tovariš*, 2, št. 19, str. 294–296.

Leo Graf Thun-Hohenstein. *AEIOU Österreich-Lexikon*. Dostopno na: <http://www.austria-lexikon.at/af/AEIOU/Thun-Hohenstein, Leo Graf> (pridobljeno: 14. 2. 2012).

Leopold Hasner von Artha. *AEIOU Österreich-Lexikon*. Dostopno na: <http://www.austria-lexikon.at/af/AEIOU/Hasner von Artha, Leopold> (pridobljeno: 14. 2. 2012).

Mariborsko-lavantinska škofija. *Leksikon Sova* (2006). Urednica: Maja Ogrizek. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 654.

Melik, Vlado (1970). Slovenci in »nova šola«. V: V. Schmidt, V. Melik in F. Ostanek. *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, str. 31–63.

Milčinski, Fran (1912). *Muhoborci. Domorodna povest*. Uporabljena izdaja: *Muhoborci*. Ljubljana: Založba Karantanija, 1991.

Milharčič Hladnik, Mirjam (1993). O paradoksu grešnih kozlov in črnih ovc. *Šola v teoriji – Teorija v šoli: časopis za kritiko znanosti*, 21, št. 160–161, str. 29–44.

Milharčič Hladnik, Mirjam (1995). *Šolstvo in učiteljice na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče (Zbirka Sophia 5/95).

Naši dopisi (15. 7. 1890). *Učiteljski tovariš*, 30, št. 19, str. 218–221.

Nova beseda. Besedilni korpus na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Ur. Primož Jakopin. Dostopno na: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html (pridobljeno: 14. 11. 2011).

Novice (1. 7. 1863). *Učiteljski tovariš*, 3, št. 13, str. 206–208.

O šolskih stavbah (11. 8. 1905). *Učiteljski tovariš*, 45, št. 32. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-FUC70F88> (pridobljeno: 23. 2 2012).

Okoliš, Stane (1999). Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja II. (od 1848 do 1918). V: J. Ciperle, A. Vovko in S. Okoliš (ur.). *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja II (od 1848 do 1918)*. Katalog stalne razstave. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, str. 59–80.

Ostaneč, France (1952). Pregled slovenskega periodičnega pedagoškega tiska. *Sodobna pedagogika*, št. 5–6, str. 215–226.

Ostaneč, France (1961). »Učiteljski tovariš«. *Sodobna pedagogika*, št. 5–6, str. 131–142.

Ostaneč, France (1969a). Ob stoletnici obvezne šole na Slovenskem ozemlju 1869–1969. *Sodobna pedagogika*, št. 7–8, str. 208–218.

Ostaneč, France (1969b). Pregled razvoja osnovne šole na slovenskem ozemlju 1869–1969. V: F. Ostaneč (ur.). *Ob stoletnici osemletne obvezne osnovne šole na Slovenskem*. Razstava v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani pod pokroviteljstvom dr. Franca Hočvarja, podpredsednika Izvršnega sveta Republike Slovenije. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, str. 5–54.

Ostaneč, France (1999). Šolski sistemi na Slovenskem v obdobju 1774 do 1963: Ob deseti obletnici smrti Franceta Ostanka 1902–1989. *Šolska kronika*, 30, št. 1, str. 51–71.

Pageaux, Daniel Henri (2008). *Imagološke razprave*. Iz francoščine prevedli Gregor Perko, Agata Šega in Vladimir Pogačnik. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za podiplomski humanistični študij (Knjižna zbirka Documenta).

Pavlič, Slavica (1972). Prizadevni šolniki na Slovenskem v obdobju 1774–1914. V: F. Ostanek (ur.). *Prizadevni šolniki na Slovenskem v obdobju 1774–1914. Razstava v Slovenskem šolskem muzeju*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, str. 125–133.

Pavlič, Slavica (1998). Osnovna šola od državnega osnovnošolskega zakona leta 1869 do prve svetovne vojne. *Šolska kronika*, 31, št. 7, str. 125–133.

Peček, Mojca (1992). »Čednosti dobrega učitelja«. *Šolska kronika*, 25, str. 71–79.

Peček, Mojca (1993a). Feminizacija učiteljevanja 1869–1941. *Šolska kronika*, 26, str. 61–73.

Peček, Mojca (1993b). Podoba iz sanj. *Šola v teoriji – Teorija v šoli: časopis za kritiko znanosti*, 21, št. 160/161, str. 13–23.

Peček, Mojca (1996). Strokovna avtoriteta osnovnošolskega učitelja v drugi polovici 19. stoletja. *Šolska kronika*, 24, št. 5, str. 69–77.

Peček, Mojca (1998). *Avtonomnost učiteljev nekdaj in sedaj*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče (Zbirka Sophia 7/98).

Po volitvah (20. 10. 1901). *Učiteljski tovariš*, 41, št. 27, str. 229–230.

Poljanec, Ljudmila (1899). Učiteljica. Spisala Marijanka. *Dom in svet*, 12, št. 9, str. 268–270.

Protner, Edvard (2000). *Pedagogika in izobraževanje učiteljev (1919–1941)*. Nova Gorica: Educa.

Radoslav (1. 4. 1866). Kaj si učitelja dopisujeta. *Učiteljski tovariš*, 6, št. 7, str. 107–109.

Sagadin, Janez (1991). *Razprave iz pedagoške metodologije*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Schmidt, Vlado (1967). Začetki organizacije slovenskega učiteljstva. *Sodobna pedagogika*, št. 5–6, str. 237–253.

Schmidt, Vlado (1970). Osnovna šola in osnovnošolska zakonodaja pred sto leti. V: V. Schmidt, V. Melik in F. Ostanek. *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, str. 9–29.

Schmidt, Vlado (1988a). *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem. I.* Ljubljana: Delavska enotnost (Zbirka Posebne izdaje).

Schmidt, Vlado (1988b). *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem. II.* Ljubljana: Delavska enotnost (Zbirka Posebne izdaje).

Schmidt, Vlado (1988c). *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem. III. (1848–1870)*. Ljubljana: Delavska enotnost (Zbirka Posebne izdaje).

Slodnjak, Anton (1975). *Obrazi in dela slovenskega slovstva. Zgodovina slovenskega slovstva od začetka do osvoboditve*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Dostopno na: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.

Slovenska kmečka povest: Podatkovna zbirka. Ur. Miran Hladnik. Dostopno na: <http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/> (pridobljeno: 15. 11. 2011).

Smolej, Tone (2005). Urednikov uvod. V: T. Smolej. *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti. Imagološko berilo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, str. 5.

Solnce učilnice ali učiteljeva prva lastnost (1885). *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko*, 6, št. 13, str. 193–194.

Stichova (22. 9. 1911). Učiteljica, žensko vprašanje in gibanje. *Učiteljski tovariš*, 51, št. 38, str. 1–2.

Strmčnik, France (1970). Razvoj izobraževanja osnovnošolskega učiteljstva na Slovenskem v obdobju od leta 1869 do razpada Avstro-Ogrske. V: V. Schmidt, V. Melik in F. Ostanek. *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, str. 339–411.

Svetoslav (1. 7. 1864). Pisma dveh slovenskih učiteljev. *Učiteljski tovariš*, 4, št. 13, str. 203–204.

Šega, Ivan (1902). Pedagoški utrinki. *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko*, 23, št. 12, str. 380–382.

Šega, Ivan (1904). Pedagoški utrinki. *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko*, 25, št. 10, str. 313–317.

Učiteljske plače in deželni zbor kranjski (20. 10. 1905). *Učiteljski tovariš*, 45, št. 42, str. 359.

Vajda, Fran (1912). Individualnost učiteljeva. *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko*, 33, št. 12, str. 384–386.

Verbinc, France (1997). *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Vodopivec, Peter (2010). *Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.

Wider, Karel (10. 8. 1906). Učiteljevo delovanje izven šole. *Učiteljski tovariš*, 46, št. 35, str. 291–293.

Zadravec, Franc (1973). Kraigherjev roman Kontrolor Škrobar. V: Kraigher, Alojz. *Kontrolor Škrobar. Roman*. Maribor: Obzorja, str. 481–532.

Zvišanje učiteljskih plač (29. 1. 1909). *Učiteljski tovariš*, 49, št. 5. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-UQ511Z8U> (pridobljeno: 23. 2. 2012).

Žlebnik, Leon (1955). *Obča zgodovina pedagogike*. Ljubljana: DZS.

PRILOGA: POVZETKI ANALIZIRANIH PROZNIH DEL

Simon Jenko: *Jeprški učitelj* (1858)

Na Jeprci ni bilo rednega pouka, saj otroci niso hodili v šolo. Jeprški učitelj je bil reden gost pri krčmarju Cvirnarju, kjer je njemu in krojaču Martinčku razlagal, kakšen sistem za sestavo kombinacije loterijskih števil je iznašel. Star župnik je umrl, zato so na Jeprci dobili novega. Učitelj je prosil deklo Jerico za denar za nakup srečke, saj je svoj denar že porabil. Na poti domov mu je veter odnesel klobuk s pripetim listkom vplačanih števil v vodo, ki ga je hotel rešiti, a mu ni uspelo. Prišel je domov ves moker in legel v posteljo. Ponoči se mu bledlo o listku in v teh mukah je umrl. Čez čas je krojač trdil, da pri njem straši, zato so brali zanj sveto mašo. Postaviti mu je dal kamen na njegov grob, saj mu je pomagal k sreči (dobil je terno), izplačal pa je tudi učiteljev dolg Jerici.

Josip Jurčič: *Deseti brat* (1866)

Lovre Kvas je končal ljubljanski licej. Ni hotel ustreči materini želji, da bi študiral teologijo, ampak je hotel iti v daljna mesta v višje šole. Starši niso bili zadovoljni z njegovo odločitvijo, zato so mu odrekli podporo. Lovru je prišlo prav, da je po priporočilu dobil začasno službo učitelja sinu premožnega graščaka Benjamina G* na gradu Slemenice. Na poti proti Slemenicam je srečal desetega brata Martinka Spaka, ki je bil nezakonski sin graščaka Piškava, ki je izkoristil njegovo mater zaradi denarja, nato pa jo zapustil. Nadel si je vzdevek deseti brat, da bi se maščeval očetu za materino trpljenje. Lovre je bil čeden mladenič, star malo čez 20. Po mnenju profesorja iz Ljubljane je bil eden najbolj pridnih učencev. Na Slemenicah je nameraval ostati dve leti, nato pa nadaljevati šolanje na višjih šolah. Bil je slabotnega telesnega zdravja in trpel je materialno pomanjkanje. Zaljubil se je v Manico, hčer graščaka Benjamina. Tudi on je bil všeč njej in veliko sta se družila. Manica naj bi se poročila z Marijanom, sinom graščaka Piškava. Lovre se je bal tekmeča Marijana, saj je trdil, da sam Manice ni vreden. S tem se Manica ni strinjala in mu je cel čas vlivala pogum in samozavest. Starši so začeli sumiti čustva zaljubljenecv, Manica pa je slišala njun pogovor, v katerem je graščak povedal, da bo moral Lovre s Slemenic, če je to res. Zaradi tega je bila Manica

žalostna in ni hotela, da bi starša izvedela za njena čustva. Resnico je slišal Marijan, ki Manici ni hotel obljubiti, da ne bo ničesar povedal. Marijan in Lovre sta se sprla, prepir pa je slišal Martinek in posegel vmes. Z Marijanom sta se stepla in Marijan je po nesreči sprožil puško ter ustrelil Martinka. Marijan je obležal hudo poškodovan, za napad so obtožili Lovra, a se je razkrila resnica. Martinek je k sebi poklical Lovra in mu povedal zgodbo o svoji materi. Povedal mu tudi, da je on njegov bratranec. Maničina starša sta izvedela za ljubezen in sklenila, da bi bil Lovre primeren zet, če bi imel premoženje. Piškav je napisal pismo sinu, v katerem mu je povedal resnico, nato pa odšel neznano kam. Marijan je prepusti grad in Manico Lovru. Lovre in Manica sta zaživela na gradu Piškava, Lovre pa je izvedel, da je deseti brat umrl. Z Manico sta mu postavila spominek iz rezanega kamna.

Jakob Alešovec: *Petelinov Janez. Povest (Povestica iz ne še preteklih časov) (1880)*

V Breški vasi so vročega poletnega dne vaščani spravljali domov obilne pridelke. Tistega dne se je domov vrnil Petelinov Janez, mlajši županov sin, ki se je šolal za duhovnika, vendar je opustil šolanje, saj ga vera ni zanimala in je bil proti njej. Župan Petelin je imel z ženo Polono še starejšega sina Jožeta, ki je bil pri vojaki, mlajšo hčer Reziko, staro 12 let, in starejšo hčer Nežiko, ki je delala v njegovi gostilni. Janez je staršem povedal, da ne bo več študiral, ampak da bo šel z baronom na Dunaj, kjer bo pomagal njegovemu sinu pri učenju. Domači so bili razočarani nad njim. Breška vas ni imela šolskega poslopja in tudi učitelja ne, ker orglar ni imel sposobnosti za poučevanje, zato sta otroke v župnišču poučevala župnik in kaplan, ki pa za to delo nista bila plačana. Otroci so se v šoli naučili brati in pisati, radi so hodili v šolo, ker sta župnik in kaplan dobro ravnala z njimi. Nekega dne so Brežani dobili ukaz, da morajo sezidati šolo in najeti učitelja. Vaščani so bili sprva proti, a so vseeno sezidali šolo zraven cerkve. Dobili so učitelja, ki se je preselil v vas. Župnik je v nedeljo po maši povedal, da se bo pričel pouk in da naj starši vpišejo svoje otroke v šolo. O učitelju so imeli Brežani različna, deljena mnenja, a so naslednji dan pripeljali svoje otroke v šolo na vpis. Počasi so začeli zaupati učitelju. Nežika je pela v pevskem zboru, veliko se je pogovarjala z učiteljem, ki jo je spraševal po Janezu. Ljudje so začeli govoriti, da se med Nežiko in učiteljem nekaj plete. Petelinovi so dobili Janezovo pismo, da je šel kot prostovoljec v vojsko. Izvedeli so tudi, da je

Jože umrl v boju, zato je Petelin prestavil hčerino poroko z učiteljem. Petelin in žena sta se dogovarjala, kako bosta razdelila posestvo. Domov se je vrnil Janez, ki je moral zaradi poškodbe zapustiti vojsko. Pobotal se je z domačimi, vendar je začel ljudi ščuvati proti veri, zato je moral spet od doma. V mestu si je našel službo pri advokatu Zvitoviču, ki mu je pomagal pri volitvah. Zvitovič je bil liberalec in je kandidiral za poslanca. Janez se je v mestu seznanil z uradnikom Kleparjem in njegovo družino ter se zapletel v ljubezenska razmerja z njegovimi hčerkami. Učitelj Uranič in Nežika sta se medtem poročila. Zvitovič ni dobil podpore na volitvah, zaradi česar je Janez skupaj z njim začel spletkariti proti breškemu župniku in učitelju, za katerega je mislil, da mu hoče njegov oče prepustiti posest. Zaradi tega sta morala oba na zagovor, učitelj je bil kazensko premeščen. Petelin ga je pregovoril, da je opustil poklic in ostal v vasi. Janez je ukradel Zvitoviču denar in pobegnil, zaradi česar so ga iskale oblasti na njegovi domačiji. Po odpovedi učitelja Uraniča je Beška vas dobila novega učitelja Dolenca. Otroci so želeli starega učitelja nazaj, starši pa jih niso več pošiljali v šolo. Učitelj Dolenc je pisal okrajnemu glavarstvu, da se je Breška vas uprla šoli in prosil za pomoč oziroma kazen za upornike, ki naj bi jih prisilili, da pošljejo svoje otroke v šolo. V vas so prišle oblasti in naložile kazen upornikom, otroci pa so spet hodili v šolo. Vsi so bili jezni na učitelja, zato so se ga izogibali. Janez je izgubil tožbo z očetom, nekega dne pa se je vrnil, saj je zapravil ves Zvitovičev denar. Hotel je zažgati domačijo, vendar ga je pes raztrgal in je umrl. Za njim so žalovale mati in sestri. Učitelj Dolenc je konec šolskega leta odšel, njegovo mesto je spet prevzel stari učitelj in fara je bila zadovoljna. V vasi je bil mir, saj so se Janezovi privrženci pobili med sabo. Učitelj Uranič je vodil bralno društvo in bil pri tem uspešen.

Janko Kersnik: *Ponkrčev oča* (1882)

Pod Kompoljskim gradom je bil dober kraj za lov. Grajski učitelj je bil lep, mlad in odličen lovec. Na gradu ni bil veliko časa in ni nameraval ostati dolgo, ker je hotel iti nadaljevati študij. V kraju, kjer je poučeval, mu je bil dolgčas, edina zabava mu je bil lov. Nekega dne je med lovom šla mimo kmečka deklica, ki si jo je učitelj ogledal in ogovoril. Izvedel je, da je Tolstovršnikova Urška. V njej je videl možnost zabave v hribih, zato je ob večerih hodil k njej. Čez dva meseca so se baronovi odselili v mesto in učitelj je šel z njimi. Urška je med njunimi

srečanji zanosila in rodila sina, ki ga je župnik krstil za Ponkrèca. Kmalu za tem je zbolela in umrla. Čez 30 let je na materinem domu gospodaril Ponkrèc. Nekega večera se je k njemu zatekel star možki, ki je ugotovil, da je Ponkrčev oče. Ponkrèc mu je dal posteljo v hiši, proti jutru je umrl. Sin mu je oskrbel in plačal pogreb, plačal pa je tudi mašo za mater in očeta.

Jakob Alešovec: *Kako sem se jaz likal. Povest slovenskega trpina (1886)*

V poglavju *V šolo* avtor pripoveduje o učitelju, ki je ob svojem prihodu v razred molil in učenci so molili za njim. Kaplan jih je učil krščanskega nauka. Učitelj je govoril slovensko slabo, dobro pa je govoril nemško. Jakoba je vprašal, kaj je njegov oče. Odgovoril mu je v nemščini, vendar ni pravilno izgovoril. Učitelj ga je popravil in mu povedal, da naj pove očetu, kako se prav pove. Ko je Jakob prišel domov, je očetu povedal, da nič ne zna, in od takrat naprej je imel učitelj toliko pravic do njega kakor njegovi starši. V šoli je vladala stroga disciplina. Nekega dne, ko je veliko učencev manjkalo, je učitelj povedal, da naj prisotni ostalim povedo, da bodo kaznovani, če ne pridejo v šolo. Jakob je v šolo hodil le zato, da mu ni bilo treba delati in pomagati očetu, drugače pa se ni rad učil, edino verouk mu je bil zanimiv. Ta situacija pa se je spremenila, ko enkrat pri pouku ni bil pozoren in ni znal odgovoriti na učiteljevo vprašanje. Učitelj mu je povedal, da nič ne zna, da ga je kaplan hvalil, vendar temu ni tako. Povedal mu je tudi, da ga ne bo nikoli več nič vprašal, če ne bo pazljiv. Jakoba je bilo sram pred samim sabo, zato se je odločil, da bo bolj sodeloval pri pouku in da bo priden. Naslednji dan je odšel v šolo brez malice. Med odmorom za kosilo je bil lačen, sošolka Franica, županova hči, mu je obljubila, da bo skočila domov in da mu bo prinesla kos kruha. V tem času pa mu je mati prinesla hrano, da se je nasitil. Franici je povedal, da ne bo več nikoli tepen in okregan, saj bo sedel pri miru in se učil. Jakob se je res poboljšal in od učitelja dobival pohvale. Postal je »obermusteršilar« in zapisoval imena nemirnih učencev na tablo, kar jim je prineslo »štaberl« ali klečanje. Jakob je imel spoštovanje pri vseh, tudi pri deklicah, ker je njegova beseda veljala pri učitelju več od vseh drugih skupaj. Učitelj je ob koncu šolskega leta v zlate in črne bukve zapisoval imena učencev. V zlato so bila zapisana imena pridnih učencev, v črno bukvo pa imena porednih.

V poglavju *Začne se nemščina* avtor nadaljuje popisovanje iz šolskih klopi. V šoli so se začele priprave za preizkus, zato je učitelj pridržal Jakoba v šoli in mu povedal, da bo morda on prvi in da se mora za preizkus naučiti kaj posebnega, kar bo znal na pamet povedati, nekaj nemškega. Na dan preizkusa so prišli učenci skupaj s starši v šolo. Učitelj je bil praznično oblečen, prišli so dekan, dva posvetna gospoda, več duhovnikov, župan in kaplan, ki so spremljali in ocenjevali učence. Jakob je preizkus odlično prestal in bil zapisan prvi v zlato knjigo, Franica je bila druga. Jakob je s tem dokazal, da ve vse, kar se je lahko naučil v njihovi (domači farni) šoli. K njim domov je prišel kaplan in vprašal očeta, kaj misli početi s sinom ter mu predlagal, da naj ga da naprej v šole. Oče je upošteval kaplanov nasvet, ki mu je zagotovil vse potrebno. Učitelj je dal Jakobu šolsko spričevalo in mu povedal, da naj se pridno uči, da bo delal čast njihovi šoli. Jakob mu je obljubil, da ga bo ubogal, obljubil mu je tudi, da se bo najprej naučil nemško, da se bosta lahko v počitnicah pogovarjala. Franica je Jakobu pred odhodom povedala, da bo šla v šolo k nunam. Jakob je odšel v Kamnik v šolo k frančiškanom.

Fran Govekar: *Doktor Strnad* (1895)

Dr. Strnad je na plesu spoznal učiteljico Reziko. Bila mu je všeč in sčasoma se je zaljubil vanjo. Redno je hodil na obisk k njenim sorodnikom, se z njo družil in pogovarjal. Nekega dne ji je izpovedal ljubezen in jo zaprosil za roko. Rezika je privolila in tako sta se zaročila. Zaročka jo je zelo osrečila in spremenila se je v veselo dekle. Strnad je moral za šest mesecev v vojsko na Koroško v Celovec, njegov odhod pa je razžalostil Reziko. Nekega dne je sedel v kavarni in pripovedoval o Rezikinem lepem značaju, odkritosrčnosti in opisoval njene čednosti. Povedal je, da je veliko pridobil s to ljubeznijo. Ob Vrbskem jezeru je bila Marta Sch ..., ki je bila nekoč igralka. Bila je črnolasa in zanimiva ženska, vendar ne toliko lepa kot koketna. Bila je izzivalna in je prikrito zapeljevala Strnada, ki mu je sčasoma postala všeč. Pisal je svoji zaročenki v Ljubljano, vendar so bile njegove misli pri Marti. Strnad in Marta sta se zaročila in delala načrte za prihodnost. Nenapovedano je Strnada obiskal njegov brat, ki mu je pripovedoval o prevarantski ženski, ki na veliko menjava moške, in izkazalo se je, da je bila ta ženska Marta. Dr. Strnad se razšel z Marto in pisal Reziki, naj mu odpusti in postane njegova žena. Rezika

mu je odpisala, da mu odpušča, vendar se ne bo poročila z njim, saj je tako najbolje. Zaželela mu je srečo v življenju, dr. Strnad pa si je čez dve leti našel drugo žensko.

Ivan Cankar: *Ob smrtni postelji* (1898)

Študent Fran Zadnik je prišel na obisk k Božičevim, saj je bil zaljubljen v Pavlo, nečakinjo gospe Božič. Pred štirimi leti se je vpisal na pravno fakulteto na Dunaju. Slikal je portrete in pisal feljtone, da je lahko preživel, sčasoma je vse manj časa namenil za študij. Njegova mati je bolna ležala v postelji. Skrbelo jo je za sinov študij, on pa jo je miril z lažmi, da je vse v redu. Nekega večera je odšel v Maslenovo gostilno, kjer je prisedel k davčnemu praktikantu Golobu in učitelju Slivarju, saj je čutil potrebo, da govori o malenkostnih stvareh, čim bolj oddaljenih od njegovega stanja, in da posluša stare anekdote. Učitelj mu je rekel, da je shujšal in da nesrečna ljubezen ubija. S sladkim nasmehom mu je povedal, da so vsi mislili, da se ženi, a se je vse razblinilo, saj so bili Božičevi nezadovoljni z njim. Zadnik je opazil osladni smehljaj na Slivarjevem obrazu, ko je govoril z njim o Pavli. Slišal je, da se Slivar zanima zanjo, a on je to zanikal, češ da je zanj to preneumno, prepatetično. Slivar je Zadniku pripovedoval še o tem, kakšnega človeka ljubijo ljudje, kot sta gospa Božič in Pavla. Zadnik je Slivarju očital, da jih je on poučil o njem in da človek izkoristi vsako priložnost za lastno korist. Slivar je sebi v bran povedal, da temu ni tako, in ga spomnil, kako je govoril, ko se je nekega večera prepiral v gostilni. Zadnik je odšel, davčni praktikant pa je Slivarju povedal, da ga je dobro umil. Slivar se je smejal z neprijetnim nasmehom in nezadovoljno gledal predse ter molčal. Pridružil se je uradnikom za sosednjo mizo pri razpravljanju o visoki politiki. Zadnikova mati je umrla, Fran pa je odšel na Dunaj, da bi dokončal študij. Čez dve leti je nastopil službo na sodišču, nanj so gledali s ponosom. Pavli je pisal ljubezenska pisma in ona mu je odgovarjala nanje.

Ivan Cankar: *O čebelnjaku* (1899)

Blokarja so neko nedeljo mučile čudne sanje zaradi dogodkov prejšnjega večera. Zvečer je bila županova gostilna polna in tam je bil tudi upokojen učitelj Mrva, ki je imel čebelnjak. V gostilni se je sprl z županom, ga zmerjal, nato pa je vzel klobuk in odšel. Mrva je živel na Brestanici na hribu v zapuščeni, polrazpadli koči že več kot 40 let. Vsako jutro je sedel na pragu kočice in opazoval svoj čebelnjak, ki je bil že precej star, postavljen pa je bil na Blokarjevi zemlji, saj je vsa vaška zemlja pripadala županu. Župan se je hotel Mrvi maščevati, zato mu je ponoči vrgel čebelnjak na cesto. Blokar je vedel, da je pravica na učiteljevi strani, a vedel je, da ima župan to pravico, saj je vsa zemlja njegova. Mrva je zjutraj videl, kaj mu je storil župan, in je zblaznel, čez nekaj mesecev pa umrl.

Ljudmila Poljanec (Marijanka): *Učiteljica* (1899)

Marijca je bila visokoraslo dekle črnih oči in črnih kodravih las, bila je ljubezniva in tiha. Ko je prišla iz zavoda, je bila stara 16 let. Tam se je naučila raznih stvari, ki se jih otroci v domači šoli niso naučili. Otroci so bili veseli, ko je prišla domov. Nekega dne jo je Marijanka vprašala, kdo jo je naučil tako lepo peti, in ji povedala, da naj bo ona učiteljica. Otroci so povedali, da bodo oni šli k njej v šolo. Marijci se je ob teh besedah utrnila solza. Odšli do proti domu, otroci pa je niso več upali nič vprašati. Preden so se razšli, jim je povedala, da je popoldne ne bo k njim, in od takrat naprej je bila redko med njimi. Otroci je kmalu niso več pogrešali, le Marijanka jo je. Nekoč je odšla do nje in jo vprašala, zakaj noče biti učiteljica. Marijca ji je povedala, da bi bila rada učiteljica, a se ne more izšolati za učiteljico. Marijanki je bilo žal za Marijco. Čez nekaj tednov je Marijca odšla k bogatemu stricu, Marijanka pa je morala spomladi v šolo. Marijca se je poleti vrnila domov, bila je blede in upadlih lic. Marijanka je pogosto hodila k njej in se z njo pogovarjala. Nekega dne je Marijca zbolela in čez nekaj dni umrla. Marijca je Marijanki za vedno ostala v njenem spominu, saj je bila njena »prva, idealna učiteljica«.

Ivan Cankar: *Iz življenja odličnega rodoljuba* (1901)

Učitelj Šviligoj je v dolini šentflorjanski začel svojo tajniško službo aprila, po velikonočnih praznikih. Zjutraj je prišel v šolo, a otrok ni bilo, saj so bili na polju. Gledal je skozi okno po dolini, nato pa vzel klobuk, zaklenil šolska vrata in odšel proti občinski hiši. Tam se je poglobil v knjige in listine. Bral je poročilo o slavnostih izpred 20 let in se spomnil svojih mladih let. Na koncu lista je bil podčrtan stavek, ki je govoril o rodoljubu iz Šentflorjana, Štefanu Frfili. Zamislil se je, da je ta človek nekoč sedel v tisti sobi in snoval svoje načrte, a se je spomin nanj z leti izgubil. Šviligoj je spravil papirje in se napotil proti domu, kjer je zvečer spet bral in razmišljal o njem, pri tem pa ga je zmotil sam Frfila. Pogovarjala sta se in Šviligoj mu je povedal, da je zaradi njega dobilo njegovo življenje cilj. Hotel je obuditi ime pozabljenega rodoljuba, a ni imel njegovega življenjepisa, ker mu ga novinar ni prinesel. Rodoljub je odšel, Šviligoj pa zjutraj ni prepričan, kaj se je dogajalo, a vstal je vesel. Ko je končal s šolskim delom, se je odpravil do župana in mu povedal svoje načrte. Sklicali so občinsko sejo, da bi razglabljali o načrtu. Nekega dne je bil v časopisu objavljen članek o Frfili in o tem, da bodo v Šentflorjan naredili spominsko ploščo na njegovi rojstni hiši. Novica je sprožila različna mnenja, mesto pa je bilo razburjeno, saj se je Frfila marsikomu zameril. Čez 14 dni so imeli slavnost ob otvoritvi plošče, ki jo je vodil Šviligoj. Ker ni imel njegovega življenjepisa, so padali dvomi o resnici in tudi Šviligoj ni bil več prepričan, da ima prav.

Josip Kostanjevec: *Trenotki iz učiteljskega življenja* (1903)

Učitelj Idolnik je dobil svojo prvo službo. Ponosno je stopal proti vasi Vrbje, kjer bo njegov nov dom in prostor njegovega delovanja za narod in domovino. Ko je prišel v vas, je opazoval ljudi, pokrajino in razmišljal. Srečal je vaškega župnika, ki ga je povabil v cerkev, da bi poskusil orgle. Povedal mu je, da njegovi farani več dajo na dobrega orglarja kot na dobrega učitelja. Idolnik je zaigral na orgle in v cerkvi se je zbrala množica ljudi. Župnik ga je predstavil, nato pa ga povabil, naj si ogleda šolo. Povedal mu je, da so učitelji gospodje, da imajo stalno plačo, kakršne oni nimajo, poleg tega pa dobivajo stranski zaslužek kot orglarji, občinski tajniki ... Ponudil mu je svoje vino za odkup, vendar ga Idolnik ni želel. Župnik ga je pregovarjal in Idolnik je na koncu popustil. Oktobra je šel po svojo prvo plačo, a se je že pred

njo zadolžil, tako da mu ni ostalo veliko, poleg tega pa je bila plača zelo nizka. Ustavil se je v gostilni, kjer je spoznal učitelja Janeza Zamudo, ki je bil že 25 let učitelj pri Sv. Ahaciju. Tisti dan ga je bilo prvič strah prihodnosti, po tem ko je začel svojo učiteljsko službo. V Vrbju je živel s materjo in sestro. Učitelj Idolnik je naredil izpit za učiteljsko usposobljenost in od takrat je bil dokončno nameščen v Vrbju. Od prve plače naprej so se mu otroci zdeli kmečki butci z vodenimi glavami in brez možganov, tako da so v šoli ostali le nadarjeni. Velikokrat je razmišljal, ali so otroci krivi za tak položaj. Z Zamudo sta se videvala le na okrajnih učiteljskih konferencah, zato se je odločil, da ga bo obiskal. Zamuda je imel ženo in 10 otrok. Pogovarjala sta se, Zamudnovka pa je prinesla na mizo obilno kosilo. Idolnik je občudoval Zamudo, da vztraja v službi kljub nizki plači in toliko otrok. Tisto noč je Idolnik dobro spal. V počitnicah je spoznal družino iz Vrbja, ki je živela v Trstu, in se seznanil s hčerko Mimi, ki je bila izobražena in je veliko brala, a ne slovensko literaturo. Idolnik in Mimi sta se veliko družila in Mimi se je zaljubila vanj. To je Idolnik zaslutil in se je ustrašil, vendar sta se še naprej družila in sčasoma se je v njem iz usmiljenja rodila ljubezen. V Idolnika pa se je zaljubila tudi Anica, ki je pela v zboru, ki ga je vodil Idolnik. Nekega dne je utonila in razširila se je govorica, da je skočila v vodo zaradi Idolnika. S tem je Idolnik izgubil ugled, ni upal iz sobe in je trpel. Ko je zbolela še mati, se mu je zameril ves svet. Mimi so starši zaradi govoric odpeljali nazaj v Trst. Za Idolnika so bili to težki dnevi, pripravljati pa se je moral na začetek šole, zato se je skušal zamotiti z delom. Medtem je umrla mati in Idolnik ni več želel ostati v Vrbju, saj ga nihče ni maral, le predsednik krajevnega šolskega sveta Cvetnič ga je cenil po njegovih zaslugah. Prosil je za premestitev. Idolnik se je moral zadolževati pri različnih upnikih, saj ni imel denarja za preživetje. Dobil je novo službo nadučitelja v neki dvorazrednici.

Ivan Cankar: *Križ na gori* (1904)

Matej (Mate) Kovač je naslikal sliko svetnika in povedal Hanci, da jo bo nesel župniku. Župniku je bila slika všeč, vendar je Mateju povedal, da ne bo mogel financirati njegovega šolanja, saj je veliko pridnih otrok, ki potrebujejo pomoč. K Hancinemu očetu je prišel učitelj, ki ga Hanca ni marala, saj je imel bolne, rdeče oči, ki so gledale kalno in neodločno izza

oteklih trepalnic. Hanci ni bil po godu niti njegov vesel nasmeh. Njen oče je razlagal učitelju, da je hotel biti Mate umetnik ter da je lump in vagabund. Učitelj je bil mnenja, da ne bo nikoli nič iz njega. Mate se je odločil, da bo za nekaj časa odšel od doma, saj ga je župnik zavrnil. Čez dve leti se je Mate vrnil in se v krčmi pogovarjal z učiteljem o Hanci. Učitelj mu je povedal, da je lepa in da jo marsikateri moški občuduje. Povedal mu je tudi, da je prišel pred v Globel tremi leti, in da se je zaljubil v Hanco, vendar mu Mate ni verjel. Mate je po nekaj dnevih odšel in se spet vrnil čez nekaj časa. Novico o svojem prihodu ni sporočil Hanci, ampak je Hanca za njegov prihod izvedela od učitelja, ki ji je smeje povedal, da je že nekaj dni doma. Hanca mu ni verjela, ker je bil pijan, zato je odšla v vas, kamor je prišel tudi učitelj. V dvorani so igrali igro Županova Micka. Županovo hčer je igrala učiteljica Alma. Po končani igri je sedla za mizo, kjer se je zabavala večja družba, ki se ji je pridružil tudi učitelj. Alma in Mate sta imela pod mizo sklenjene roke in ko je zaigrala godba, jo je povabil na ples. Učitelj je prihitel do Hance in jo zaprosil za ples. Kasneje je Mateju povedal, da je Alma ženska zanj, da je duhovita, lepa, temperamentna, čisto rojena za umetnika. Mate je odšel do Hance in jo prosil za odpuščanje, vendar sta sklenila, da je najbolje, da se razideta. Potem se je razšel še z Almo. Čez nekaj let je Mate propadel in ponovno prosil za pomoč župnika, kot je to storil pred leti, vendar ga je spet nagnal. Učitelj je Almi pripovedoval o Matejevem propadu. Rekel ji je, da si je Mate zaslužil propad, saj je hotel doseči oblake, a Alma mu je povedala, da zaupa vanj in mu želi vse dobro. Hanca in Mate sta se preko pisem dogovorila, da se bosta sestala. Sklenila sta, da bosta skupaj odšla iz Globeli. Pred odhodom je Hanca srečala učitelja, ki ji je povedal, da odhaja. Poslovia sta se, Hanca se je poslovila še od staršev in z Matejem sta odšla. Učitelj je zvečer stal pred krčmo in zdelo se mu je, da je na vrhu hriba zrasel velik križ.

Ivan Cankar: *Martin Kačur* (1904)

Martin Kačur je bil premeščen iz Kotline v Zapolje, saj se je sprl z županom. Na poti je srečal zdravnika Brinarja, ki mu je dal napotke, kako naj se obnaša v Zapolju. Ko je prišel v Zapolje, mu tamkajšnji župan, ki je bil narodnjak, povedal, kako je treba po njegovem mnenju vzgajati mladino. Sprejel ga tudi župnik, ki mu je povedal, da je še mlad, prazen list, in da bodo videli,

kaj bo napisal nanj. Kačur se je zaljubil v krčmarjevo hčer Minko in je hodil k njej v Bistro. Gospodinja je Kačurja svarila pred Minko, češ da imata z materjo vsakega za norca. Tudi zdravnik Brinar ga je svaril, naj ne hodi v Bistro, vendar Kačur ni poslušal. V gostilni Mantova je hotel ustanoviti bralno in izobraževalno društvo, vendar se njegov shod ni posrečil. Zdravnik mu je rekel, da je idealist, Kačur pa je moral oditi iz Zapolja. Premestili so ga v Blatni Dol, kjer mu je župan povedal, da ne bo imel veliko dela. Župnik ga je predstavil v cerkvi, hkrati pa mu povedal, da naj si s šolo ne dela preveč skrbi in truda. Prebivalce Blatnega Dola je imenoval bebci in razbojniki. Kačur se je v Blatnem Dolu hotel pozabavati s krčmarjevo rejenko Tončko, na koncu pa se je z njo poročil, čeprav do nje ni gojil globljih čustev, kar je potožil tovarišu, učitelju Ferjanu. Kačur na poroki ni bil vesel in je predčasno odšel s slavja ter nevesto pustil samo, družbo ji je delal Ferjan. Čez čas sta dobila otroka, Kačur se je vdajal pijači, se prepiral in pretepal ženo ter izgubil službo. Nove službe ni dobil, zato ni mogel skrbeti za družino. Čez nekaj let se Kačur z družino (sin Tone je star 10 let, hči Francka 7 in najmlajši Lojze 3 leta) preselil v Laze, kjer je dobil službo. Družina je bila slabo oblečena, Kačur je bil postaran, vendar navdušen nad krajem. Prepričan je bil, da bosta z ženo imela tam novo življenje in da vse bo drugače. Srečal se je z županom, zelo previdno se mu je predstavil in obljubil, da bo svoje delo dobro izpolnjeval. Tone in Francka sta se Kačurja ogibala, le Lojze ga je imel rad. Ferjan je postal nadučitelj v Lazah, nad čimer je bil Kačur zelo presenečen. Tončka je postala hladna do Kačurja. Uredila se je in odšla v čitalnico na ples, kamor je prišel tudi Kačur. Sprl se je s Ferjanom, ki mu je povedal, da je na njegovi poroki plesal z njegovo ženo in jo poljubil. Kačur je bil razočaran, umrl mu je še bolan Lojze, zato je bil ves na tleh. Tončka je imela druge moške, česar pred njim ni skrivala. Kačur je odšel, taval in na koncu šel v gostilno, zapijal svojo žalost in nesrečno umrl.

Ivan Cankar: *Pravična kazen božja* (1908)

V dolini šentflorjanski so ob mraku v krčmi za mizo sedeli rodoljubi in nazdravljali. Med njimi je bil tudi učitelj Šviligoj. Pogovarjali so se o prihajajoči poroki bogatega Šobarja in najlepše ženske v dolini in pili. Na poti domov se je učitelj razburil sam nad seboj in bilo ga je sram, ker je bil opit. Pot domov mu je bila dolga in težka, mislil je globoke misli. Sam pri sebi je

govoril, kako skrivnostna in nadvse čudna je noč. Zdelo se mu je, da je vse tako čudno zato, ker se je napil. Rekel je, da je bog vedel, zakaj mu je poslal to pijanost, in da so zmeraj pravična njegova pota. Videl je razbojnika, ki je skočil skozi okno v izbo Škrobarjeve neveste, in tako bil priča očitnega pohujšanja. Previdno se je potuhnil in sram ga je bilo, ker se ni nikoli prej potuhnil, saj je bil spodoben in resen rodoljub. Učitelju je bilo hudo pri srcu, saj je videl znamenja hudih dogodkov. V dolino šentflorjansko je prišlo pohujšanje tisti dan, ko je nastopil svojo službo adjunkt Peter Muha, saj je takrat, ko se je pripeljal v dolino, učitelju zasmrdelo kakor po nečistosti. Po tisti noči je učitelj zgodaj vstal, stopil k oknu in se ozrl po dolini. Po beli cesti mimo šolskega vrta je prišel adjunkt, ki ga je imel za grešnika. Adjunkt je prišel k njemu, da mu je dal nasvet, kako se da živeti v dolini šentflorjanski, saj je bil učitelj nedolžen, brez zlega. Na koncu mu je povedal, da je videl, da je nedolžnost in vernost večji greh od greha samega. Zaslišal ga je tudi o dogodku pri Šobarjevi nevesti in napeljeval, da naj še malo doda in okraši zgodbo ter jo gre pripovedovat v dolino. Adjunkt se je ponoči vzel na okno in šel k Meliti, Šobarjevi nevesti, ter ji povedal, da ne moreta biti skupaj, čeprav jo ljubi. V pozni večerni uri se je Šobar z vozom odpeljal. V njegovi hiši je visel obešen zlodej, Peter pa je spal na trati. Ostali so pili, učitelja pa je zanimalo, kaj se je zgodilo. Povedali smo mu, da se je greh obesil, učitelj pa je na koncu sklenil, da še ni bilo grešnika, ki ga ne bi na tem ali onem svetu doletela pravična kazen božja. Od takrat naprej v dolini ni bilo več grešnika ali grešnice.

Ivan Cankar: *Razbojnik Peter* (1908)

V dolino šentflorjansko je prišel človek, ki ga ni nihče poznal, saj jim je povedal le, da je Peter. Vsi v dolini so bili zaskrbljeni zaradi njegovega prihoda. Rodoljubni učitelj Šviligoj se je nekega večera sprehajal po dolini in gledal v nebo. Šel je mimo kolibe, kjer je v izbi na stolu sedel potepuh Peter, na njegovih kolenih pa je sedela ženska in ga objemala. Učitelj je o videnem poročal v krčmi in s tem je prišlo na dan pohujšanje. Župan je bil prepričan, da je Petra pripeljal v dolino sam zlodej. Učitelj je povedal, da je ženska lepa in da je vsak greh na videz lep. Peter je nekega večera šel k županu domov in ga imenoval oče. Tisto noč so se v dolini šentflorjanski dogajali čudeži. Učitelj ni mogel spati, slonel je ob oknu in razmišljal, sam pri sebi je rekel, da hodi med njimi pohujšanje, in se pokrižal. Pred leti se je učitelj neke

nedelje sprehajal po dolini in ob potoku slišal klic, da leži v košari pod grmom otrok (kakor Mojzes). Župan je sklical ljudi, da so šli gledat, in res je bil tam otrok. Župan je ukazal neki ženski, da ga vzame. Zvečer so sedeli v krčmi in učitelj se je kesal, da ga je našel, saj so ga zaradi tega grdo gledali. V dolino šentflorjansko je prišel pisar Peter, razbojnik, in si uredil kočo, sčasoma pa hišo. Dolina je trpela, tudi učitelj, čeprav je bil nedolžen. Molil je, da bi minilo pohujšanje. Peter je priredil zabavo ob svoji poroki, na katero je povabil prebivalce doline. Na zabavi so se prepirali, učitelj pa jih je prosil, da naj v imenu domovine in doline šentflorjanske nehajo, saj so v svojo sredo dobili gospoda, ki jim ga je poslal bog, saj je po svojih čednostih in lastnostih ustvarjen za njihovega vodnika in prvoboritelja. Ljudje ga niso poznali in cenili po njegovih zaslugah, tisto noč pa se jim je prikazal v svoji slavi kakor ponižni popotnik Kristus. Učitelj je nazdravil njemu in njegovi nevesti. Peter je bil Krištof Kobar, nevesta pa Marina Aškenaze. To je bila velika sramota doline šentflorjanske, župan pa je bil jezen, saj ga še nihče ni opeharil. Učiteljevo srce je bilo vdano, boga je prosil za pravično in potrebno kazen in pokoro, saj je grešil.

Ivan Cankar: *Dana* (1911)

Pet sošolcev je po dolgih letih združilo naključje. Pogovarjali so se o življenju in se spominjali mladosti. Uradnik Franc Kuštrin je povedal, da je življenje brez greha zoper bližnjega najpomembnejše. Učitelj Marko Barjanec ga je vprašal, ali ga ni nikoli spreletela želja, da bi se obrnil, uprl navalu, čeprav ga pritisnejo na kolena z glavo ob tla, preden je dosegel to modro spoznanje, in se spominjal svoje težke mladosti. Mladi profesor Tone Štefin je rekel, da še ni občutil tega in da se mu življenje ne zdi težko in sramotno. Mladi zdravnik Jože Martinec je povedal, da bi bilo dobro, če človek ne bi imel spomina. Štefan Bratina jim je pripovedoval zgodbo o svoji mladosti in o tem, da je občutil srečo pogumne mladosti, pomladanskega sonca in čiste ljubezni. Pripovedoval je o Dani, ki jo je imel rad. Izvedel je, da je Dana umrla, kar ga je zelo prizadelo in potrla. Možje so sedeli za mizo, z modrimi in izkušenimi besedami so se branili spomina na mladost, a spomin jim je bil zmeraj čistejši in bolj grenak.

Ivan Cankar: *Pred pragom* (1911)

Zdravnik pripoveduje zgodbo o mladem učitelju, ki je poučeval nekje v hribih. Učitelj je zdravnika zmerjal z mlačnežem, lenuhom. Bil je poročen in imel je 2 leti starega sina Bojana. Neko pomlad je njegov sin zbolel, zato je odšel k zdravniku, da bi ga pregledal. Zbolela sta tudi učitelj in njegova žena. Otrok ni ozdravel, učitelj pa je za to krivil zdravnika. Mimo učiteljeve hiše je šel župnik in učitelj ga je prosil za rešitev. Otrok je ozdravel, učitelj pa je od takrat naprej gledal zdravnika postrani.

Ivan Cankar: *Prepir v krčmi* (1911)

V hribih je ležala vas Močilnica. Neko soboto zvečer so v krčmi sedeli močilniški velikaši. Nadučitelj je povzdignil svoj glas in rekel, da je radost živeti na svetu, če človek živi, kakor živijo oni. V njihovih srcih je bila zelo čista ljubezen, njihova srca so bila zadovoljna, njihova lica zdrava, zaradi tega so bile njihove oči vesele. Tistega sobotnega večera pa so se sprli in davkar je očital notarju in nadučitelju marsikaj. Nadučitelj se je razjezil in povedal, da se je izkazalo, da so s tako mrhovino, ki pljuje po ljudeh, častitih in značajnih, sedeli vsak večer za mizo. Dacar je očital nadučitelju, da zapeljuje mlada dekleta in tolaži žene ter da je tat. Nadučitelj je pograbil steklenico in jo je zalučal z vso silo proti dacarju, vendar je zadel notarja v obraz. Stepli so se, vstopil je krčmar, ki so ga podrli in odšli iz krčme. Naslednji dan je nadučitelj stal pred pošto, kamor so prišli tudi ostali močilniški velikaši in se pogovarjali. Zvečer so sedeli v krčmi in nadučitelj je ponovno začel pripovedovati, da je radost živeti na svetu, če človek živi, kakor oni živijo.

Fran Milčinski: *Muhoborci* (1912)

Muhobor je bil trg na Slovenskem, ki je imel slavno zgodovino in zgledno sedanjost, manjkala mu je edino sodišče. Na to jih je opozoril odvetnik dr. Franc Gad na volilnem shodu, ko se jim je prišel predstaviti kot kandidat za državni zbor. Karizmatično jim je predstavil svoj predlog in jih pridobil na svojo stran. V gostilni pri Pikapolonici je živahna družba čakala kandidata in se

pogovarjala o njem. Upokojeni nadučitelj in tajnik Podržaj je imel hudomušne pripombe in se nedostojno šalil ter s tem žalil. Prišel je Gad in bil negativno presenečen nad prizorom. Kljub temu je bil izvoljen za državnega poslanca in ni pozabil na svoje obljube. Županja in hči Julka sta se ob svetih treh kraljih odpravili na obisk k sestrični Ani v Luče. Ana je povedala, da je slišala govorice, da se med Podržajevim Jankom, učiteljevim sinom, in Julko nekaj plete. Naslednje jutro je bil Podržaj v občinski pisarni, kamor je prišel župan in mu povedal, kaj je slišala njegova žena v Lučah. Povedal mu je, da tega ne trpi in da naj sinu to prepove ter ga napodi od hiše, saj je lenuh. Podržaj je županu na vse skupaj povedal, da fant ni več otrok, da ima 24 let in da je pameten, saj je hodil na gimnazijo in bil vpisan na Dunaj v visoko šolo. Županu je bil Janko čeden in pošten, vendar je menil, da od tega ne bo mogel živeti. Podržaj mu je povedal, da to tudi njega skrbi, vendar je on njegov edini otrok, z ženo, ki boleha, sta že stara in jima ga je težko poditi, ker je rad doma. Župan ga je razumel, mu segel v roko in odšel. Zvečer sta Podržajeva sklenila, da bosta prodala kravo, da bo lahko šel Janko na Dunaj v šolo. Na občinski seji je predsednik občinskim svetovalcem povedal, da imajo v Muhoboru premalo dela, da bi lahko dobili svoje sodišče. Zvečer so v gostilni pri Pikapolonici delali načrt, kako si ga bodo pridobili. Sklenili so, da se mora v Muhoboru povečati število sodnih postopkov, in določili, kaj vse je prekršek. Podržajevi so prodali kravo Rjavko županu, Janko pa se je odpravljaj na odhod. Nekega dne je nekdo župan namazal hišo s kravjakom, Podržaj pa je izkoristil priložnost in ga zbadal s sodiščem. Janko se je hotel pred odhodom pretihotapiti k Julki. Med tem ga je župan po nesreči udaril po glavi, Janko se je zgrudil in obležal v postelji, zato mu je grozil zapor. Janko ni bil huje poškodovan, zato mu je odleglo. Šel ga je obiskat in dovolil poroko Janka z Julko, saj se imata rada. Janko in Julka sta se poročila, župan je bil oproščen obtožbe. Življenje v Muhoboru je teklo naprej po starem tiru, s sodiščem pa ni bilo nič. Poslanec dr. Gad je Muhoborcem izposloval od vlade nov poštni nabiralnik.

Ivan Cankar: *Krpa na čevlju* (1914)

Mrva je pripovedoval, kako se mu je godilo kot mlademu učitelju. Ni pretakal veliko solz ob svoji revščini, saj je takrat še ni prav občutil. Neko zimo je razmišljal, kako bi se dokopal do

spodobni čevljev. Ni si hotel naročiti novega para čevljev, ampak je dal popraviti stare čevlje. Naslednji dan so učenci v šoli opazili veliko krpo na čevlju, zaradi česar ga je postalo sram. Razmišljal je, koga vse je že srečal in kdo vse je to krpo že videl. Spomnil se je, da je srečal »njo« in da je verjetno videla krpo. Spraševal se je, ali so ljubezen, spoštovanje, zaupanje odvisni od ene krpe na čevlju. Spomnil se je tudi, da ga je videl nadučitelj in da on sodi človeka po krpah in zaplatah. Čim večja je krpa, tem manjši je zanj človek. Razmišljal je, da bo sigurno prišel naslednji dan in ga ponižal pred otroki. Razjezil se je na učence, ki so se smejali. Iz šole se je napotil naravnost domov in se tam sčasoma nekoliko pomiril. Spraševal se je, ali nimajo ljudje drugega dela, kot da se ukvarjajo z njegovimi čevlji. Skušal je pozabiti, a ni mogel, saj si ni mogel privoščiti novih čevljev, ker ni imel denarja. Odšel je v krčmo, kjer so sedeli veljaki. Pil je in kazal krpo tovarišu Komarju. Zjutraj ga je poklical k sebi nadučitelj in mu ponudil nove čevlje, vendar jih ni hotel vzeti. Bil je slabe volje, zato si je zaželel žganje.

Fran Detela: *Spominska plošča* (1914)

Ivan je bil na počitnicah v domovini na Mlaki pri učitelju Janku in mu pripovedoval o slovenskem pisatelju Urbanu Škorcu, ki je poslovenil dve pripovedki Krištofa Šmida. Janka ja spraševal, ali ne bi bilo umestno, da se na njegovo rojstno hišo vzida spominska plošča. Janku se je ideja zdela dobra, povedal je, da bo zbral njegova pisma in jih ponudil kakšnemu znanstvenemu zavodu. Odšla sta do Škrabčeve koče, kjer je živel Urbanov nečak Miha. Ivan je bil zelo zagret in je vneto razlagal Škorcu o Urbanu ter ga hvalil in poveličeval. Škorčev nečak je privolil, saj je spoštoval učitelja. Naslednji večer so se dobili v pivnici pri Lomastu, kjer je Janko Škorca spraševal po Urbanovih pismih. Škorec je Janku obljubil, da bo doma pogledal, če so kje kakšna pisma. Miha se je napil in doma ženi Lenki poročal o dogajanju, vendar je bila skeptična v zvezi s projektom. Vaščani so se pri pripravah sporekli, saj si je vsak hotel prilastiti Urbana. Ivan je bil zaradi dogajanja zaskrbljen, vendar ga je Janko pomirjal in tolažil, da bo vse v redu. Hraščani in Mlačani so zbirali denar za ploščo. Ko je hotel kamnosek vzdati ploščo, Miha in Lenka tega nista dovolila, saj jima plošča ni bila všeč, a ploščo so vseeno vzdali. Na proslavi je hotel imeti govor Lomast, s čimer se Janko ni strinjal. Lomast je naročil še eno ploščo, ki so jo vzdali pri Škorčevem sosedu Rjavkarju, kjer naj bi se rodil

Urban. Janko je hotel preprečiti nesrečo in je povedal, da imajo pomembni možje (na primer France Prešeren) spomenike na različnih krajih, kjer so se pač gibali. Odločili so se, da bodo odkrili oba spomenika hkrati, pri Rjavkarju bo imel govor Lomast, pri Škorcu pa Ivan. Janko je pohvalil Škorca, da se je tako zavzel za strica. Na proslavi so se začeli prerekati, Janko je dal zbor znak za petje in zbor je zapel, vsi so utihnil in poslušali petje. Potem se je pričela veselica, Ivan in Janko pa sta bila zadovoljna.

Josip Kostanjevec: *Gozdarjevi spomini* (1914)

Profesor Poljanec je razmišljal o preteklosti, ko se je po 25 letih vozil v svoj rojstni kraj, da ga zopet vidi. Vas se je spremenila, postala je lepa in bogata, vsi obrazi so mu bili tuji, njegova rojstna hiša pa je bila prenovljena. Neko mlado žensko je vprašal po gozdarju Jelenku in izvedel, da je že 10 let mrtev, njegovo hišo pa je kupil njen mož. Povedala mu je, da je znal dobro pripovedovati in da jim je pripovedoval ali bral ob večerih, poleg tega pa je še pisal. Poljanec si je ogledal njegovo zapuščino knjig in jih nekaj odnesel s sabo. Njegove spomine je dal Poljanec v tisk Družbi sv. Mohorja, da bi z njimi pridobili nove bralce. Med zgodbami je našel Jelenkovo pripoved o tem, kako je nastopil službo gozdarja v Črni. V Črni je ob svojem prihodu najprej spoznal župnika, ki mu je predstavil učitelja. Jelenko je stanoval pri Poljancu, ki je imel 16-letno hčerko Anico. Vaški otroci so imeli veliko znanja, kar je bilo Jelenku dokaz, kaj premore šola, če ima pravega učitelja in če hodi skupaj s cerkvijo z roko v roki. Ljudje so ju spoštovali. Učitelj je dobro poznal vse vaščane, saj jih je bilo malo. Jelenko je v svojih spominih pripovedoval tudi o Ivanu Poljancu, ki je končal gimnazijo v Gorici in se pripravljal za odhod na vseučilišče študirat za profesorja. Župnik in učitelj sta opazila v njem nenavaden talent in sta njegovega očeta prepričala, da je dal sina študirat. Poljanec te odločitve ni obžaloval, saj je sin z vnemo študiral. Jelenko in Ivan sta se veliko družila, hodila pa sta tudi k župniku in učitelju. Ivan je bil ponosen, da se je rodil v Črni, Jelenku pa je rekel, da je malo takšnih mož, kot sta župnik in učitelj. Predlagal mu je, da bi jima onadva priskočila na pomoč. Rekel je, da bi se moralo pod vodstvom župnika in učitelja ustanoviti bralno društvo z ljudsko knjižnico, in v jeseni so da res ustanovili. Ivan in učitelj sta se veliko pogovarjala in družila. Učitelj je vodil pevski zbor, znal je igrati na klavir. Predstavil mu je svojo sestro, s katero je

živel, saj ni imel žene. Ivan ga je občudoval, da se je tako žrtvoval za koristi drugih. Jlenko je sčasoma postal eno z župnikom in učiteljem, njuni nazori so vplivali nanj in pritegnila sta ga v svoj delokrog. Nekega dne pa se je odločil, da se bo poročil s Poljančevo Anico, ko bo stara 20 let. Tisto jesen je bil Ivan zadnjič doma na Črni. Nekega dne je prišel v vas delovodja Brik, ki je s svojimi ukrepi popolnoma spremenil življenje v vasi. Župnik in učitelj Brika nista marala, zato je Brik napeljeval ljudi proti njima. Govoril jim je, da ga redijo s svojimi žulji in da naj se upokoji ter z njimi poseda, saj so ga prehiteli stroji. Jlenku je ob porodu umrla žena, umrl pa je tudi otrok. Tu je končal Jlenko svojo povest, ki jo je nadaljeval Poljanec. Šola se je spremenila v večrazrednico. Izvedel je, kako je Brik postal vpliven, spravil nekaj ljudi ob denar in kako so se mu ljudje uprli ter ga ubili. Isti večer je umrl župnik, učitelj pa je pozabil na krivice, ki so mu jih storili ljudje, šel v pokoj in se družil z Jlenkom. Ko so se gradila nova poslopja, niso hoteli vzeti Črnjanov na delo, češ da so pijanci, vendar so ob tem pozabili, kdo jih je naredil pijance. Veliko ljudi se je izselilo v Ameriko.

Josip Kostanjevec: *Novo življenje* (1914)

Na griču je ležala vas Griblje, kjer so vaščani gradili šolo. Sredi vasi je stala hiša Antona Damjana, zemljo okrog hiše je obdeloval sin Jakob. V času gradnje šole je Antona nenadoma zadela kap in je umrl. Kmalu je Jakobu umrla tudi mati in tako je ostal sam. Ko se je nekoliko potolažil, je začel gospodariti. Nekega dne je prišel k njemu Lokvar s papirji, ki so dokazovali, da se je njegov oče pri njem zadolžil, in je zahteval denar nazaj. Jakob se je razjezil in ga napodil. Čez poletje se je Jakob iz pridnega, delavnega človeka spremenil v navadnega lenuha in postopača, zato je bilo posestvo zanemarjeno. K njemu je prišel Jekovec in ga skušal spodbuditi za delo. V jeseni je bila šola dozidana, župnik je blagoslovil poslopje in dobili so novega učitelja Ivana Tratarja. Učitelj je spoznal vse vaščane in spoznal je tudi starega Jekovca, čigar rek je bil »Človek se mora učiti, dokler živi!«. Jekovec je učitelja opozoril na Jakoba Damjana in njegove razmere. Jakob je medtem spet začel z delom, učitelj pa ga je vprašal, kako je z Lokvarjem. Jakob mu je povedal, da bo posestvo v 14 dneh prodano. Učitelj mu je obljubil pomoč, saj mu je bil Jakob všeč, in od takrat naprej se je učitelj pogosteje družil z njim. Čez nekaj časa so Gribljani ustanovili okrajno posojilnico, ki je

bila v šolskem posloplju, njen predsednik je bil Jekovec, tajnik pa učitelj Tratar, ki sta priskrbela Jakobu posojilo, da je lahko plačal Lokvarju dolg in vse stroške. Na dan dražbe je na sodišču v Dolu Lokvar izvedel, kaj se je zgodilo. Bil je zelo pretresen in je od šoka zbolel ter umrl. Učitelj je ob nedeljskih popoldnevih v šolski zgradbi pripovedoval vaščanom o novostih v kmetijski mehanizaciji. Naslednjo pomlad se je Jakob poročil.

Alojz Kraigher: *Kontrolor Škrobar* (1914)

Ernest Škrobar (Arnošt) se je iz Maribora preselil k Sveti Jedrti v Slovenskih goricah, ker je bil imenovan za tamkajšnjega kontrolorja. Kraj je bil pod nemško zasedbo in je ležal ob meji. Slovenska imena so bila ponemčena, v kraju pa so bili veliki politični razdori, saj so bili nekateri prebivalci nemškutarji, drugi klerikalci, tretji liberalci. Arnošt se je ob prihodu k Sv. Jedrti odločil, da si življenja ne bo kalil z nacionalnimi težnjami. S Faniko je imel triletno hčerko Tinko, v Celju pa je imel še sina Ernesta. Pri Sv. Jedrti ga je sodni svetnik opozoril na razmere v trgu in mu svetoval, naj živi kolikor je mogoče mirno in naj ignorira politiko. Odvetnik dr. Žižek mu je pomagal poiskati stanovanje in mu povedal, kakšne so razmere v trgu in kaj vse je nemško. Sv. Jedrt je imela tudi nemško šolo, ki je bila utrakvistična. Namestil se je pri učitelju Belni, ki je bil poročen z Berto. V prodajalni je delala Filipina Straus, ki je živela pri 50 let starem vdovcu nemškutarju Mihaelu Iskri in je bila všeč Arnoštu. Všeč mu je bila tudi Košarjeva Cilika, a ga je odbijala. Arnošt je bil dober z vsemi v vasi, hodil je v gostilno k Seljaku. V vasi so izvedeli za Faniko, saj je imela Cilika prijateljico v njegovi rojstni vasi, ki ji je povedala o Faniki. Arnošt je šel k Filipini po tolažbo in ji zaupal, kaj je bilo. Po vasi so se začele govorice, saj je Arnošt rad gledal za ženskami in jih zapeljeval. Njegovo življenjsko vodilo je bil rek »Piti, ljubiti, peti – to se pravi živeti!«.

Učitelj Bratko je šel z njim na obisk k Ciliki, ki je Bratka zbadala z učiteljico pri Svetem Ambrožu Miliko Ljubec. Bratka je bilo sram te ljubezni, branil se je, a si ni mogel pomagati. V začetku mu ni bilo do nje, niti opazil je ni, a bila je poželenja vredna. Bratko je Arnoštu pripovedoval, kako jo je spoznal in kako mu je postala všeč. Arnošt jo je čez nekaj dni spoznal pri Seljaku, ko je bila na obisku pri jedrških učiteljicah. Arnošt in Bratko sta skupaj hodila k Sv. Ambrožu. Po poti sta se ustavila v gostilni, kjer je Arnošt spoznal dekle Tiliko. Bratko se je bal,

da bi mu Arnošt prevzel Miliko. Nekega dne sta šla na izlet skupaj z Lukovnjakom, Ambroževim šolskim vodjo, nadučiteljem Severom in učiteljico Miliko. Ustavili so se pri Košarju, kjer je bila tudi učiteljica pri Mariji Pomočnici Helena Mavrič. Zapletla se je v pogovor s kolegi o stanovskih vprašanjih. Pogovarjali so se o tem, kako se godi učiteljem. Cilika se ni mogla ločiti od Arnošta. Milika in gospa Sever sta se pogovarjali o oblekah, Sever pa je pohvalil Milikin stil oblačenja. Arnošt, Milika in Sever so debatirali o ljudeh v trgu, Bratko pa je sedel in poslušal. Milika je začela osvajati Arnošta, kar mu ni bilo po godu, saj je on hotel biti lovec, ne divjačina. Na koncu je sklenil, da se ne bo branil, saj mu ta položaj zaradi Bratka bolj ustreza. Bratko je sedel v svojem samomorilnem položaju za mizo in srepo gledal, pil ter včasih kaj rekel. Sever se je zavzemal za slovenščino, ni mu bilo všeč pačenje slovenskih imen z nemško pisavo. Arnošt je bil mnenja, da je Slovenec nemškega mišljenja izdajalec. Bratko in Arnošt sta šla iz gostilne omamljena in pijana, Bratko pa je bil jezen na Arnošta zaradi Milike. Razočaran je bil nad ženskami in ni hotel nobene več. Arnošt je nekega dne odšel k Šalamunovim, k Tiliki, kjer je spoznal njeno teto Verono. Razmišljal je, da bi se zaročil s Tiliko. Bratko sčasoma ni bil več jezen na Arnošta, a Milike ni hotel, čeprav mu je Arnošt hotel pomagati pri njej. Arnošt se je zaročil s Tiliko, Cilika in njenim to ni bilo po godu, zato so se s spletko vpletli v njuno razmerje. Tilikin oče se je odločil, da bo šla Tilika v samostan, a ker je zbolel, ni odšla. Z Arnoštem sta se potem dobivala na skrivaj, saj njen oče ni odobral razmerja. Tilika je nenadoma zbolela, Arnošt pa je bil v skrbeh zanjo. Ko je bila malo boljša, je odšla s teto na jug.

Bližale so se občinske volitve, zaradi česar je bilo napeto vzdušje. Fanika je vložila tožbo zoper Arnošta, Filipina pa mu je obljubila pomoč. Odpeljala ga je tudi v Mohoričevo krčmo, kjer je bil Sever z ženo, učiteljica Helena in mlad učitelj pri Pomočnici Škamlec. Odkar je bil Arnošt s Tiliko, je Cilika postala nemškutarica. Helena je bila ogorčena zaradi tega ženskega izdajstva. Arnošt je izvedel, da je Cilika skupaj z učiteljem Sternom iz nemške šole. V tem je videl Arnošt razlog prestopa na nemško stran, drugi pa so bili prepričani, da je postala nemškutarica zaradi razočaranja nad njim. Ker sta se Arnošt in Filipina precej družila, so si tako narodnjaki kot nemškutarji prizadevali, da bi ju pridobili na svojo stran. Sčasoma se je Arnošt zaljubil v Filipino, on pa je bil njej všeč že dolgo. Zaradi bližajočih se volitev je bilo veliko prerekanj. Pri Sv. Jedrti je bila nemška šola, saj so Nemci pripeljali 50 otrok iz

sirotišnice na Dunaju ter jih naselili v trg. Po šolski statistiki je bila zato jedrška okolica nemška.

Učitelj Belna je imel z Berto hčer Melico, ki je v mestu služila za guvernanto. Nekega dne je prišla domov. Zнала je igrati klavir, Arnošt pa je lepo pel, zato mu je Belna predlagal, da bi lahko pel, Melica pa bi igrala. Volivci so bili za bližajoče se volitve razdeljeni v volilne razrede po davkih. Arnošt je bil zmenjen z Miliko, da pride k Mariji Pomočnici. Vsak dan mu je pošiljala razglednice, on pa ni bil zaljubljen vanjo, vendar ga je mikala. Arnošt je preživel noč s Filipino in prespal pri njej. Zjutraj je v Filipinino hišo prišla Milika in zmerjala Filipino ter jo oklofutala. Opoldne se je pri Seljaku govorilo o dogodku pri Filipini in so se posmehovali Arnoštu. Filipina je zanosila z Arnoštem, ki jo je v veselju vprašal, kdaj se bosta poročila. Milika je še zmeraj iskala stik z Arnoštem. Nekega večera ji je obljubil, da bo prišel po službi k njej. Arnošt je nato začel redno prihajati k Miliki. Belna je hotel Arnošta za hčer Melico, a Melica Arnošta ni hotela. Ker Arnošta klavir in petje nista zvalila, si je Belna omislil spiritistične večere. Nekega večera je bila družba v krčmi. Tam je bil tudi nadučitelj Volčič z ženo Haniko. Glavna tema so bile volitve, s katerimi je slabo kazalo.

Učitelja Sterna po počitnicah ni bilo več nazaj in tako je Cilika ostala sama. Ljudje so začeli govoriti, da hodi Arnošt vsak teden k Miliki. Filipina je Arnošta rešila pred vsemi ženskami, ki so zanosile z njim, saj jih je izplačala. Arnošt je ljubil edino Tiliko, Milika mu je razvnela strast, Filipina pa mu je vzbudila resno nagnjenje, celo veselje do zakonskega življenja. Pri Mohoriču je bila vesela družba: nadučitelj Sever z ženo, učiteljica Helena Mavrič, učitelj Škamlec in nadučitelj Piberšek. Tam je bila veselica za silvestrovo, pri Mariji Pomočnici pa je bil čitalniški večer. Pogovarjali so se o politiki in delitvi deželnega šolskega sveta. Sever je našteval nemške nasilnosti in povedal, da se je v zadnjih tednih zgodilo marsikaj. Nemeč K. je postal voditelj na slovenski šoli, čeprav sprva ni imel izpita iz slovenščine. Namestili so ga začasno in zavlačevali z definitivnim imenovanjem, tako da je lahko v tem času opravil izpit. Dva napredna nadučitelja so kazensko premestili, ker so to zahtevali slovenski klerikalci. Povedal je tudi, da je 33 odstotkov slovenskega učiteljstva v najslabšem plačilnem razredu, nemškega je le 9 odstotkov. Veliko dilem se je vrtelo tudi okoli vprašanja identitete – ali so Slovenci ali Nemci. Nekateri so se imeli za ene, drugi za druge. Debatirali so tudi o nemškutarjih in narodnjakih. Na čitalniškem večeru, ki so se ga udeležili pozneje, sta bila

glavna tema Arnošt in Filipina. Milika in Bratko sta na čitalniški večer prišla kot zaročenca. Arnošt se je napil, zaradi česar je bila Filipina naslednje jutro žalostna, saj je bila prepričana, da se je napil zaradi Milikine zaroke z Bratkom. Povedala mu je, da zaroka ne velja več in da naj vzame Miliko. Arnošt je zanikal Filipinine obtožbe in jo odpeljal k župniku, kjer sta določila datum poroke.

Na dan volitev je Milika Arnoštu povedala, da bo čez nekaj mesecev pri Sv. Jedrti, kjer bo učiteljica. Pri Seljaku, kjer se je Arnošt okrepčal in kamor so prišli tudi drugi, je bilo zaradi volitev napeto, veliko je bilo prerekanj in očitovanj izdajstva. Napetost je narasla do pretepa. Arnoštu je pisala teta Verona, da bi ga Tilika rada še enkrat videla. Naslednje jutro je Filipina Arnoštu povedala, da je Milika razdrla zaroko z Bratkom, Arnošt pa je izvedel še, da je Tilika umrla. Obtožili so ga izdajstva in tu je kontrolor nehal pisati svoj dnevnik.

V epilogu je napisano nadaljevanje kontrolorjeve zgodbe. Arnošt se je poročil s Filipino, vendar zakon ni bil srečen. Ko se jima je rodil sin, je kazalo, da bo bolje, vendar je otrok kmalu umrl. Arnošt je popival, v družbo ni več upal, saj so ga sovražili tako narodnjaki kot nemškutarji. Svoje delo je opravljal vedno bolj malomarno, zato je izgubil svojo službo. Zvečer je šel v gostilno, kjer se je družba hotela pobotati z njim. Opazili so, da je imel pri sebi pištolo, zato so ga hoteli prepričati, naj ne dela samomora, in mu odvzeti pištolo. V tistem trenutku pa se je zaslišal strel, saj se je sprožila pištola in Arnošt Škrobar je obležal mrtev.

IZJAVA O AVTORSTVU IN OBJAVI NA SPLETNIH STRANEH

Podpisana Maja Šebjanič izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom *Podoba učitelja v slovenski prozi in njegova realna podoba 1855–1914* moje avtorsko delo in da se strinjam z objavo v elektronski obliki na spletnih straneh Oddelka za pedagogiko in andragogiko ter Oddelka za slovenistiko.

Kraj in datum: _____

Podpis: _____